

**SELVITYS KOSKIEN
OPPVELVOLLISUUDEN
LAAJENTAMISEN
MAKSUTTOMUUDEN
TOTEUTUMISTA**

12/2023

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	5
1.1 SELVITYKSEN TAVOITE JA TEHTÄVÄ	5
1.2 SELVITYKSEN TOTEUTUSTAPA, AINEISTONKERUU JA KESKEISET KÄSITTEET	6
1.2.1 Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen opiskelijat.....	7
1.2.2 Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen henkilöstö	7
1.2.3 Koulutuksen järjestäjät	8
1.4 OPPIVELVOLLISUUDEN MAKSUTTOMUUDEN LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN TAUSTA.....	8
2. TULOKSET	10
2.1 KOULUTUKSEN JÄRJESTÄJIEN KÄYTÄNNÖT OPPIMATERIAALIEN JA VÄLINEIDEN OSALTA	10
2.1.1 Koulutuksen järjestäjien oppimateriaalia ja työvälineitä koskevat järjestelyt	10
2.1.2 Hyvät käytännöt maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden organisoimisessa	16
2.2. OPPIVELVOLLISUUDEN MAKSUTTOMUUDEN KUSTANNUSTEHOKKUUS.....	18
2.3. MAKSUTTOMUUDEN VAIKUTUKSET	19
2.3.1 Opiskelijoiden kokemukset: ammatillinen koulutus.....	20
2.3.2 Opiskelijoiden kokemukset: lukiokoulutus	26
2.3.3 Henkilöstön kokemukset: ammatillinen koulutus	32
2.3.4 Henkilöstön kokemukset: lukiokoulutus.....	40
2.3.5 Koulutuksen järjestäjien kokemukset	50
2.4 KESKEISET HAASTEET JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET KOULUTUKSEN JÄRJESTÄJIEN NÄKÖKULMASTA	55
3. JOHTOPÄÄTÖKSET	58
3.1 KOONTI SELVITYKSEN KOKONAISUUDESTA YLEISESTI	58
3.2 KOONTI SELVITYKSEN KOKONAISUUDESTA OPISKELIJOIDEN NÄKÖKULMASTA	61
3.3 KOOTUT VASTAUKSET TUTKIMUSKYSYMYKSIIN	62
3.4 TOIMENPIDESUOSITUKSET	66
LIITTEET	68
LIITE 1: LAKI OPPIVELVOLLISUUDEN MAKSUTTOMUUDESTA.....	68

Tiivistelmä

Selvityksen tavoitteena oli selvittää oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuuden toteutumista käytännössä. Selvityksessä tarkasteltiin miten ja millä eri tavoin koulutuksen järjestäjät käytännössä huolehtivat siitä, että opiskelijat saavat tarvitsemansa oppimateriaalit ja työvälineet käyttöön koulutuksen ajaksi. Lisäksi selvityksen tavoitteena oli tarkastella sitä, miten oppivelvollisuuden laajentamiseen liittyvä maksuttomuus kokonaisuudessaan toteutuu niin koulutuksen järjestäjän kuin henkilöstön ja opiskelijan näkökulmista.

Selvitys toteutettiin marraskuun 2022 ja marraskuun 2023 välisenä aikana. Selvityksessä toteutettiin asiantuntijahaastatteluita, koulutuksen järjestäjien haastatteluita sekä kyselyjä ammatillisen ja lukiokoulutuksen järjestäjille, henkilöstölle ja opiskelijoille.

Selvityksen perusteella koulutuksen järjestäjillä on käytössään erilaisia käytäntöjä sen suhteen, miten oppimateriaaleista ja työvälineitä hankitaan, miten niitä huolletaan, miten ne annetaan opiskelijoiden käyttöön ja kuka osallistuu näihin prosesseihin. Osalla hankintaprosessit olivat kokonaisuudessa sujuvia jo uudistuksen alkaessa, osa sen sijaan loi uudet toimintamallit alusta alkaen. Kustannustehokkuudessa havaittiin olevan vielä osin kehittämisen mahdollisuuksia, mutta tilanne on parantunut kokonaisuudessa jo uudistuksen lähtötilanteesta. Hyvällä suunnittelulla, keskittämällä hankintoja ja kilpailuttamalla yhteistyössä muiden kanssa on saatu selkeitä säästöjä aikaiseksi.

Henkilöstö on ollut pääsääntöisesti tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin. Uudistuksen myötä on havaittu muutoksia oppimateriaaleihin ja välineisiin liittyen. Uudistus on vauhdittanut digitaaliseen oppimateriaaliin siirtymistä, koska painettujen materiaalien hallinnointi koetaan isona haasteena varsinkin suurten toimijoiden osalta. Muutoksiin on suhtauduttu kuitenkin melko myönteisesti. Selvityksessä havaittiin opettajien suhtautumisen olevan sitä myönteisempää, mitä enemmän heillä on vaikutusmahdollisuuksia käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin.

Selvityksessä havaittiin, että opiskelijat ovat olleet hyvin tyytyväisiä uudistukseen sekä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin. Opiskelijat ovat kohdanneet haasteita oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen verrattain vähän. Opiskelijat nostivat esiin erityistarpeiden huomioinnin tarpeellisuuden ja esimerkiksi lukihäiriöstä johtuvat haasteet.

Maksuttomuuden toteutumisessa kehittämisen varaa on vielä hankintaprosessiosaamisen suhteen, resurssien lisäämisen tai tekemisen uudelleen organisoimisen osalta, jotta resursseja käytetään fiksummin. Yhteinen kehittäminen, yhteistyön tekeminen ja koulutukset auttavat koulutuksen järjestäjiä ja oppilaitosten henkilökuntaa viemään toimintaa eteenpäin. Digitaalisiin materiaaleihin liittyvä lisenssikonaisuutta tulisi uudistaa opiskelijoiden ja koulutuksen järjestäjien etuja palvelemaan muotoon. Maksuttomuuden piiriin kuuluvien ja kuulumattomien opiskelijoiden sekoittuminen opetuksessa on asia, joka myös nousee aineistosta esille erityisesti ammatillisella puolella asiana, johon toivotaan myös jonkunlaista ratkaisua.

Sammanfattning

Syftet med undersökningen var att ta reda på hur avgiftsfriheten för den utvidgade läroplikten har förverkligats i praktiken. I undersökningen utreddes hur och på vilka olika sätt utbildningsanordnarna i praktiken ser till att studerande får tillgång till de läromedel och de verktyg de behöver under utbildningen. Dessutom var syftet med undersökningen att granska hur genomförandet av avgiftsfriheten för den utvidgade läroplikten realiserats ur såväl utbildningsanordnarens som ur personalens och studerandes perspektiv.

Undersökningen genomfördes mellan november 2022 och november 2023. Undersökningen omfattade expertintervjuer, intervjuer med utbildningsanordnare samt enkäter till anordnare av yrkes- och gymnasieutbildning, personal och studerande.

Enligt undersökningen har utbildningsanordnarna olika praxis när det gäller hur läromedel och verktyg upphandlas, hur de underhålls, hur de görs tillgängliga för studerande och vem som deltar i dessa processer. Hos en del var upphandlingsprocesserna som helhet smidiga redan från början, medan andra skapade helt nya verksamhetsmodeller. Kostnadseffektiviteten visade sig fortfarande ha viss utvecklingspotential, men som helhet har situationen redan förbättrats sedan reformen infördes. Betydande besparingar har uppnåtts genom god planering, centralisering av upphandlingar och konkurrensutsättning tillsammans med andra.

I regel har personalen varit nöjd med de läromedel och den utrustning som används. I och med reformen har förändringar observerats vad gäller läromedel och verktyg. Reformen har påskyndat övergången till digitala läromedel, eftersom hanteringen av tryckt material uppfattas som en stor utmaning, särskilt bland stora aktörer. Inställningen till förändringarna har emellertid varit ganska positiva. Undersökningen visade att inställningen bland lärare är mer positiv, ju mer inflytande de har på de läromedel och den utrustning som används.

Enligt undersökningen har de studerande varit mycket nöjda med reformen samt med de läromedel och den utrustning som används. De studerande har ställts inför relativt få utmaningar i anknytning till läromedel och utrustning. De studerande betonade behovet av att ta hänsyn till särskilda behov och till exempel de utmaningar som föranleds av dyslexi.

I fråga om avgiftsfriheten finns det fortfarande utrymme för förbättringar vad gäller kunskaper om upphandlingsprocessen, ökade resurser eller omorganisering av resurser så att de används på ett smartare sätt. Gemensam utveckling, samarbete och utbildning hjälper utbildningsanordnarna och läroanstaltens personal att föra verksamheten framåt. Licenshelheten för digitalt material bör förnyas för att tjäna de studerandes och utbildningsanordnarnas intressen. Blandningen av studerande som antingen omfattas eller inte omfattas av avgiftsfriheten i undervisningen är också en fråga som framhävs i materialet och på vilken man önskar någon form av lösning, särskilt inom yrkesutbildningen.

1. Johdanto

Laajennettu oppivelvollisuus astui voimaan vuonna 2021 ikäluokka kerrallaan. Tämä selvitys sisältyy opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen valmistelemaan oppivelvollisuuden laajentamisen toimeenpanon seuranta (2021–2024) koskevaan suunnitelmaan. Selvitys koskee oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuuden toteutumista. Oppivelvollisuuden laajentamisen myötä laajeni myös oikeus maksuttomaan koulutukseen. Opetuksen lisäksi kaikki toisen asteen opiskelussa tarvittavat välttämättömät oppimateriaalit ja välineet ovat uudistuksen jälkeen oppivelvolliselle ja muille oppivelvollisuuslain mukaiseen maksuttomaan koulutukseen oikeutetuille maksuttomia. Opetuksen maksuttomuus tarkoittaa myös riittävää ravintoa sekä joissain tapauksissa myös asumista.

1.1 Selvityksen tavoite ja tehtävä

Tämän selvityksen tavoitteena on selvittää, miten maksuttomuus käytännössä toteutuu. Selvityksessä on selvitetty miten ja millä eri tavoin koulutuksen järjestäjät käytännössä huolehtivat siitä, että opiskelijat saavat tarvitsemansa oppimateriaalit ja työvälineet käyttöön koulutuksen ajaksi. Selvityksen tavoitteena on ollut tarkastella sitä, miten oppivelvollisuuden laajentamiseen liittyvä maksuttomuus kokonaisuudessaan toteutuu niin koulutuksen järjestäjän kuin henkilöstön ja opiskelijoiden näkökulmista.

Selvitystä ovat ohjanneet seuraavat kysymykset:

- Millä järjestelyillä koulutuksen järjestäjät huolehtivat siitä, että opiskelijat saavat tarvitsemansa oppimateriaalit ja työvälineet käyttöön koulutuksen ajaksi? Millaisia hyviä käytänteitä koulutuksen järjestäjillä on maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden organisoimisessa?
- Millaisia eroja koulutuksen järjestäjien välillä on oppimateriaalien ja välineiden kustannuksissa? Millaisia hyviä käytäntöjä järjestäjillä on maksuttomuuden kustannustehokkaassa toteuttamisessa? Vertailussa on otettava huomioon eri alojen koulutuksen erilaiset materiaali- ja välinetarpeet.
- Miten oppimateriaalien maksuttomuus on vaikuttanut käytettäviin materiaaleihin ja välineisiin? Miten käytettäviä materiaaleja ja välineitä on muutettu maksuttomuuden toteuttamisen yhteydessä?
- Millaisia kokemuksia opettajilla ja opiskelijoilla on maksuttomista oppimateriaaleista ja työvälineistä sekä niiden saamiseen liittyvistä käytänteistä?
- Mitkä ovat koulutuksen järjestäjän kannalta keskeiset haasteet maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden järjestämisen kannalta?
- Mitä kehitettävää maksuttomuuden toteutumisessa käytännössä on havaittu?

1.2 Selvityksen toteutustapa, aineistonkeruu ja keskeiset käsitteet

Selvityksen aineistonkeruu aloitettiin alkuvuodesta 2023 taustoittavin asiantuntijahaastatteluin, jotka toteutettiin helmikuun 2023 aikana. Taustoittavia haastatteluita tehtiin 24, joissa haastateltiin yhteensä 26 henkilöä. Taustoittavien haastatteluiden sisältöä hyödynnettiin kyselytutkimusten suunnittelussa maalis-huhtikuun aikana. Kyselyt toteutettiin toukokuun 2023 aikana ja alustavat raportit laadittiin kesällä 2023. Kyselyiden kohderyhminä olivat koulutuksen järjestäjät, toisen asteen oppilaitosten henkilökunta sekä opiskelijat. Syksyllä 2023 toteutettiin täydentävät haastattelut. Täydentävien haastattelujen haastattelukierroksen aikana haastateltiin etäyhteyksin seitsemän henkilöä ja kasvokkain neljä henkilöä eli yhteensä 11 henkilöä. Ammatillisia oppilaitoksia koskevia haastatteluita tehtiin kolme, ja niissä kuultiin yhteensä kuutta henkilöä. Lukiokoulutusta koskevia haastatteluja tehtiin yhteensä viisi, jossa kuultiin yhteensä viittä henkilöä. Aineistonkeruun analyysi ja raportointi saatettiin loppuun syys-lokakuun aikana 2023. Selvityksen loppuraportti valmistui marraskuussa 2023. Aineistonkeruun koonti on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Selvityksen aineiston keruun eri vaiheissa kerätty aineisto.

1) Taustahaastattelut	2) Kyselyt eri kohderyhmille	3) Täydentävät haastattelut
Tehty 24 haastattelua, joissa haastateltu yhteensä 26 hlö.	n=8098	Tehty 8 haastattelua, joissa haastateltu yhteensä 11 hlö: Ammatilliset oppilaitokset - Haastattelujen määrä: 3 - Haastateltujen henkilöiden määrä: 6 Lukiot - Haastattelujen määrä: 5 - Haastateltujen henkilöiden määrä: 5
Haastatellut toimijat: OKM, OPH, OAJ, VNK, eri liitot ja järjestöt sekä kustantamojen edustajat. Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin.	Opiskelijakyselyt: n=5950 Henkilökunnan kyselyt: n=2022 Koulutuksen järjestäjien kyselyt: n=126	Haastatellut toimijat: Lukioiden ja ammattikoulujen edustajat eri puolilta Suomea. Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin ja kasvokkain.

Selvityksessä käytetään käsitteitä oppimateriaalit ja laitteet. Oppimateriaaleilla tarkoitetaan painettua tai digitaalista eli sähköisessä muodossa olevaa oppimateriaalia.

Laitteilla tarkoitetaan opetuksessa käytettäviä työvälineitä, kuten tietokonetta, tai ammatillisessa koulutuksessa käytettäviä välineitä, kuten suojavarusteita (suoja-vaatteet, kengät), työkaluja, kokkiveitsiä, kampaajavälineitä, ym.

1.2.1 Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen opiskelijat

Opiskelijoille suunnattu kysely kohdennettiin sekä ammatillisen koulutuksen että lukiokoulutuksen opiskelijoille. Kyselyn tavoitteena oli tarkastella, miten oppivelvollisuuden laajentamiseen liittyvä maksuttomuus kokonaisuudessaan toteutuu opiskelijan näkökulmasta. Tavoitteena oli myös selvittää, miten opiskelijat kokevat koulutuksen järjestäjien käytännön tasolla huolehtivan opiskelijoiden tarvitsemien oppimateriaalien ja laitteiden käyttöönotosta koulutuksen aikana. Kysely toteutettiin suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoille suunnattuun kyselyyn vastasi yhteensä 1830 vastaajaa, joista kuusi vastasi ruotsinkieliseen kyselyyn ja kolme englanninkieliseen kyselyyn. Maakunnista eniten vastauksia saatiin Uudeltamaalta, Keski-Suomesta ja Päijät-Hämeestä. Koulutusaloista eniten vastauksia saatiin sosiaali- ja terveysalan, ajoneuvo- ja kuljetustekniikan sekä tieto- ja tietoliikennetekniikan opiskelijoilta. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 8,8 (asteikolla 4–10).

Lukiokoulutuksen opiskelijoille suunnattuun kyselyyn vastasi yhteensä 4120 vastaajaa, joista 38 vastasi ruotsinkieliseen kyselyyn ja 6 englanninkieliseen kyselyyn. Lukio-opiskelijoilta eniten vastauksia saatiin Pohjois-Savon, Varsinais-Suomen ja Uudenmaan maakunnista. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 9,2 (asteikolla 4–10).

1.2.2 Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen henkilöstö

Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen henkilöstölle suunnattiin omat kyselynsä. Ammatillisen koulutuksen henkilöstölle suunnattuun kyselyyn saatiin yhteensä 1325, joista 1319 suomenkieliseen kyselyyn ja 6 ruotsinkieliseen kyselyyn. Vastauksia saatiin eri puolilta Suomea, eniten vastauksia Päijät-Hämeestä (16 %), Uudeltamaalta (15 %) ja Satakunnasta (11 %). Vastaajista enemmistö oli opettajia (65 %). Vastaajista 10 % työskenteli alle 300 opiskelijan oppilaitoksessa, 14 % 300–600 opiskelijan oppilaitoksessa ja 76 % yli 600 opiskelijan oppilaitoksessa. Vastaajat toimivat useimmiten tekniikan alalla (36 %), palvelualoilla (19 %) ja terveys- ja hyvinvointialoilla (18 %). Ammatillisen koulutuksen henkilöstön antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 7,5 (asteikolla 4–10).

Lukiokoulutuksen henkilöstölle suunnattuun kyselyyn saatiin yhteensä 697, joista 679 suomenkieliseen kyselyyn ja 18 ruotsinkieliseen kyselyyn. Vastauksia saatiin eri puolilta Suomea, eniten vastauksia Uudeltamaalta (17 %), Pohjois-Savosta (15 %) ja Varsinais-Suomesta (10 %). Vastaajista enemmistö oli opettajia (79 %). Seuraavaksi eniten oli opinto-ohjaajia (8 %), rehtoreita/apulaisrehtoreita (4 %) ja lukioshteereitä / koulutusshteereitä / opintoshteereitä (3 %). Lisäksi kyselyyn vastasi pieni joukko erityisopettajia (2 %) ja muussa roolissa toimivia henkilöitä (esim. IT-asiantuntija, psykologi) Vastaajista 28 % työskenteli alle 200 opiskelijan oppilaitoksessa, 30 % 200–500 opiskelijan oppilaitoksessa ja 42 % yli 500 opiskelijan oppilaitoksessa. Opetustehtävissä toimivat opettivat useimmiten toista kotimaista kieltä tai vieraita kieliä (26 %), matematiikkaa (26 %) ja fysiikkaa tai kemiaa (18 %). Lukiokoulutuksen henkilöstön antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 7,4 (asteikolla 4–10).

1.2.3 Koulutuksen järjestäjät

Koulutuksen järjestäjien kyselyyn vastasi 126 vastaajaa, joista 124 vastasi suomenkieliseen kyselyyn ja 2 ruotsinkieliseen kyselyyn. Kyselyssä kysyttiin taustatietona nimikettä. Tyypillisesti vastaajat olivat rehtoreita, apulaisrehtoreita, koulutusjohtajia, opetusjohtajia, koulutuspäälliköitä ja sivistysjohtajia sekä muilla nimikkeillä hallinnollisissa tehtävissä toimivia henkilöitä. Vastauksia saatiin eri puolilta Suomea. Vastaajista 54 henkilöä (43 %) edusti ammatillista koulutusta ja 76 henkilöä (60 %) lukiokoulutusta, kaikki vastaajat eivät kertoneet, kumpaa edustavat (7 % ei tehnyt valintaa) ja osa vastaajista oli valikoinut molemmat vaihtoehdot. Vastaajista 74 kertoi olevansa mukana oppimateriaalien tai laitteiden valinta- ja hankintaprosessissa, eli koko aineistosta noin 59 prosenttia. Koulutuksen järjestäjien vastaajien antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuuden uudistuksesta oli 7,0 (asteikolla 4–10).

1.4 Oppivelvollisuuden maksuttomuuden lainsäädännöllinen tausta

Oikeudesta maksuttomaan koulutukseen on säädetty oppivelvollisuuslain (1214/2020) 16 §:ssä. Keskeisiä pykäläiä opetuksen maksuttomuuteen liittyen ovat myös oppivelvollisuuslain pykälät 17 § (Maksuttomuuden laajuus), 18 § (Opetushenkilöstön kuuleminen opetuksen edellyttämien tarvikkeiden hankinnassa), 19 § (Majoituskorvaus oppivelvolliselle), 20 § (Majoituskorvauksen myöntämisen erityistilanteet) ja 21 § (Matkakorvaus oppivelvolliselle). Pykälän 16 mukaan oppivelvollisuuslain pykälässä 4 § määritelty koulutus on pykälässä 17 tarkoitetulla tavalla maksutonta sen kalenterivuoden loppuun saakka, jolloin opiskelija täyttää 20 vuotta. Lain mukaan oikeutta maksuttomaan koulutukseen ei ole tilanteessa, jossa opiskelija on jo suorittanut lukion oppimäärän ja ylioppilastutkinnon taikka ammatillisen tutkinnon taikka niitä vastaavat ulkomaiset opinnot.

Oikeus maksuttomaan koulutukseen päättyy opintojen päätyttyä, kuitenkin viimeistään sen kalenterivuoden lopussa, jolloin opiskelija täyttää 20 vuotta. Laissa säädetään myös erityistilanteista, jolloin maksuttomuutta pidennetään. Maksuttomuutta voidaan pidentää tietyin ehdoin enintään yhden vuoden ajaksi, mikäli opiskeluajan pidentymisen syynä on terveydellisiin tai muihin painaviin syihin liittyvä opiskelualan vaihto, oppimisvaikeudet, perusopetuksen jälkeisen valmentavan tai valmistavan koulutuksen suorittaminen tai perusopetuksen oppimäärän suorittamisen viivästyminen.

Oppivelvollisuuslain (1214/2020) pykälässä 17 määritellään maksuttomuuden laajuudesta. Pykälässä säädetään opetuksen edellyttämien oppimateriaalien sekä työvälineiden, -asujen ja -aineiden maksuttomuudesta opiskelijalle. Harrastuneisuutta painottavissa koulutuksissa tarvittavat opiskelijan henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitetut soittimet, urheiluvälineet tai muut vastaavat välineet ja tarvikkeet, joita opiskelija voi käyttää myös muutoin kuin opetuksen yhteydessä eivät kuitenkaan ole maksuttomia. Vammaisuuden perusteella opiskelijoille järjestettävistä muista palveluista ja tukitoimista säädetään pykälän 17 mukaan erikseen.

Maksuttoman opetuksen edellyttämien oppimateriaalien sekä työvälineiden, -asujen ja -aineiden hankinnassa tulee oppivelvollisuuslain (1214/2020) pykälän 18 mukaan koulutuksen järjestäjän tulee huomioida opetushenkilöstön kuuleminen.

Laissa on säädetty myös erilaisista oppivelvollisuuden maksuttomuuden piiriin kuuluvista korvauksista. Pykälässä 19 säädetään majoituskorvauksesta oppivelvolliselle ja pykälässä 20 majoituskorvauksen erityistilanteista. Pykälässä 21 säädetään matkakorvauksista, joihin oppivelvollinen on lain mukaan oikeutettu.

2. Tulokset

Tässä luvussa tarkastellaan selvityksen tuloksia koulutuksen järjestäjien, opiskelijoiden ja henkilöstön näkökulmista.

2.1 Koulutuksen järjestäjien käytännöt oppimateriaalien ja välineiden osalta

Keskeiset havainnot

- » Koulutuksen järjestäjien rooli oppimateriaalien ja laitteiden hankintaprosesseissa vaihteli ja prosesseja oli organisoitu moninaisin tavoin.
- » Osalla hankintaprosessit olivat valmiina ja hiottuja ennen uudistusta, osa aloitti hankintaprosessin valmistelun alusta.
- » Oppimateriaalien ja laitteiden valintaprosesseihin osallistuvat tahot vaihtelivat, samoin eri toimijoiden vaikutusvallan määrä.
- » Hankintaprosessiin liittyen haasteita oli muun muassa oppimateriaalien laadussa, saatavuudessa, niihin liittyvissä lisensseissä ja kustannusten hallinnassa.
- » Uudistuksen kustannukset olivat tyypillisemmin odotettuja suurempia.
- » Esiin nousi tarve laatia yhtenäiset ohjeistukset huoltotoimenpiteisiin liittyen erityisesti koskien poikkeustapauksia, kuten tahallisia vahingontekoja.

2.1.1 Koulutuksen järjestäjien oppimateriaalia ja työvälineitä koskevat järjestelyt

Kyselyyn vastanneista koulutuksen järjestäjien edustajista 77 prosenttia kertoi osallistuvansa oppimateriaalien ja laitteiden valinta- ja hankintaprosesseihin. Koulutuksen järjestäjien rooli oppimateriaalien ja laitteiden hankintaprosesseissa vaihtelee ja prosesseja on organisoitu moninaisin tavoin. Vastaajat nostivat esiin, että uudistukseen mentiin tilanteessa, jossa joillain koulutuksen järjestäjistä oli jo omat valmiit prosessit hankintoihin mietittynä, osa otti mallia perusopetuksen puolelta, ja osa lähti luomaan käytänteitä alusta alkaen.

Koulutuksen järjestäjien roolia oppimateriaalien ja laitteiden valinta- ja hankintaprosessissa kuvattiin kyselyvastauksissa esimerkiksi seuraavin tavoin:

- Esimiesrooli
- Päätäjärooli
- Viestin välittäjä
- Delegoinut tehtävät, esim. vararehtorille
- Hankinta-asiakirjojen valmistelu ja päätöksentekijä
- Talousarvion toteutumisen vahti
- Mukana ainoastaan talousarvion laatimisessa ja esittämisessä päättäjille.
- Henkilöstön tukeminen oppimateriaalien kehittämisessä ja tukemisessa

- Rooli selvittää oppimateriaalien ja laitteiden tarpeita
- Oppilaskannettavien kilpailutusohjeiden laadinta
- Pedagogisten prosessien linjausvastuussa oleva henkilö

Kyselyssä koulutuksen järjestäjät kuvasivat oppimateriaalien ja työvälineiden hankintaa koskevia järjestelyjä esimerkiksi seuraavin tavoin:

"Koulun tekninen tiimi sopii johtavan rehtorin kanssa siitä, kuinka kalliit tietokoneet ja kuulokkeet voidaan tilata."

"Kirja- ja lisenssihankinnat menevät keskitetysti yhden henkilön kautta. Laittehankinnoissa it-laitteet menevät keskitetysti oppilaitoksen tasolla yhden henkilön kautta. Muut materiaalit ja työasut ym. menevät koulutusalaakohtaisen yhteyshenkilön kautta."

"Kirjastovastaava tilaa kaiken painetun ja digimateriaalin ammatilliselle koulutukselle, aikuiskoulutukselle, aikuisten perusopetukseen, TUVA:an ja oppilaitoskirjastoon. Keskustelen opettajien ja koulutuspäälliköiden kanssa tilattavasta aineistosta. Minulla on selkeä käsitys, mitä tilataan ja mitä kaupallisia aineistoja käytetään."

Oppimateriaalien ja laitteiden valintaprosessiin osallistuminen

Selvityksessä kerätyn aineiston perusteella on selvää, että monet eri tahot osallistuvat valintaprosessiin, mutta eroa vaikuttaa olevan siinä, minkä verran eri toimijat kokevat omaavansa konkreettista vaikutusvaltaa valintoihin. Tätä näkökulmaa tarkasteltiin tässä selvityksessä erityisesti opettajien autonomian muutoksen osalta tulevissa kappaleissa.

Oppimateriaalien ja laitteiden valintaprosessiin osallistuvia tahoja mainittiin koulutuksen järjestäjille suunnatuissa kyselyvastauksissa seuraavasti:

- Opettajat (esim. oppikirjasarjojen osalta aineryhmittäin)
- Rehtori
- Apulaisrehtori
- Hallinnosta vastaava rehtori (hankinnat)
- Hallinto
- Talousosasto ja koulutuksen johto (koko yksikön laajuiset päätökset)
- Koulutusjohtaja
- Linjanjohtaja
- Koulutusalojen johto
- Tiiminvetäjät
- Koulutuspäälliköt
- Kirjaston asiantuntijat
- Koulutusyksikkö (pienet koulutusalaakohtaiset materiaalit)
- Tietotekniikan väki, esim. ICT-yksikkö, IT-päällikkö
- Lukion ICT-tukihenkilö ja kaupungin ICT-yksikkö (tietokoneen ja oheislaitteet)

Lisäksi vastaajat toivat esiin, että myös opiskelijoilla on saattanut olla oma roolinsa oppimateriaalien ja laitteiden valintaprosessissa.

Valintaprosessiin liittyviä erilaisia rooleja kuvattiin esimerkiksi näin:

"Aineryhmät valitsevat käyttämänsä oppimateriaalit ja opiskelijoiden päätelaitteet hankitaan atk-tiimin valmisteleman kilpailutus pohjan mukaan. Kaupungin hankintapalvelut hoitavat kilpailutuksen. Kilpailutuksen jälkeen rehtori / apulaisrehtori valmistelee hankintapäätöspykälän toimialajohtajan esiteltäväksi valiokunnan kokoukseen, jossa valiokunta tekee päätöksen hankinnasta."

Oppimateriaalien ja laitteiden hankintaprosessiin osallistuminen

Kyselyssä kysyttiin erikseen myös oppimateriaalien ja laitteiden hankintaprosessiin osallistuvista tahoista. Kuten materiaalien valintaprosessissa, myös hankintaprosessin osalta oli eroja sen suhteen, ketkä prosessiin osallistuvat ja missä rooleissa.

Hankintaprosessiin osallistuvista tahoista kysyttäessä koulutuksen järjestäjien edustajat listasivat seuraavia toimijoita:

- Rehtori
- Apulaisrehtori
- Suunnittelijarehtori
- Koulusihteeri
- Palvelusihteeri
- Hankinta-asiamies
- Opettajat
- Digikoordinaattori
- Pedagoginen suunnitteluja
- Koulutuspäällikkö
- Kaupungin ICT-yksikkö
- Sivistyksen talous- ja hallintopäällikkö
- Tietohallintopäällikkö
- Hyvinvointijohtaja
- Kirjaston asiantuntijat

Hankintaprosesseja kuvattiin esimerkiksi näin:

"Riippuu hankinnan koosta ja määrästä, suurissa hankinnoissa koulutusalojen esimiehet ja rehtorit ovat mukana. Opetuksen tiimit tekevät syksyisin hankintaesitykset, jotka hyväksytään toimivaltaohjeistuksen mukaisesti."

"Opiskelijalisenssit tilataan keskitetysti koulusihteerin toimesta. Aineryhmien vetäjät tuottavat valitun oppimateriaalin tarvittavat tiedot koulusihteerille."

Laitteiden hankinnassa atk-tiimi on yhteydessä kilpailutuksen voittaneeseen tahoon, josta lähetetään valmis tilauspohja rehtorille hyväksyttäväksi."

"Suurin osa aineistosta pyritään tekemään perustilauksena, mutta lisähankintoja tehdään opettajien hankintapyyntöjen mukaisesti pitkin vuotta. Kirjasto tiliöi laskut ja opastaa digimateriaalin käytössä opettajia ja opiskelijoita."

Hankintaprosessien osalta korostettiin sitä, ettei työmäärä rajoitu tiettyyn aikaan vuodesta, vaan edellyttää työtä ympäri vuoden. Hankintojen tekeminen on yksi osa koulutuksen järjestämisen kokonaisuutta, joka lisäksi työllistää huoltoon liittyvät asiat, oppimateriaalien vaihtamisen, lisenssien hallinnoinnin, sekä oppimateriaalien saatavuuden varmistamisen esimerkiksi ylioppilaskirjoituksiin valmistautumisessa.

Pieni osa vastaajista nosti esille asiantuntija-avun tärkeyden hankintaprosessien kehittämisessä sekä esimerkiksi kilpailulainsäädännön osaamisen tärkeyden. Kaikilla toimijoilla ei ole vielä kertynyt riittävästi osaamista, jotta prosessit olisivat saumattomia. Aineistosta nousee esille esimerkiksi se, että aluksi hankintoja on tehty ilman että on oikeanlaista ymmärrystä tarpeista, on esimerkiksi tehty liian suuria tilauksia. Tilanne on kuitenkin selkeästi kohentunut uudistuksen alkuvaiheesta, oppia on kertynyt lisää ja käytännöt ovat selkeästi vakiintuneet. Keskusteluissa nousi esille myös maksuttomuuden piirissä olevien toisen asteen opintojen päättyminen, jonka arvellaan tuovan jälleen uusia haasteita prosesseihin, kun oppimateriaaleja ja tietokoneita palautetaan ja huolletaan.

Kilpailutuksiin osallistumista pidettiin tärkeänä asiana, kuten myös yhteistyön tekemistä muiden kanssa asiaan liittyen. Osaksi toivottiin valmiita kilpailutuksia tiettyjen perustarpeiden osalta esimerkiksi maakunta tai kaupunkitasolla. Nähtiin, että kustannuksia saadaan laskettua parhaiten yhdessä kilpailuttamalla ja hankintaosaamista kehittämällä.

Hankintaprosessiin liittyviä haasteita

Hankintaprosessiin liittyviä haasteita nousi esiin aineistosta eri näkökulmista. Listaamme tässä tyypillisiä haasteita olennaisimpien teemojen alle luokiteltuina.

Oppimateriaalien laadun ja saatavuuden ongelmat

"Maksuttomuus toi pedagogisesti perustelemattoman äkillisen siirtymän digimateriaaleihin käytännön syistä. Kustantamot eivät ole kyenneet vastaamaan tarpeisiin oikeassa aikataulussa. Materiaalit ovat toisinaan huonosti toimivia ja keskeneräisiä. Käytännön syistä digimateriaali oli ainut mahdollinen valinta (hintaa ja fyysisten kirjojen logistiikka)."

"Kustantajat eivät ole pystyneet toimittamaan aikataulussa oppimateriaaleja."

Lisenssihaasteet

"On ollut todella vaikea saada lisenssejä käyttöön kesän ajaksi, esimerkiksi syksyllä uusintakokeeseen tulijoille."

"Ongelmia on tullut nimenomaan digiaineiston lisenssien voimassaoloajoista, koska lukuvuosi ei sovi jatkuvan haun oppilaitoksessa."

"Kustantajien ratkaisut oppimateriaalien keston osalta olivat aluksi osin kankeita mutta ovat kehittyneet vastaamaan paremmin luokattoman lukion dynaamista arkea (oppimäärän vaihtajat, ylioppilastutkinnon huomioiminen ...)."

"Sekä opettajilla että muulla henkilöstöllä menee paljon aikaa materiaalien tilaamiseen ja lisenssien hallinnointiin."

Kustannuksiin liittyvät huomiot

"Kustantajat ovat kai yrittäneet tienata, mutta esimerkiksi meillä tämä on johtanut siihen, että hyvin tarkkaan mietimme, miten tehdään kurssitarjotin, jotta reaaliaineissa voidaan yhtä kirjaa kierrättää useammalla opiskelijalla"

"Saamme alennusta, kun tilaamme oppimateriaalit tiettyyn päivään mennessä. Jos ryhmät ovatkin suurempia, maksavat materiaalit enemmän."

"Vaativan erityisen tuen ja erityisen tuen opiskelijoille lisämateriaalin ja lisä- ja apuvälineiden hankinta vuosittain taloudellinen haaste."

"Ensimmäisenä vuonna tehtiin virhe ja hankittiin kotiin annettavat laitteet kaikille oppivelvollisille. Seuraavina vuosina vain tarvepohjaisesti lainausperiaatteella."

"Ensimmäisenä oppivelvollisuusvuonna tilasimme laitteet runsas 8 kuukautta ennen koulujen alkua, mutta maahantuojia ei saanut juuri näitä laitteita koulun alkuun, jolloin jouduimme ottamaan kalliimmalla sekalaisempia eriä ja käyttämään em. yhden mallin laitetilauksen vasta toisena oppivelvollisuusvuotena. Korona, sota Ukrainassa, jne. ovat osuneet vielä samaan tilanteeseen oppivelvollisuus uudistuksen kanssa."

"Ei ole selkeästi ja yksiselitteisesti ilmoitettu miten koulutuksenjärjestäjälle korvataan kulut materiaalien hankinnasta, ja kattaako ne kaiken."

Muita keskeisiä huomioita hankintaprosessiin liittyviin haasteisiin

"Meidän opetuksen järjestäjän lukiokoulutuksessa oli jo aikaisemmin ilmaiset oppimateriaalit. Hankintaprosessi oli jo hiottu huippuunsa."

"Oppilaitoksen keskitetyn kirjaston osaaminen ja rooli on ollut merkittävä."

Työvaatehankinnoissa on menossa kolmas toimittaja. Laitteiden, työasujen saaminen takaisin on haasteellista opiskelijan erotessa ja vaihtaessa oppilaitosta.”

”Vuokrasimme opiskelijoille lainakoneita jo ennen maksuttomuutta, joten hankintaprosessit olivat valmiina.”

Poikkeavat kustannukset

Kyselyyn vastanneista koulutuksen järjestäjistä 55 prosenttia oli sitä mieltä, että kustannukset ovat olleet ennakoitua suurempia, 41 prosenttia arvioi niiden olleen ennakoidulla tasolla ja 3 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että kustannukset ovat olleet matalampia mitä on odotettu. Yleisesti otettiin esille, että saadussa rahoituksessa ei ole riittävästi huomioitu huolto- ja ylläpitokustannuksia sekä sitä, että monesti nuoret vielä kasvavat toisen asteen opintojen aikana, ja tarvitsevat esimerkiksi useita eri suojavaatekertoja sekä eri kokoisia kenkiä ammatillisen koulutuksen aikana.

Keskeisimpänä kustannusten nousuun vaikuttavana asiana nousi esille yleinen maailman tilanne; esimerkiksi laitteiden osalta Ukrainan sodan aiheuttama kustannusten nousu iski jo entuudestaan hankalaan tilanteeseen, kun tietokoneiden saatavuudessa oli haasteita korona-aikana alkaneen komponenttipulan takia. Vaikka haasteita kustannuksiin liittyen nousee esille koulutuksen järjestäjille suunnatun kyselyn aineistosta, vastaavia havaintoja ei selkeästi nouse esille opiskelijakyselyaineistoista. Opiskelijat ovat yleisesti olleet tyytyväisiä tarjottuihin oppimateriaaleihin ja välineisiin.

Yhtenä odottamattoman suurena kustannuksena voidaan aineiston perusteella pitää lisenssien kustannuksia, joita pidetään liian suurina yleisesti. Lisenssien osalta nostettiin esille kustantamojen toteuttama oppilaitosten rahastaminen jatkuvasti juoksevilla lisenssimaksuilla, joita ei ole suunniteltu oppilaitosten rahoituksen näkökulmasta toimivaksi kokonaisuudeksi.

Yleisesti korkeat hinnat ovat johtaneet siihen, että lisenssien ja palveluiden tarpeellisuutta mietitään jatkuvasti kriittisesti. Haasteita on osaltaan lisänneet myös opiskelijat, jotka haluavat käyttää omaa tietokonettaan huolimatta siitä, että kaikille opiskelijoille on hankittu tarvittavat laitteet ja välineet ennen koulutuksen alkamista. Vastaavasti kaksoistutkinnon suorittavien osalta aineistosta nousi esille odottamattoman korkeat kustannukset: lisäkustannuksia tulee esimerkiksi siitä, että laitteiden tilaukset tulee tehdä oppilaitoksissa verrattain varhain, hyvissä ajoin ennen kuin tiedetään varsinaisia opiskelijamääriä ja opiskelijoiden jakautumista koulutuksiin. Tämän seurauksena tietokoneita on jäänyt käyttämättä. Osa vastaajista kuvaa saman haasteen ilmenevän myös lisenssien hankinnan osalta, kun hankintojen määrää pitäisi kyetä arvioimaan hyvissä ajoin ennen seuraavan lukukauden alkamista.

Eräänä keskeisenä kustannuksiin liittyvänä asiana esille nostettiin hintojen vertailun hankaluus, johon toivotaan jonkinlaista ratkaisua. Koulutuksen järjestäjien mukaan digitaalista materiaalia pidetään usein painettua materiaalia edullisempänä vaihtoehtona. Tosiasiassa lisenssit eivät

välttämättä ole painettua materiaalia edullisempia, etenkin jos huomioidaan painetun materiaalin verrattain hyvät kierrätysmahdollisuudet. Lisäksi koulutuksen järjestäjien vastauksissa mainittiin, että kustannuksia ovat nostaneet odottamattomat hankinnat, kuten vihkojen ja kynien hankinta, johon ei osattu varautua. Kustannusten osalta tulee huomioida myös alueiden väliset erot; esimerkiksi Lapin kylmä ilmasto edellyttää erilaisia varusteita kuin Etelä-Suomen sääolosuhteet. Erilaiset alueelliset olosuhteet vaikuttavat erityisesti ammatillisen koulutuksen kustannuksiin. Lisäkustannuksia kerrotaan myös kertyneen oppimateriaalien ja laitteiden huonon kohtelun seurauksena, johon ei osattu ennakoon varautua.

2.1.2 Hyvät käytännöt maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden organisoimisessa

Huoltokäytännöt

Koulutuksen järjestäjien huoltokäytännöt eroavat toisistaan jonkin verran. Oppimateriaaleja huolletaan, ylläpidetään ja tarvittaessa vaihdetaan, ja sama koskee eri laitteita ja välineitä. Tässä selvityksessä kerätyn aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että eroja on sekä liittyen siihen, kuka on huoltotoimenpiteistä käytännössä vastuussa, sekä siihen, kuka sitä hallinnoi ja millaiset korvauskäytännöt on sovittu tahallisen vahingonteon tapauksissa. Tyypillisesti laitteiden huolto on ulkoistettu jollekin erilliselle toimijalle, jolla on mahdollisuus ja resurssit hoitaa asia sujuvasti. Isommissa toisen asteen oppilaitoksissa voi olla omat ICT-tukihenkilöt, jotka hoitavat tietokoneiden huoltoon liittyvät asiat, hankinnat sekä opastuksen ongelmatilanteissa.

Aineistosta nousee selkeä tarve laatia yhtenäinen ohjeistus huoltotoimenpiteisiin liittyen, erityisesti poikkeustapauksiin. Perustoiminta on usein selkeästi järjestetty ja roolitettu, mutta vaikeammassa tapauksissa tilanteet voivat vaatia useiden eri henkilöiden osallistumista. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa on selvää, että opiskelija on itse aiheuttanut vahinkoa joko laitteelle tai oppimateriaaleille, tyypillisemmin tietokoneelle. Keskeistä olisi ratkaista se, miten korvausvastuun suhteen menetellään. Nykytilanteessa on eroavia käytäntöjä, eli joko aiheutuneen vahingon korvaa opiskelija tai vaihtoehtoisesti oppilaitoksen vakuutus. Niissä oppilaitoksissa, joissa on päätetty, että opiskelija korvaa aiheutetun vahingon, vedotaan laiminlyönnin luomiin korvausvelvoitteisiin. Tällöin vahingonkorvauslain nähdään määrittelevän korvausvastuun. Lisäksi käytössä on niin sanottu välimalli, jossa opiskelija joutuu lunastamaan hajonneen koneen itselleen esimerkiksi puolella varsinaisesta ostohinnasta. Hankalaksi koetaan esimerkiksi se, että mahdollisuus oppimiseen pitää taata oli tilanne mikä tahansa, eli vaikka hajonnutta konetta ei olisi korvattu, tulee uusi kone silti tarjota. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta olisi tärkeää luoda selkeä yhtenäinen toimintamalli, jota noudatettaisiin kaikissa toisen asteen oppilaitoksissa. Koulutuksen järjestäjät kuvaavat tilannetta seuraavasti:

"Pitäisi olla valtakunnallinen linjaus rikkoutuneiden ja hukattujen materiaalien korvaamisesta. Rikkoutuneet koneet ovat jo iso kustannuserä."

"Tahallisen huolimattomuuden korvaa opiskelija, asiasta on sopimus lukion ja huoltajan/opiskelijan kanssa."

"Tietokone menee huoltoon Opinsysille. Koulun IT-tuen kanssa katsotaan, voidaanko opiskelija jossakin tapauksessa katsoa korvausvelvolliseksi (mikäli opiskelijan omasta huolimattomuudesta johtuva). Oppikirjasta opiskelija joutuu korvaamaan kirjan, joka on mennyt käyttökelvottomaksi (käytetyn kirjan hinta)"

Ongelmatilanteissa lisätyötä aiheutuu myös siitä, jos ei ole sovittu selkeästi kenen vastuulla ongelmatilanteiden hoitaminen ja selvittäminen on. Huoltoon liittyen on ollut myös hankaluuksia määrittellä, mikä tarkkaan ottaen kuuluu maksuttomuuden piiriin. Oppilaitoksissa on tehty esimerkiksi sellaisia linjauksia, joissa varakone tarjotaan hajonneen tilalle, mutta laturi pitää opiskelijan hankkia itse.

Korvausvastuu ei koske vain tietokoneita, vaan yleensä myös painettuja oppimateriaaleja. Mikäli oppilaitoksen kirjastosta lainattu aineisto ei palaudu takaisin kirjastoon, opiskelijat ovat velvollisia korvaamaan kadotetun tai turmeltuneen aineiston kirjastolle. Tämä koskee sekä maksuttomuuden piirissä että sen ulkopuolella olevia opiskelijoita. Aineistosta nousee esille, etteivät painetuille oppimateriaaleille aiheutetut vahingot ole kovinkaan yleisiä.

Esimerkki painettujen oppimateriaalien järjestämisestä opiskelijoille lukiokoulutuksessa

Eräissä oppilaitoksissa oppimateriaalien jakaminen on järjestetty siten, että oppilaitos on ostanut tietyille kurseille painetut oppimateriaalit. Opettaja jakaa painetut oppimateriaalit opiskelijoille opintojakson alussa ja kerää kurssin päättyessä pois seuraavia opiskelijoita varten. Oppilaitoksen laskelmien mukaan painetut oppimateriaalit maksavat tällöin lähes saman verran kuin jokaiselle opiskelijalle lisenssien hankkiminen - sillä erotuksella että painettuja oppimateriaaleja ei ole tarpeen uusia vuosittain. Lisäksi abiturienteille on hankittu käsikirjasto, joka sisältää noin 30 kirjaa. Käsikirjaston kirjoja annetaan myös kesälukemistoksi. Käsikirjasto on koettu riittäväksi ylioppilaskirjoituksiin osallistuville opiskelijoille. Kirjat säilytetään opetusluokissa.

Ylioppilaskirjoituksia varten oppilaitoksessa on luotu systeemi, jossa jokaiselle opiskelijalle annetaan yksilöllinen kirjapaketti. Järjestelyä hoitaa oppilaitoksen henkilökunta. Paketti sisältää kaikki painetut oppimateriaalit, joita abiturientti tarvitsee ylioppilaskirjoituksiin kuhunkin kokeeseen. Abiturientit "tilaavat" kirjat edellisellä lukukaudella seuraavan lukukauden kirjoituksia varten. Ennen kirjoituksia oppilaitoksessa järjestetään tilaisuus, jossa juhlasaliin kootaan pöydille opiskelijoille henkilökohtaiset kirjapinot. Opiskelijoille annetaan pöytänumerot, josta jokainen voi noutaa oman kirjapinonsa. Opiskelija kuittaa allekirjoituksellaan oman pinonsa noudon. Järjestely vaatii henkilökunnalta järjestäytymistä, kuten kirjojen järjestämisen, varastoista noudon ja hakemisen. Oppilaitos on kuitenkin tyytyväinen järjestelyihin ja toteutus on onnistunut hyvin.

2.2. Oppivelvollisuuden maksuttomuuden kustannustehokkuus

Keskeiset havainnot

- » Suurin osa koulutuksen järjestäjistä on organisoinut kustannustehokkaita tapoja hankintoihin.
 - » Kustannustehokkuuden osalta keskeisenä pidetään kilpailuttamisen roolia sekä sitä, että kilpailutuksen osalta tehdään yhteistyötä eri toimijoiden kanssa
 - » Kustannustehokkuuden haasteena on usein resurssien riittämättömyys kehittämistyöhön.
-

Tässä kappaleessa vastataan seuraavaan tutkimuskysymykseen:

- *Millaisia eroja koulutuksen järjestäjien välillä on oppimateriaalien ja välineiden kustannuksissa? Millaisia hyviä käytäntöjä järjestäjillä on maksuttomuuden kustannustehokkaassa toteuttamisessa? Vertailussa on otettava huomioon eri alojen koulutuksen erilaiset materiaali- ja välinetarpeet.*

Koulutuksen järjestäjille suunnatun kyselyn vastaajista 63 prosenttia kertoi kehittäneensä kustannustehokkaita tapoja hankkia oppimateriaaleja. Selvityksessä kerätyn aineiston perusteella on todettavissa, että kustannustehokkuuden osalta on olemassa erilaisia käytäntöjä ja osa on kehittänyt hankintaprosesseja nimenomaan kustannustehokkuuden näkökulmasta taloudellisen säästön takia. Kustannustehokkuuden osalta keskeisenä pidetään kilpailuttamisen roolia sekä sitä, että kilpailutuksen osalta tehdään yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Selvityksen aineiston valossa havaitaan, että osalla koulutuksen järjestäjistä hankintaprosessit olivat hioutuneet toimiviksi jo ennen oppivelvollisuuden maksuttomuuden uudistusta. Tällöin toiminta on ollut alusta lähtien kustannustehokasta oppimateriaalien ja laitteiden osalta.

Kustannustehokkuuden haasteena on usein resurssien riittämättömyys kehittämistyöhön ja tämän uudistuksen yhteydessä kehittämistyötä on tehty kiireessä osana tekemistä, eikä siten että olisi suunniteltu harkitusti toimintaa. Kustannustehokkuuden kehittämiseksi koulutuksen järjestäjien vastauksissa toivotaan myös esimerkiksi vapaampia kilpailutuskäytäntöjä.

Koulutuksen järjestäjät kommentoivat kustannustehokkuutta seuraavin tavoin:

"Prosesseja kehitetään jatkuvasti osana toiminnan kehittämistä. Haasteena on henkilöstön riittävyys: oppivelvollisuus on tuonut merkittävästi tehtäviä sekä suunnittelu- ja seurantavelvoitteita, jotka edellyttäisivät henkilöstöresursseja. Koulutuksen järjestäjälle ei ole kuitenkaan myönnetty lisärahoitusta oppivelvollisuudesta aiheutuviin tehtäviin (henkilöstö)."

"Yhtenäinen, helposti vertailtavissa oleva hinnoittelu kustantamojen kesken"

"Noudatamme yliopiston hankintaprosesseja, joten emme voi paljon vaikuttaa asiaan itse. Olemme tilanneet digitaalisen materiaalin tilalle/lisäksi myös painettuja kirjoja, koska ne tulevat sähköistä materiaalia edullisemmaksi, kun niitä käyttää useamman vuoden."

"Oppimateriaalien kierrätys ja käyttö mahdollisuuksien mukaan useampia vuosia ja useammalla opiskelijalla. Hankitaan täsmälliset määrät oppimateriaalia ja laitteita, ei pidetä isoa oppimateriaalin varastoa tai ylimääräisiä tarvikkeita ja laitteita oppilaitoksessa."

"Kilpailulainsäädäntö otettava huomioon hankinnoissa, prosesseja tarkastellaan jatkuvasti jatkuvan kehittämisen periaatteella."

"Kustantajien lisensseissä voi olla vieläkin hiomisen varaa, jotta ne huomioivat oppiaineittain kustannustehokkaammin luokattoman lukion monimuotoiset opiskelijakohtaiset opintosuunnitelmat ja niiden muutokset."

"Oppimateriaalilisenssien tilaukset pitäisi pystyä tekemään myöhemmin keväällä toukokuun lopussa, sillä opintojaksotarjotin meillä auki opiskelijoiden valinnoille toukokuun puoliväliin saakka. Tällöin toukokuun alussa ei pystytä vielä sanomaan tarvittavien lisenssien / opintojakso todellista määrää."

"Tarvitaan isoja valtakunnallisia tai vähintään alueellisia kilpailutuksia asiantuntijoiden avustuksella."

2.3. Maksuttomuuden vaikutukset

Tässä kappaleessa käsitellään oppivelvollisuuden materiaalien ja välineiden maksuttomuuden vaikutuksia ja vastataan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- *Miten oppimateriaalien maksuttomuus on vaikuttanut käytettäviin materiaaleihin ja välineisiin? Miten käytettäviä materiaaleja ja välineitä on muutettu maksuttomuuden toteuttamisen yhteydessä?*
- *Millaisia kokemuksia opettajilla ja opiskelijoilla on maksuttomista oppimateriaaleista ja työvälineistä sekä niiden saamiseen liittyvistä käytänteistä?*

Kappaleen keskeiset nostot on koottu muusta raportista poiketen alakappalekohtaisesti, jolloin tuloksia voi tarkastella selkeämmin sekä koulutus- että vastaajajoukko kohtaisesti.

Kappale jakaantuu siten, että ensin käsitellään molempien koulutusvastaajajoukkojen (ammattillinen- ja lukiokoulutus) opiskelijoiden kokemuksia. Tämän jälkeen käsitellään molempien koulutusvastaajajoukkojen (ammattillinen- ja lukiokoulutus) henkilöstön kokemuksia. Lopuksi käsitellään koulutuksen järjestäjien kokemuksia sekä vedetään yhteen keskeiset haasteet ja kehittämiskohteet koskien maksuttomuuden vaikutuksia eri vastaajaryhmien kokemusten pohjalta.

2.3.1 Opiskelijoiden kokemukset: ammatillinen koulutus

Keskeiset havainnot

- » Ammatillisen koulutuksen opiskelijat olivat hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 8,8 (asteikolla 4–10).
 - » Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemuksissa digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta korostui opiskelijoiden vähäinen vaikutusvalta ja asema lisenssien hallintaan liittyen.
 - » Ammatillisen koulutuksen opiskelijat olivat kohdanneet haasteita oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen suhteellisen harvoin.
-

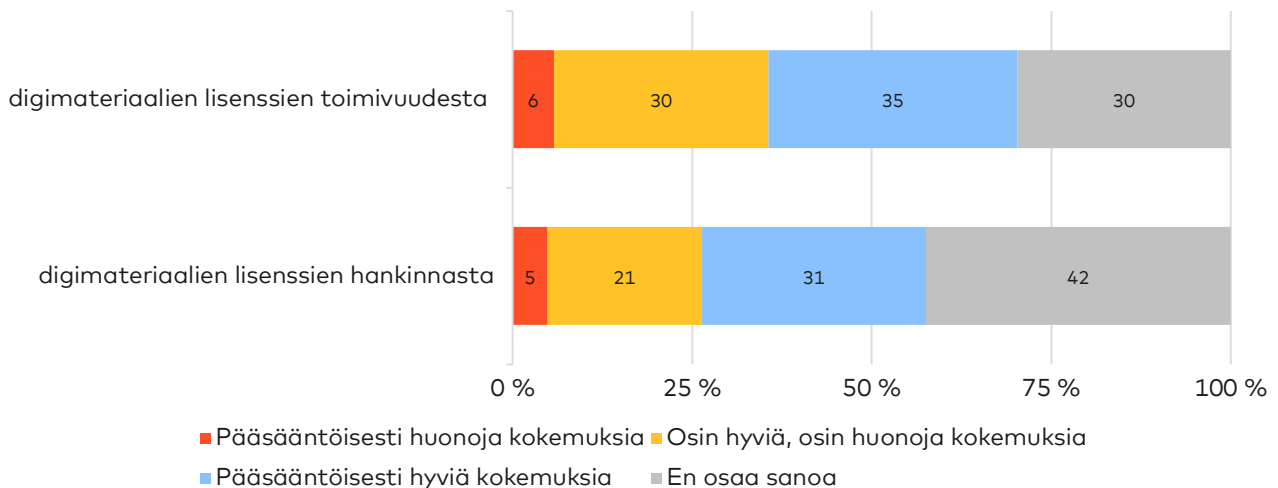
Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemukset oppimateriaaleista ja laitteista

Ammatillisissa oppilaitoksissa käytetään opiskelijoiden mukaan sekä digitaalisia että painettuja oppimateriaaleja. Digitaalisten materiaalien käyttö on yleisempää: lähes puolet (47 %) vastaajista ilmoitti, että käytettävät oppimateriaalit ovat pääsääntöisesti digitaalisia. Ammatillisten oppilaitosten osalta yksikön koko ei vaikuttanut siihen, mikä osuus oppimateriaaleista oli digitaalisia tai painettuja versioita.

Opiskelijoilta kysyttiin mahdollisuudesta vaikuttaa itse käytettäviin oppimateriaaleihin, esimerkiksi mahdollisuudesta päättää digitaalisen ja painetun oppimateriaalin käytön väliltä. Vastaukset jakaantuvat tasaisesti siten, että noin kolmasosa (32 %) vastaajista koki voivansa vaikuttaa materiaalien valintaan ja noin kolmasosa (34 %) koki ettei voi vaikuttaa materiaalien valintaan. Loput vastaajista (34 %) ei osannut arvioida mahdollisuudestaan vaikuttaa materiaalien valintaan. Valtaosa (65 %) vastaajista koki kuitenkin oppimateriaalien vastaavan sitä, mitä vastaaja haluaisikin käytettävän.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemuksissa digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta korostuu opiskelijoiden vähäinen vaikutusvalta ja asema lisenssien hallintaan liittyen: 30–42 prosenttia vastaajista ei osannut sanoa lisenssien toimivuudesta tai niiden hankinnasta mitään (kuva 1). Siltä osin, kun lisenssejä koskevia kokemuksia tunnistettiin, oli ammatillisen koulutuksen opiskelijoilla lisenssien toimivuuteen ja hankintaan liittyen pääsääntöisesti hyviä kokemuksia.

Millaisia kokemuksia sinulla on... (n=1577-1581)

Kuva 1. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemukset digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta.

Oppilaitosten tarjoamat materiaalit (kirjallinen materiaali: painettu tai digitaalinen) annetaan opiskelijoille pääsääntöisesti lainaan: 44 prosenttia vastaajista ilmoitti materiaalien olevan lainassa oppilaitokselta. 28 prosenttia vastaajista ilmoitti saavansa osan oppimateriaaleista omaksi, ja osan lainaksi. Vastaajista 28 prosenttia ilmoitti saavansa oppimateriaalin pääosin omaksi. Vastaavasti laitteiden, kuten opetuksessa käytettävien työvälineiden, työasujen, ja työaineiden osalta 58 prosenttia vastaajista ilmoitti saavansa laitteet pääosin lainaksi. Vastaajista 19 prosenttia ilmoitti saavansa laitteista osan omaksi ja osan lainaksi.

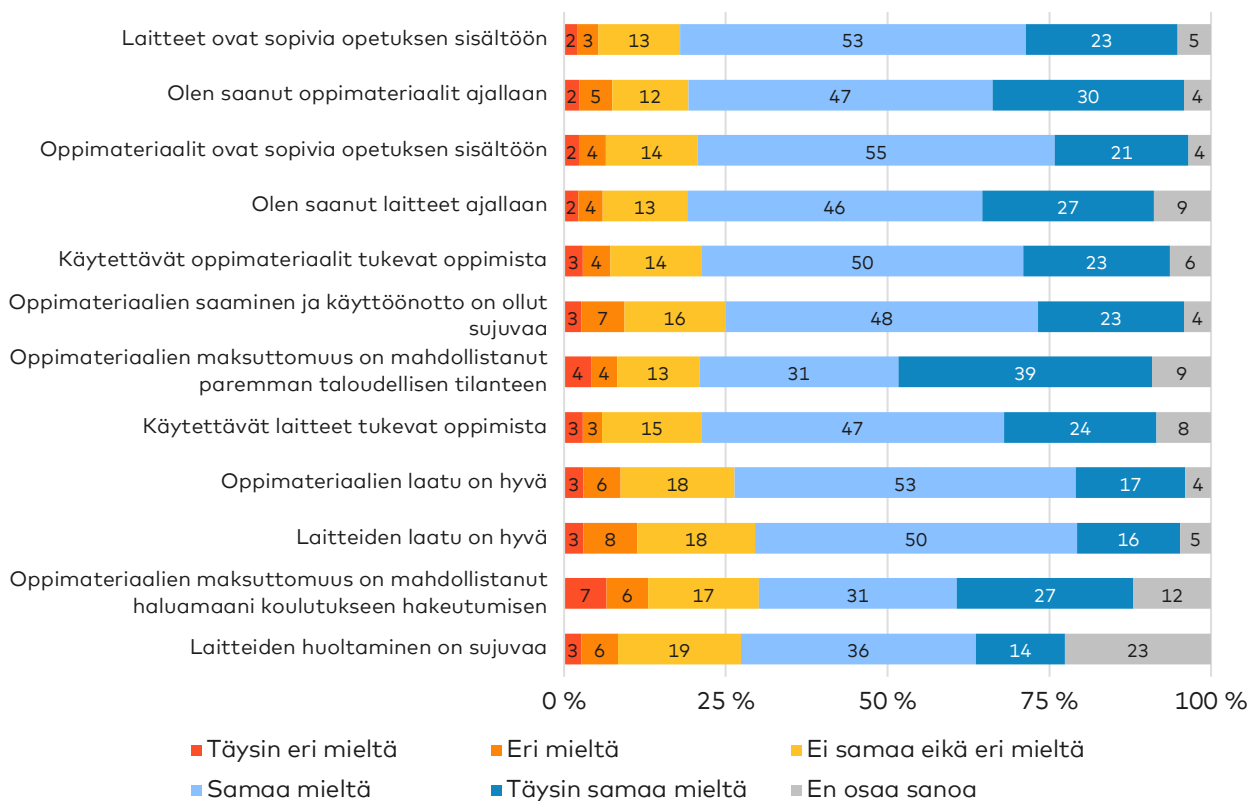
Opiskelijat saavat lähes kaikki opetuksessa käytettävät laitteet (työasut, työtarvikkeet ja muut laitteet) käyttöön koulutuksen järjestäjältä. Vastaajista 70 prosenttia ilmoitti saavansa kaikki opetuksessa käytettävät laitteet käyttöönsä. Osa vastaajista ilmoitti hankkivansa osan oppimateriaaleista itse. Tyypillisimpiä itse hankittuja oppimateriaaleja ja laitteita olivat työkengät, työvaatteet, tietokone, kirjat, hanskat ja kynät. Tietokoneiden osalta noin puolet vastaajista (51 %) ilmoitti, että tietokone oli käytettävissä vain oppilaitoksella. Vastaajista 25 prosenttia sai tietokoneen lainaan ja 14 prosenttia omaksi. Verrattain pieni osa ammatillisen koulutuksen opiskelijoista saa siis tietokoneen lainaan tai omaksi: tämä kuvaa haastatteluissakin esiin nousutta ammatillisen koulutuksen luonnetta, jossa tietokoneiden merkitys opetuksessa on esimerkiksi lukiokoulutusta vähäisempi.

Vastaajista 45 prosenttia koki saaneensa selkeät ohjeet tilanteiden varalle, joissa opiskelussa käytetty laite kuten tietokone hajoaa. Kolmasosa vastaajista ei osannut arvioida, onko ohjeita hajoamistilanteiden varalle annettu. Vastaajista 25 prosenttia ei ollut arvionsa mukaan saanut ohjeita vastaaviin tilanteisiin.

Valtaosa opiskelijoista koki laitteiden olevan sopivia opetuksen sisältöön (kuva 2). Yhteensä 76 prosenttia vastaajista oli samaa mieltä tai täysin samaa mieltä siitä, että laitteet ovat sopivia

opetuksen sisältöön. Opiskelijat kokivat saaneensa oppimateriaalit ajallaan: 47 prosenttia vastaajista oli samaa mieltä ja 30 prosenttia täysin samaa mieltä siitä, että oppimateriaalit oli saatu ajallaan. Oppimateriaalien koettiin myös pääsääntöisesti olleen sopivia suhteessa opetuksen sisältöön: vain 4 prosenttia vastaajista koki olevansa eri mieltä oppimateriaalien soveltuvuutta opetuksen sisältöön koskevan väitteen kanssa. Vastaajat olivat eniten eri mieltä siitä, että oppimateriaalien maksuttomuus olisi mahdollistanut haluttuun koulutukseen hakeutumisen. Vastaajista 7 prosenttia oli täysin eri mieltä ja kuusi prosenttia eri mieltä näiden väitteiden kanssa. Toisaalta 58 prosenttia vastaajista oli väitteen kanssa joko samaa tai täysin samaa mieltä.

Arvioi seuraavia väitteitä koskien oppimateriaaleja ja laitteita (n=1274)

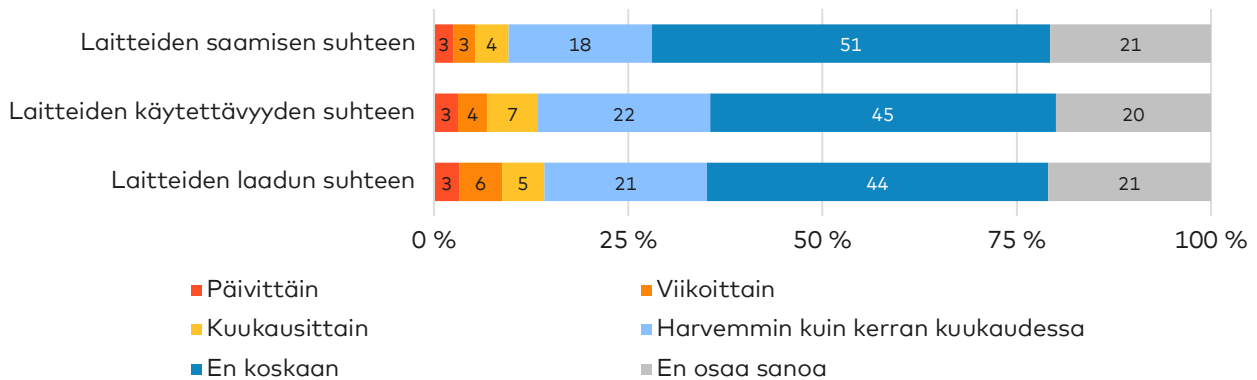
Kuva 2. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden arviot väitteisiin koskien oppimateriaaleja ja laitteita.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet

Eniten haasteita oppimateriaaleihin liittyen koettiin oppimateriaalien laadussa: seitsemän prosenttia vastaajista koki haasteita laatuun liittyen kuukausittain (kuva 3). Vastaajista 26 prosenttia arvioi kohtaavansa haasteita oppimateriaalien laadun suhteen harvemmin kuin kerran kuukaudessa. Vähiten haasteita kohdattiin oppimateriaalien saamisen suhteen: vastaajista 47 prosenttia ei ollut koskaan kokenut haasteita oppimateriaalien saamisen suhteen. Vastaavasti

oppimateriaalin laadun suhteen kohdattuja haasteita oli verrattain vähän: 29 prosenttia vastaajista ei ollut koskaan kohdannut haasteita laadun suhteen, ja vain 32 prosenttia harvemmin kuin kerran kuukaudessa.

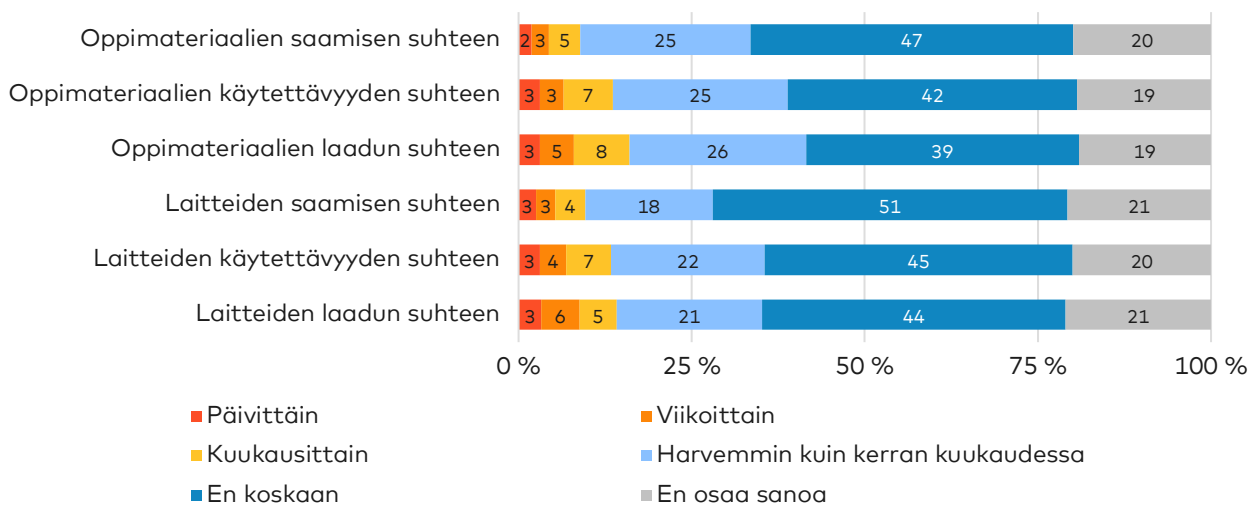
Kohtaan haasteita maksuttomiin laitteisiin liittyen.. (n=1247-1259)

Kuva 3. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet oppimateriaaleihin liittyen.

Maksuttomiin laitteisiin liittyen kohdattiin haasteita suhteellisen vähän: 44–51 prosenttia vastaajista ei ollut koskaan kohdannut haasteita liittyen maksuttomien laitteiden saamiseen, käytettävyyteen tai laatuun liittyen. Eniten haasteita koettiin laitteiden käytettävyyden suhteen, kuitenkin melko vähän: vain neljä prosenttia vastaajista oli kohdannut laitteiden käytettävyyteen liittyen haasteita viikoittain, ja kolme prosenttia päivittäin.

Kohtaan haasteita maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyen... (n=1247-1264)

Kuva 4. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet oppimateriaaleihin liittyen.

Vastaajat kuvasivat oppimateriaaleihin liittyviä ongelmia vaihtelevasti. Esiin nostettiin esimerkiksi verkkoyhteyksien haasteet joissakin koulurakennuksissa ja virheet kuten linkkien toimimattomuus digitaalisissa tehtävissä. Osa opiskelijoista toi esiin tietokoneiden ja laitteiden puutteet, esimerkiksi kuulokkeiden vähäisen saatavuuden ja tietokoneiden hitauden sekä laitteiden akkujen lyhyen keston. Opiskelijoiden mukaan oppimateriaalien laatuun voi myös heikentävästi vaikuttaa opettajien vastuu materiaalien luomisesta sekä lisenssi- ja tietoturvallisuusongelmat.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden vastausten mukaan kokonaisuudessaan haasteita oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen on kohdattu suhteellisen harvoin.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koottuja haasteita

- Internetin ja teknologian toimimattomuus.
- Virheet digitaalisissa tehtävissä ja materiaalien vanheneminen.
- Laitteiden puute ja ongelmat sekä teknisten laitteiden rikkoontuminen.
- Oppimateriaalin puute tai epäselkeys.
- Erityistarpeiden huomiotta jättäminen.
- Materiaalien laatu.
- Oppimateriaalien laatua voi heikentää opettajien liiallinen vastuu niiden luomisesta sekä lisenssi- ja tietoturvallisuusongelmat.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden erityisen tuen tarve

Erilaisia oppimateriaaleja ja laitteita edellyttäviä erityisen tuen tarpeita tai oppimisvaikeuksia¹ oli yhteensä 23 prosentilla vastaajista. Näistä vastaajista 36 prosenttia koki saaneensa riittävästi tukea oppilaitokseltaan oppimateriaalien ja laitteiden suhteen. Vastanneista 36 prosenttia ei kokenut saaneensa riittävästi tukea. Loput 28 prosenttia eivät osanneet arvioida asiaa. Kun opiskelijoilta kysyttiin yleisesti toiveita maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen, nostivat opiskelijat esiin myös toiveen mahdollisuudesta saada opiskeluun tarvittavat välineet myös erityisen tuen päätöksellä oleville.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokema tyytyväisyys ja vaikutus ammatilliseen koulutukseen hakeutumiseen

Ammatillisen koulutuksen opiskelijat ovat kohtalaisen tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin. Oppimateriaaleille annettujen kouluarvosanojen keskiarvo asteikolla 4–10 oli 8,0. Vastaavasti annettujen yleisarvosanojen keskiarvo ammatillisissa oppilaitoksissa käytössä oleville laitteille oli 7,9.

¹ Vastaaja ilmoittanut kyselyssä, että hänellä on erityisen tuen tarve tai oppimisvaikeus.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijat ovat kokonaisuudessaan hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Vastaajilta kysyttiin tyytyväisyydestä koulutuksen maksuttomuuteen. Kouluarvosana-asteikolla 4–10 kokonaisarvosanojen keskiarvo oli 8,8.

Toiveina ja kehittämissuhteina maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen opiskelijat nostivat esiin keskeisiä opiskelua helpottavia tekijöitä. Erityisesti opintoihin liittyen toivottiin koulun tarjoamia maksuttomia työvaatteita ja tarvikkeita kaikille, parempia tietokoneita ja laitteita erityisesti vaativiin tehtäviin, oppimateriaaleja digimateriaalin lisäksi saataville myös painettuna materiaalina, koulun tarjoamia laitteita ja kirjoja myös kotikäyttöön.

Ammatillisen koulutuksen maksuttomuus vaikutti osan vastaajista hakeutumiseen ammatilliseen koulutukseen. Vastaajista 25 prosenttia arvioi, että ammatillisen koulutuksen maksuttomuus vaikutti siihen, että vastaaja oli hakeutunut ammatilliseen koulutukseen. Vastaajista 56 prosenttia puolestaan arvioi, että maksuttomuus ei ollut vaikuttanut koulutuksen valintaan. Maksuttomuudella koettiin olevan vähemmän vaikutusta siihen, missä

sijaitsevaan oppilaitokseen opiskelijat olivat hakeutuneet: 66 prosenttia vastaajista ei kokenut ammatillisen koulutuksen maksuttomuuden vaikuttaneen siihen, missä sijaitsevaan ammatilliseen oppilaitokseen vastaaja oli hakenut. Vastaajista 19 prosenttia oli kuitenkin kokenut maksuttomuuden vaikuttaneen valintaan oppilaitoksen sijainnista.

Keskeisiä ammatillisten opiskelijoiden toiveita oppimateriaaleihin liittyen

- Laadukkaat ja ilmaiset oppimateriaalit kaikenikäisille.
- Koulun tarjoamat maksuttomat työvaatteet ja tarvikkeet kaikille.
- Paremmat tietokoneet ja laitteet erityisesti vaativiin tehtäviin.
- Oppimateriaalien saatavuus myös paperisena.
- Koulun tarjoamat laitteet ja kirjat kotikäyttöön.
- Kattavat ja ajantasaiset oppimateriaalit eri aloille.
- Mahdollisuus saada opiskeluun tarvittavat välineet myös erityisentuen päätöksellä oleville.
- Huolellinen laitteiden päivitys ja ylläpito.
- Mahdollisuus valita digitaalisten ja perinteisten oppimateriaalien välillä.
- Koulun tarjoama tuki, jotta kaikilla on tasavertaiset mahdollisuudet opiskeluun.

2.3.2 Opiskelijoiden kokemukset: lukiokoulutus

Keskeiset havainnot

- » Lukiokoulutuksen opiskelijat olivat myös kokonaisuudessaan hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 9,2 (asteikolla 4–10).
 - » Maksuttomuus oli vaikuttanut myönteisesti lukiokoulutukseen hakeutumiseen ainakin 48 prosentin osalta vastaajista, mitä voidaan pitää erittäin suurena osuutena vastaajajoukosta. Iso osuus vastaajista siten tunnistaa maksuttomuuden myönteisen vaikutuksen omiin valintoihin.
 - » Valtaosa (73 %) vastaajista ilmoitti oppilaitoksessa käytettävien materiaalien olevan pääsääntöisesti digitaalisia. Suurissa lukioissa yksinomaan digitaalisen oppimateriaalin käyttö oli hieman yleisempää kuin pienissä lukioissa.
-

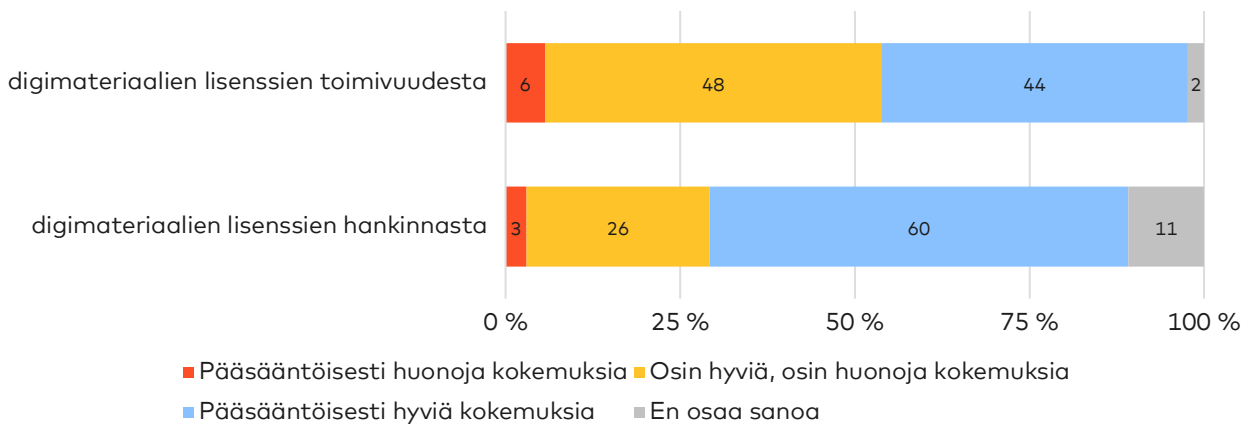
Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemukset oppimateriaaleista ja laitteista

Valtaosa (73 %) vastaajista ilmoitti oppilaitoksessa käytettävien materiaalien olevan pääsääntöisesti digitaalisia. Osassa oppilaitoksista (24 %) on käytössä osin digitaaliset ja osin painetut materiaalit. Kun tarkastellaan tilannetta oppilaitoksen koon mukaan, huomataan että suurissa lukioissa yksinomaan digitaalisen oppimateriaalin käyttö oli hieman yleisempää kuin pienissä lukioissa. Suurten oppilaitosten vastaajista 50 prosenttia kertoi aineistojen olevan pääsääntöisesti digitaalisia, keskikokoisten oppilaitosten vastaajista vastaava osuus oli 45 prosenttia ja pienten oppilaitosten osalta 43 prosenttia. Pääsääntöisesti painettuja oppimateriaaleja käytettiin pienessä osassa oppilaitoksia, vaihdellen 4–6 prosentin välillä vastaajien keskuudessa (pienet oppilaitokset 6 %, keskikokoiset oppilaitokset 4 % ja suuret oppilaitokset: 6 %). Lopuissa käytettiin sekaisin sekä digitaalisia että painettuja oppimateriaaleja.

Noin kolmasosa vastaajista arvioi voivansa vaikuttaa käytettäviin oppimateriaaleihin, esimerkiksi digitaalisen ja paperiversion väliltä valitsemiseen. Lähes puolet vastaajista ei kuitenkaan kokenut voivansa vaikuttaa käytettäviin oppimateriaaleihin. Tästä huolimatta yli puolet vastaajista koki oppilaitoksessaan käytettävien oppimateriaalien vastaavan sitä, mitä haluaisikin käytettävän.

Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemukset digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta ovat kohtalaisen hyviä (kuva 5). Kuitenkin erityisesti digimateriaalien lisenssien toimivuudessa tunnistettiin joitain haasteita: 48 prosenttia vastaajista arvioi kokemuksiaan digimateriaalien lisenssien toimivuudesta osin hyvinä ja osin huonoina kokemuksina. Digimateriaalien lisenssien hankintaan liittyvät kokemukset olivat valtaosan vastaajista (60 %) mukaan pääsääntöisesti hyviä.

Millaisia kokemuksia sinulla on... (n=3746-3747)

Kuva 5. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemuksia digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta.

Lukiokoulutuksessa oppimateriaalit saadaan tyypillisesti pääosin lainaksi. Vastaajista 80 prosenttia ilmoitti saavansa lukiokoulutuksessa käytettävät oppimateriaalit pääosin omaksi. Tietokoneen osalta tilanne on toinen: 77 prosenttia vastaajista ilmoitti saavansa opinnoissa käytettävän tietokoneen lainaan. Toisin kuin ammatillisessa koulutuksessa, vain 1 prosentti vastaajista ilmoitti tietokoneen olevan käytettävissä vain oppilaitoksen tiloissa.

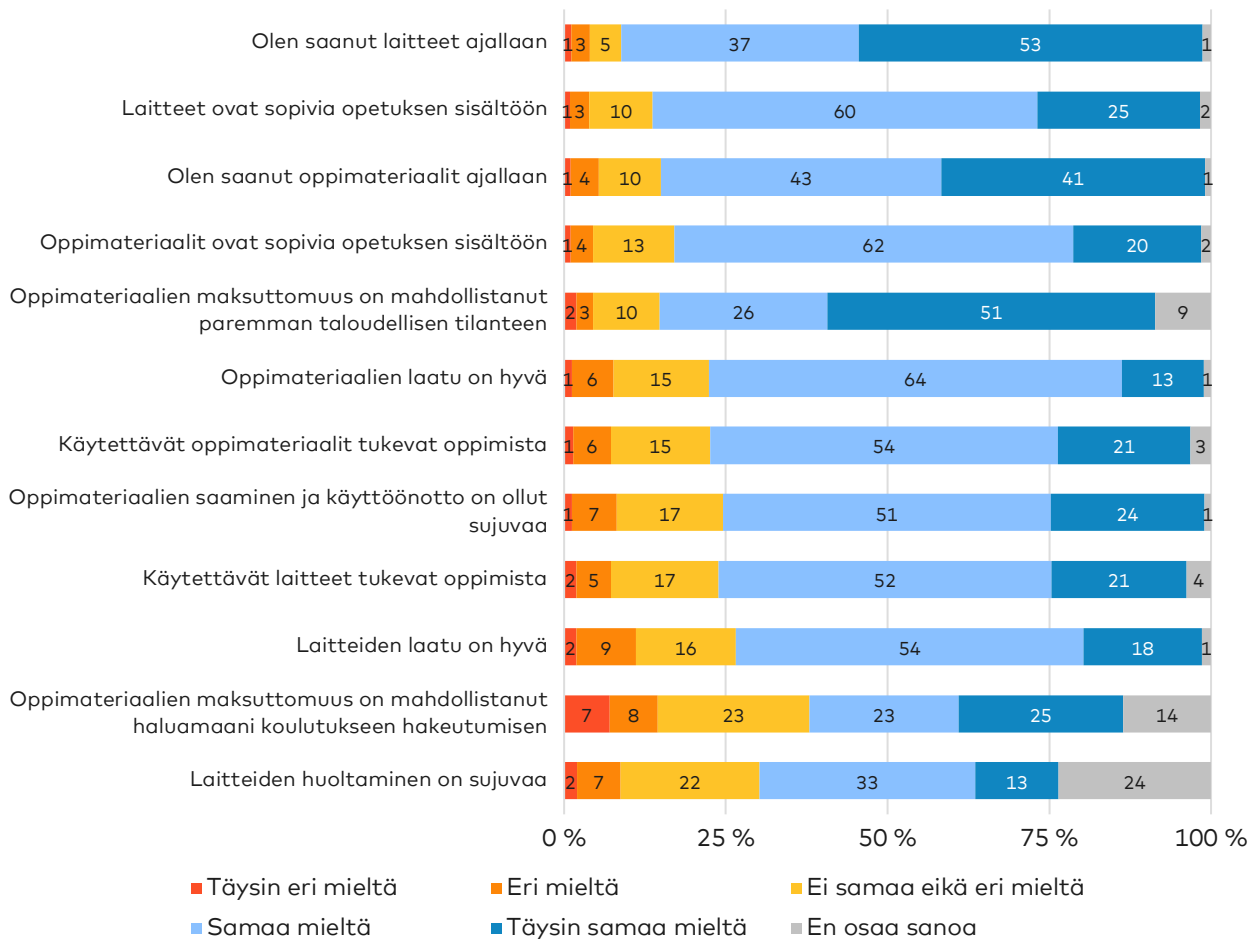
Vastaajista 58 prosenttia koki saaneensa selkeät ohjeet tilanteiden varalle, joissa opiskelussa käytetty laite kuten tietokone hajoaa. Täysin selkeää tilanteissa toimiminen ei vastaajille ollut: 28 prosenttia vastaajista ei osannut sanoa, onko ohjeita hajoamistilanteiden varalle annettu. Vastaajista 14 prosenttia ei ollut arvionsa mukaan saanut ohjeita vastaaviin tilanteisiin.

Vastaajilta kysyttiin näkemyksiä erilaisiin väitteisiin liittyen oppimateriaaleihin ja laitteisiin (kuva 6). Kokonaisuudessaan oppimateriaaleihin ja laitteisiin ollaan vastaajien mukaan suhteellisen tyytyväisiä. Vastaajat olivat eniten samaa mieltä siitä, että laitteet ja oppimateriaalit on saatu ajallaan: yli puolet vastaajista koki olevansa tämän väitteen kanssa täysin samaa mieltä. Myös laitteiden sopivuus opetuksen sisältöön koettiin positiivisena: 60 prosenttia vastaajista oli tästä samaa mieltä ja 25 prosenttia vastaajista täysin samaa mieltä.

Oppimateriaalien maksuttomuuden mahdollistaminen haluttuun koulutukseen hakeutumisessa oli yksi keskeinen uudistusta koskeva väite. Tämän osalta täysin eri mieltä oli 7 prosenttia ja eri mieltä 8 prosenttia vastaajista. Nämä vastaajat ovat oletettavasti taloudellisesti hyvässä asemassa olevia opiskelijoita. Tässä aineistossa tämän väitteen kanssa oltiin kaikista väitteistä eniten erimielisiä. Keskeistä on kuitenkin se, että samaa mieltä tai täysin samaa mieltä oli liki puolet, yhteensä 48 prosenttia vastaajista. Lisäksi aineiston suurin yksittäinen "täysin samaa mieltä" vastausosuus, 51 prosenttia, on väitteellä "oppimateriaalien maksuttomuus on mahdollistanut paremman taloudellisen tilanteen". Maksuttomuus on siten vaikuttanut myönteisesti

lukiokoulutukseen hakeutumiseen ainakin 48 prosentin osalta vastaajista, jota voidaan pitää suurena osuutena koko vastaajajoukosta.

Arvioi seuraavia väitteitä koskien oppimateriaaleja ja laitteita (n=3154-3172)

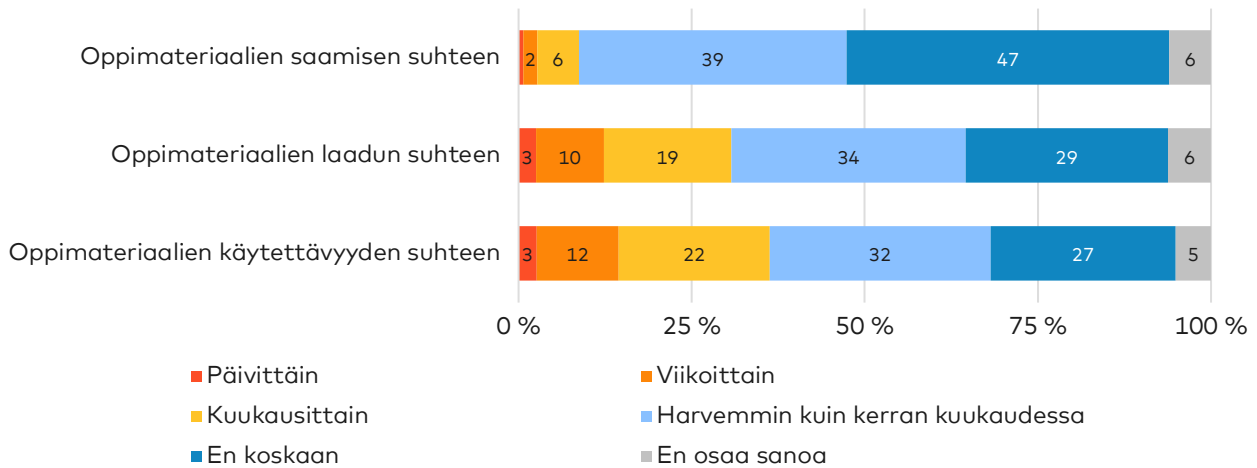

Kuva 6. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden arviot väitteisiin koskien oppimateriaaleja ja laitteita.

Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet

Maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyviä haasteita koettiin eniten oppimateriaalien käytettävyyteen liittyen: 22 prosenttia vastaajista arvioi kohtaavansa haasteita oppimateriaalien käytettävyyden suhteen vähintään kuukausittain (kuva 7). Vähiten haasteita kohdattiin oppimateriaalien saamisen suhteen. Vastaajista 47 prosenttia ei ollut koskaan kokenut haasteita oppimateriaalien saamisen suhteen. Vastaavasti oppimateriaalin laadun suhteen kohdattuja haasteita oli verrattain vähän: 29 prosenttia vastaajista ei ollut koskaan kohdannut haasteita laadun suhteen, ja 32 prosenttia oli kohdannut haasteita harvemmin kuin kerran kuukaudessa.

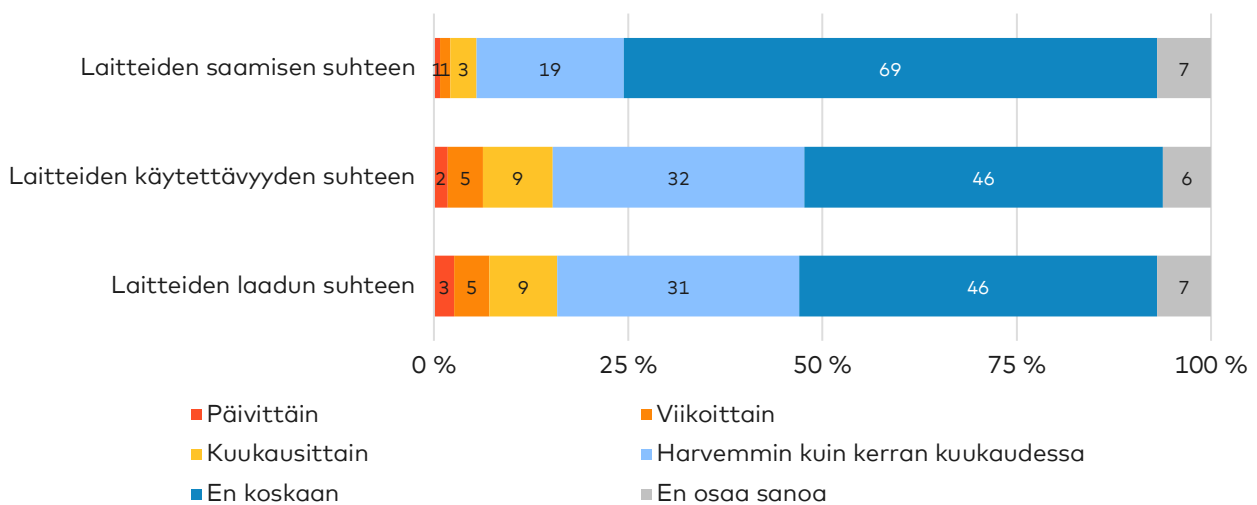
Kohtaan haasteita maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyen (n=3127-3138)

Kuva 7. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyen.

Laitteiden osalta lukiolaiset olivat vastausten perusteella kohdanneet vain vähän haasteita. Lähes 70 prosenttia vastaajista ei ollut koskaan kohdannut haasteita laitteiden saamisen suhteen. Vastaajista 46 prosenttia arvioi, ettei ole kohdannut haasteita laitteiden käytettävyyden tai laadun suhteen koskaan. Hyvin pieni osuus – viisi prosenttia vastaajista - kertoi kohdanneensa haasteita laitteiden laadun ja käytettävyyden suhteen viikoittain.

Kohtaan haasteita maksuttomiin laitteisiin liittyen (n=3116-3124)

Kuva 8. Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokemat haasteet maksuttomiin laitteisiin liittyen.

Vastauksissaan lukio-opiskelijat kuvaavat oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyvien haasteiden ilmenevän pääosin teknisinä ongelmina. Joitain haasteita liittyi vastaajien mukaan myös oppimateriaalien laatuun ja toimivuuteen sekä verkkopalveluiden toiminnallisuuteen.

Vastaajien mukaan ongelmat voivat liittyä materiaalien avaamiseen ja latautumiseen sekä mahdollisiin verkkoyhteys- ja huoltokatkoihin. Muita nimettyjä haasteita olivat digitaalisen oppimateriaalin monimutkaisuus ja käytettävyys, materiaalien hidas avautuminen, tietokoneiden heikko laatu ja hitaus sekä lisenssi- ja käyttöongelmat kuten lisenssien umpeutuminen ennen tärkeitä kokeita.

Koottuja lukio-opiskelijoiden kokemia haasteita

- Digitaalisen oppimateriaalien toimimattomuus, ongelmat voivat liittyä materiaalien avaamiseen, latautumiseen, yhteyskatkoihin ja huoltokatkoihin.
- Digitaalisen oppimateriaalin monimutkaisuus ja käytettävyys, materiaalien avaaminen voi olla hidasta ja niiden käyttöä haittaavat yhteyskatkokset ja huoltokatkot.
- Laitteiden laatuongelmat.
- Tietokoneiden heikko laatu ja hitaus sekä "jumittaminen".
- Lisenssiongelmat, kuten lisenssien umpeen meneminen ennen tärkeitä kokeita ja oppimateriaalien käytön vaikeutuminen sen seurauksena.
- Erityistarpeiden huomiointi, esimerkiksi lukihäiriöstä johtuvat haasteet oppimateriaalien käytön kanssa tulisi huomioida paremmin.
- Oppimateriaalien epäselvyydet ja puutteet, jotka vaikeuttavat opiskelua ja ymmärtämistä.

Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokema erityisen tuen tarve

Vastaajat nostivat esiin erityistarpeiden huomioinnin tarpeen ja esimerkiksi lukihäiriöstä johtuvat haasteet. Vastaajien mukaan erityistarpeet huomioivan oppimateriaalien käyttö kuten paperisen oppimateriaalin mahdollistaminen digitaalisen materiaalin rinnalle tulisi huomioida vielä entistä paremmin.

Erilaisia oppimateriaaleja ja laitteita edellyttäviä erityisen tuen tarpeita tai oppimisvaikeuksia ilmoitti 11 prosenttia vastaajista. Näistä vastaajista 45 prosenttia koki saaneensa riittävästi tukea lukioltaan oppimateriaalien ja laitteiden suhteen. Vastaavasti näistä vastanneista 25 prosenttia ei kokenut saaneensa riittävästi tukea.

Lukiokoulutuksen opiskelijoiden kokema tyytyväisyys ja vaikutus lukiokoulutukseen hakeutumiseen

Vastaajat olivat verrattain tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin. Oppimateriaaleille annettujen kouluarvosanojen keskiarvo asteikolla 4–10 oli 8,0. Vastaavasti annettujen yleisarvosanojen keskiarvo lukiokoulutuksen oppilaitoksissa käytössä oleville laitteille oli 8,2.

Vastaajat olivat kokonaisuudessaan hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Vastaajilta kysyttiin tyytyväisyydestä koulutuksen maksuttomuuteen. Kouluarvosana-asteikolla 4–10 kokonaisarvosanojen keskiarvo oli 9,2.

Toiveina ja kehittämisehdotuksina maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen opiskelijat toivovat erityisesti mahdollisuutta paperisiin oppimateriaaleihin digitaalisten rinnalla. Lisäksi esiin nostetaan toive paremmista tietokoneista ja laitteista ja mahdollisimman vähän virheitä sisältävistä oppimateriaaleista. Myös äänikirjamahdollisuutta toivotaan kaikille. Opiskelijat toivovat pääsyä oppimateriaaleihin myös kurssin päätyttyä sekä lisenssien säilymistä koko opintojen ajan.

Maksuttomien oppimateriaalien mahdollistama lukiokoulutukseen hakeutuminen oli yksi keskeinen uudistusta koskeva väite. Tämän osalta täysin eri mieltä oli seitsemän prosenttia ja eri mieltä kahdeksan prosenttia vastaajista. Nämä vastaajat ovat oletettavasti taloudellisesti hyvässä asemassa olevia opiskelijoita. Tässä aineistossa tämän väitteen kanssa oltiin eniten erimielisiä. Keskeistä on kuitenkin se, että samaa mieltä oli 23 prosenttia vastaajista ja täysin samaa mieltä neljäsosa, eli 25 prosenttia vastaajista. Lisäksi aineiston suurin yksittäinen "täysin samaa mieltä" vastausosuus, 51 prosenttia, on väitteellä "oppimateriaalien maksuttomuus on mahdollistanut paremman taloudellisen tilanteen". Maksuttomuus on siten vaikuttanut myönteisesti lukiokoulutukseen hakeutumiseen ainakin 48 prosentin osalta vastaajista, jota voidaan pitää erittäin suurena osuutena, huomioiden sen, että uudistuksen tarpeellisuutta tai merkitystä taloudelliseen tilanteeseen on osin myös kyseenalaistettu.

Vastaajista 79 prosenttia ei kokenut lukiokoulutuksen maksuttomuuden vaikuttaneen siihen, missä sijaitsevaan lukioon vastaaja oli hakenut. Vain pienelle osalle vastaajista (13 %) maksuttomuudella oli vaikutusta siihen, missä sijaitsevaan lukioon vastaaja haki.

Keskeisiä lukio-opiskelijoiden toiveita oppimateriaaleihin liittyen

- Mahdollisuutta paperisiin oppimateriaaleihin digitaalisten rinnalla.
- Valinnanvapautta toivottiin materiaalien muodosta (digimateriaali vai painettu materiaali).
- Laadukkaammat tietokoneet ja laitteet
- Virheettömät oppimateriaalit.
- Äänikirjamahdollisuus kaikille.
- Pääsy oppimateriaaleihin myös kurssin päätyttyä tai kurssin ulkopuolelta.
- Lisenssien säilyminen koko opintojen ajan.

2.3.3 Henkilöstön kokemukset: ammatillinen koulutus

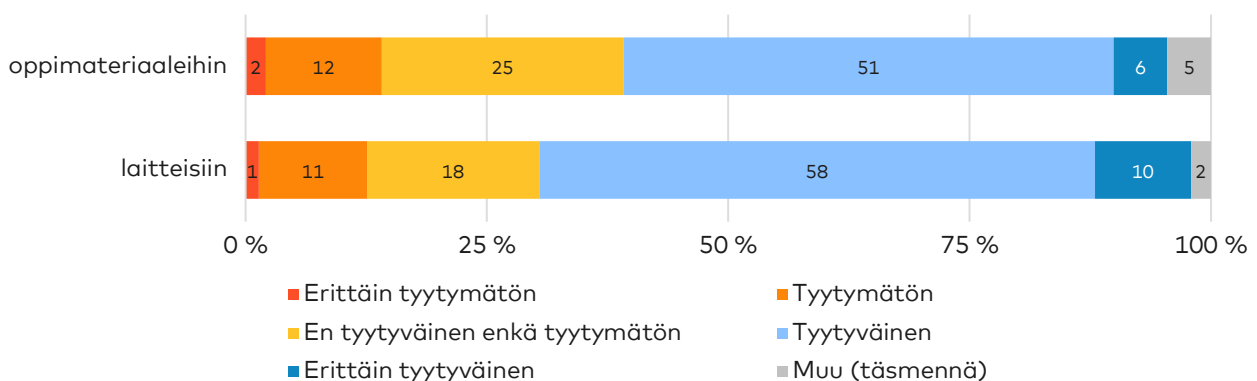
Keskeiset havainnot

- » Ammatillisen koulutuksen henkilöstö oli pääsääntöisesti tyytyväinen koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 7,5 (asteikolla 4–10).
- » Enemmistö vastaajista ei ollut kohdannut usein haasteita laitteisiin tai oppimateriaaleihin liittyen. Kuitenkin vastaajista 13–19 prosenttia koki oppimateriaalien tai laitteiden käytössä haasteita vähintään viikoittain ja yleisimmin haasteina nostettiin esiin oppimateriaalin laadun vaihtelevuus ja sen vaikutus opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen.
- » Vastaajien arviot opettajien pedagogisen autonomian toteutumisesta olivat vaihtelevia. Vastaajista puolet koki, että pystyvät vaikuttamaan oppimateriaaleihin liittyviin valintoihin riittävästi, mutta viidennes koki, ettei pysty vaikuttamaan näihin riittävästi.

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön tyytyväisyys

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön vastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin, joskin laitteisiin oltiin hieman oppimateriaaleja tyytyväisempiä. Vastaajista 57 prosenttia oli tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja 68 prosenttia oli tyytyväisiä käytössä oleviin laitteisiin.

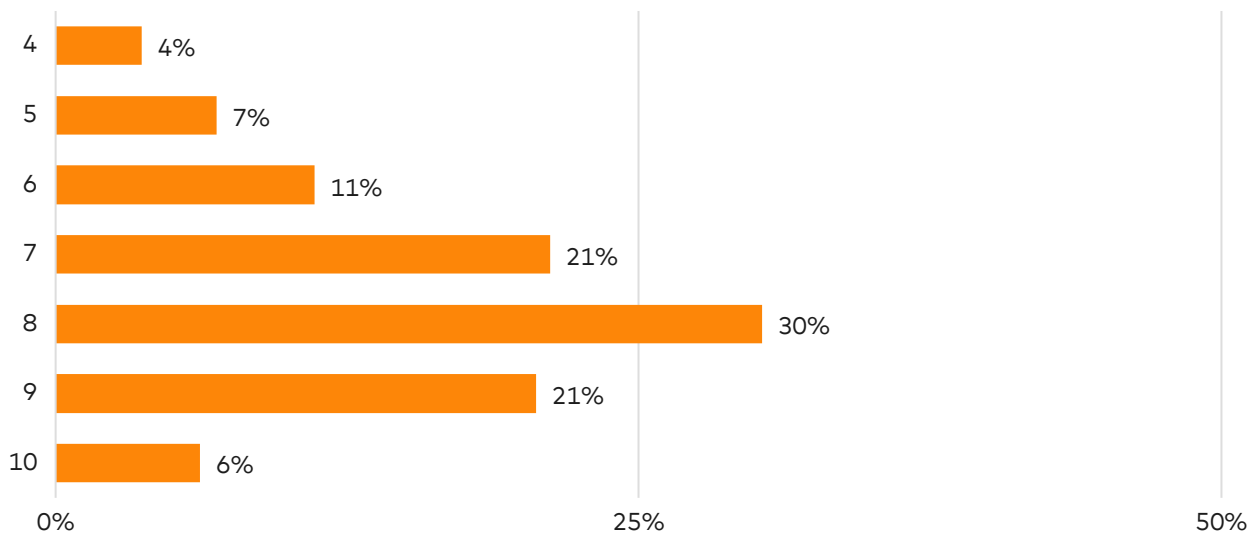
Kuinka tyytyväinen olette tällä hetkellä käytössä oleviin (n=1120–1129)

Kuva 9. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön tyytyväisyys käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin

Vastaajat olivat kokonaisuudessaan melko tyytyväisiä uudistukseen. Vastaajilta kysyttiin, kuinka tyytyväisiä he ovat kokonaisuudessaan koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen asteikolla 4–10 (4 = erittäin tyytymätön, 10 = erittäin tyytyväinen) ja vastausten keskiarvo oli 7,5.

Kuinka tyytyväinen kokonaisuudessa olette koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen? (n=811)

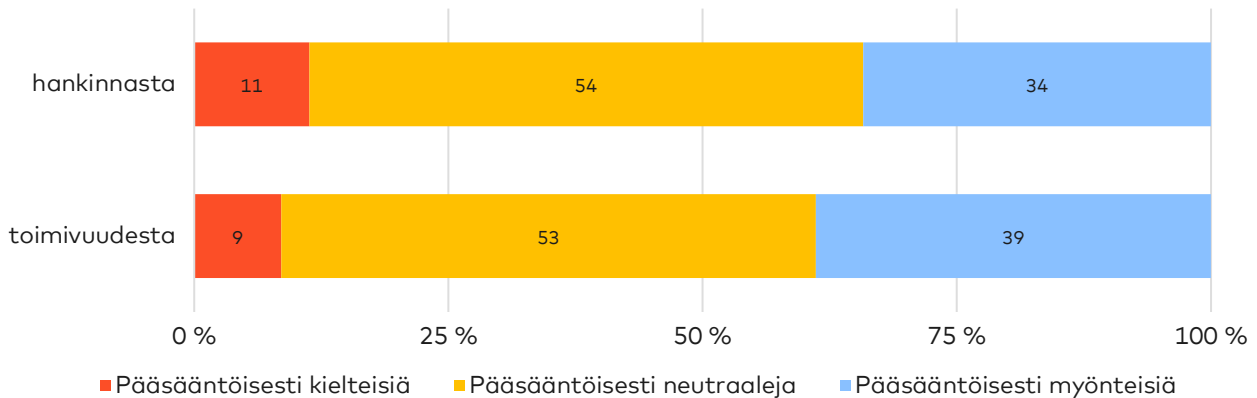

Kuva 10. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kokonaistyytyväisyys

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kokemukset lisensseistä

Vastaajat, joilla oli kokemuksia digimateriaalien lisensseistä, kokivat ne pääsääntöisesti neutraaleina. Pääsääntöisesti myönteisiä kokemuksia hankinnasta oli 34 prosentilla ja toimivuudesta 39 prosentilla vastaajista. Noin kymmenesosalla vastaajista oli pääsääntöisesti kielteisiä kokemuksia digimateriaalien lisenssien hankinnasta tai toimivuudesta.

Minkälaisia kokemuksia teillä on digimateriaalien lisenssien... (n=637-749)

Kuva 11. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kokemukset digimateriaalien lisensseistä

Haasteina lisensseihin liittyen nostettiin esiin muun muassa niiden kustannukset ja kestot. Vastauksissa tuotiin esiin huomiota siitä, että lisenssit ovat joustamattomia ja niiden kustannukset koettiin kalliiksi. Esiin nousi myös tilanteita, joissa lisenssejä ei ole hankittu tarpeeksi niiden kustannusten vuoksi sekä tilanteita, joissa oppilaitokseen ei hankita juurikaan opetukseen tarkoitettuja digimateriaaleja, vaikka opettajat haluaisivat käyttää niitä. Vastauksissa tuotiin esiin myös lisenssien teknisiä ongelmia ja haasteita oli koettu muun muassa digimateriaalin toimimisessa ja sisäänkirjautumisissa. Esiin nostettiin myös se, että kaikkiin ammatillisen koulutuksen koulutusaloihin ei ole digitaalisia materiaaleja tarjolla.

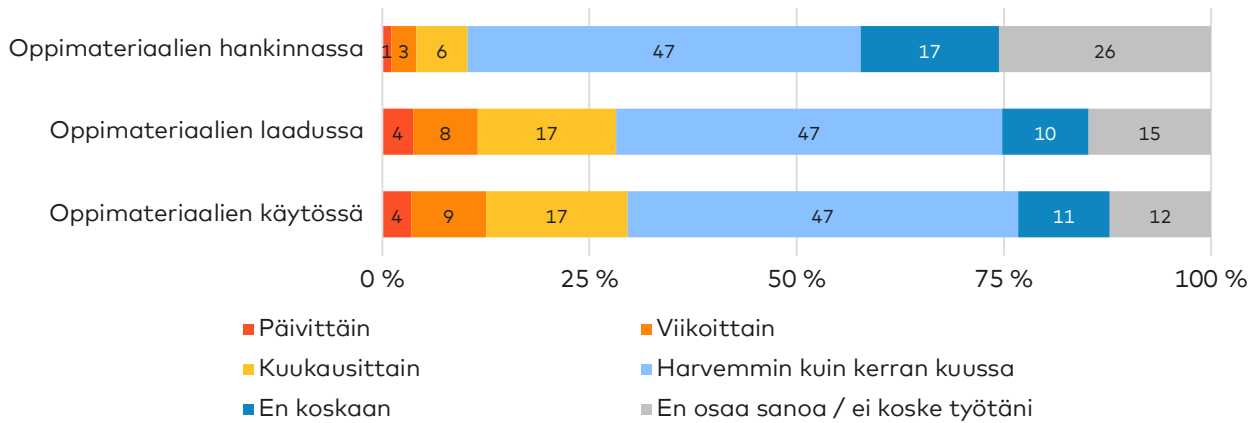
”Joissakin digimateriaaleissa on hyvin joustamattomat lisenssit, joskus käyttötarve on useille mutta lyhyeksi aikaa ja lisenssien hinnoittelu taas on henkilöittäin ja pitkäksi aikaa.”

”Kokonaisuuden koordinointi on hidasta ja ei oikein kenenkään vastuulla, jolloin lisenssit menevät helposti vanhoiksi tai eivät toimi toivotunlaisesti. Kun asiasta on huomautettu, niin homma saadaan kyllä toimimaan, siksi neutraali suhtautuminen.”

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kokemat haasteet

Enemmistö vastaajista kertoi, ettei kohtaa usein haasteita oppimateriaalien hankinnassa, laadussa tai käytössä. Vastaajista 57–64 prosenttia kertoi kohtaavansa näissä haasteita harvemmin kuin kerran kuussa tai ei koskaan. Vähintään viikoittain haasteita oppimateriaalien käytössä kertoi kohtaavansa 12 prosenttia, oppimateriaalien laadussa 13 prosenttia ja hankinnassa 4 prosenttia vastaajista.

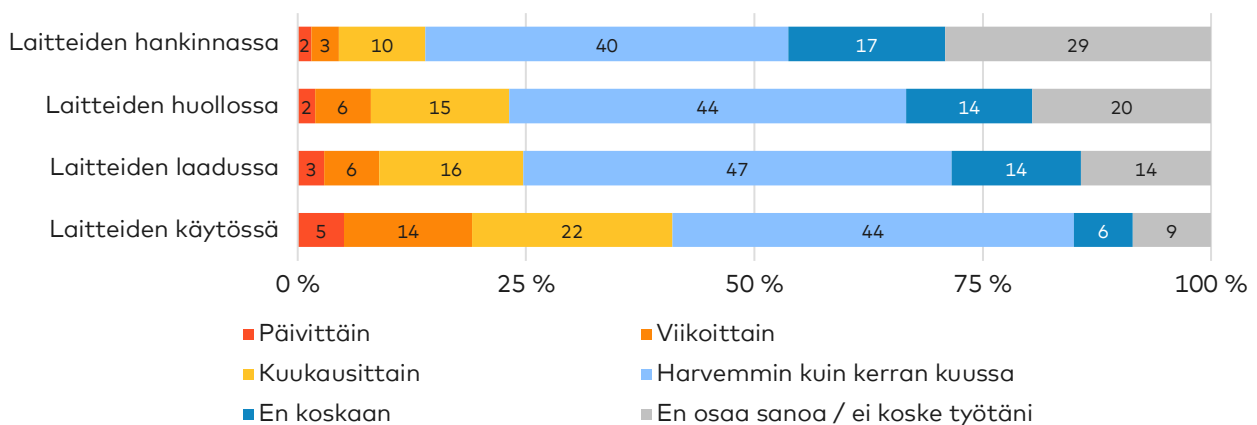
Kuinka usein kohtaatte jonkinlaisia haasteita (n=1063–1070)

Kuva 12. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kohtaamat oppimateriaaleihin liittyvät haasteet

Enemmistö vastaajista kertoi, ettei kohtaa usein haasteita myöskään laitteiden hankinnassa, huollossa, laadussa tai käytössä. Vastaajista 50–61 prosenttia kertoi kohtaavansa näissä haasteita harvemmin kuin kerran kuussa tai ei koskaan. Laitteiden osalta useimmiten haasteita kohdattiin niiden käytössä ja vastaajista 19 prosenttia kertoi kohtaavansa käytössä haasteita vähintään viikoittain. Vain pienellä osalla on haasteita päivittäin.

Kuinka usein kohtaatte jonkinlaisia haasteita (n=1068)

Kuva 13. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön kohtaamat laitteisiin liittyvät haasteet

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön vastaajat toivat esiin huomioita siitä, että oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyvät haasteet voivat vaikuttaa opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Vastauksissa tuotiin esiin tilanteita, joissa kouluissa on vanhentuneita tai puutteellisia välineitä ja oppimateriaaleja käytössä, mikä vaikuttaa myös opetukseen. Näissä tilanteissa opettajat joutuvat käyttämään paljon aikaa ja vaivaa oppimateriaalien sovittamiseen opetukseen ja opiskelijoiden tarpeisiin. Osa vastaajista nosti kuitenkin esiin huomioita siitä, että

kaikilla aloilla ei ole käytössä oppimateriaaleja, vaan esimerkiksi opettajat tekevät niitä paljon itse, jolloin pystyvät itse vaikuttamaan suoraan niiden laatuun.

Laitteiden käytössä ilmenevinä haasteina tuotiin esiin erilaiset tietotekniset haasteet. Vastauksissa nostettiin esiin huomioita myös tilanteista, joissa opiskelijoilla ei käytössä riittävästi yhteisiä laitteita, sillä kaikki opiskelijat eivät saa koululta laitteita käyttöön ja monilla heistä ei ole kotona kunnan laitteita käytössä. Esiin nostettiin myös huomioita siitä, että kaikkien opiskelijoiden digiosaaminen ei ole tarvittavalla tasolla, mikä saattaa vaikuttaa laitteiden käytössä ilmenevinä haasteina. Hankintaprosessiin liittyen nostettiin esiin budjettirajoitusten vaikeuttavan tarpeellisten välineiden hankintaa.

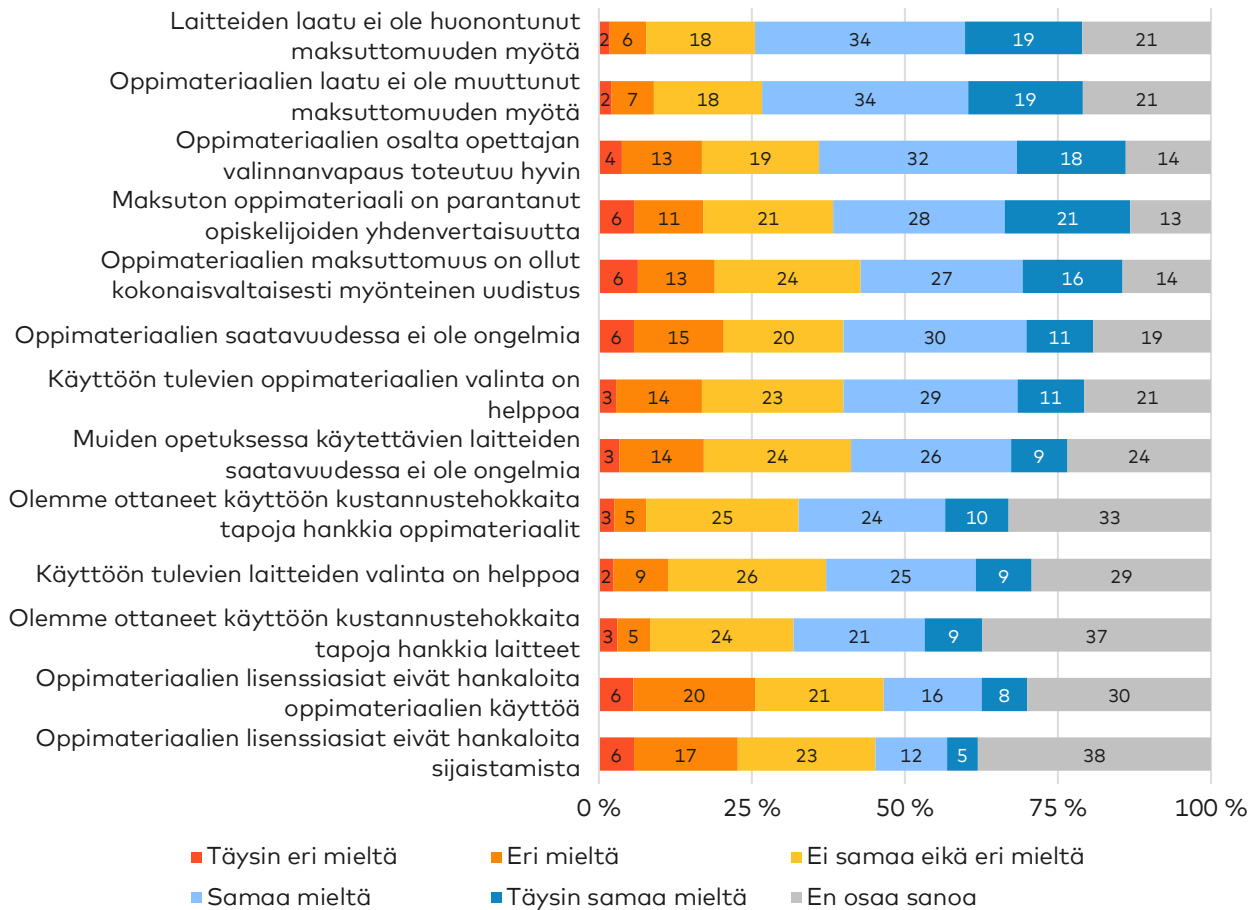
"Opiskelijoilla on yhteiset koneet käytössä, joita ei pysty varaamaan. Koneita ei ole riittävästi. Tämä hankaloittaa opetusta. Lisäksi koneiden huollossa on puutteita."

"Haasteena oppimateriaalin suhteen se, että sopivaa materiaalia ei juuri ole. Ammatillisessa oppilaitoksessa tehtävien pitäisi olla enemmän käytäntöön sidottuja ja koen työläänä ja aikaa vievänä näiden suunnittelun. Oppikirjojen tehtävät ovat mielestäni liian suppeita ja niitä on liian vähän. Eli jos yksi tehtävä ei jostain syystä tunnu mielekkäältä, ei vaihtoehtoja juurikaan ole."

"Rahoituksen niukkuuden takia pitää yrittää pärjätä melko alkeellisin välinein verrattuna siihen, millaisia välineitä tämän päivän tuottavassa työssä oikeasti käytetään."

Vastaajilta kysyttiin näkemyksiä erilaisiin väitteisiin liittyen oppimateriaaleihin ja laitteisiin. Vastaajat olivat eniten samaa mieltä siitä, että laitteiden ja oppimateriaalien laatu ei ole huonontunut maksuttomuuden myötä sekä siitä, että oppimateriaalien osalta opettajan valinnanvapaus toteutuu hyvin. Vastaajista 50–53 prosenttia oli samaa mieltä näiden väitteiden kanssa. Vastaajat olivat eniten eri mieltä siitä, että oppimateriaalien lisenssiasiat eivät hankaloita oppimateriaalien käyttöä tai sijaistamista. Vastaajista 23–26 prosenttia oli eri mieltä näiden väitteiden kanssa.

Vastaa seuraaviin väitteisiin (n=996–1003)

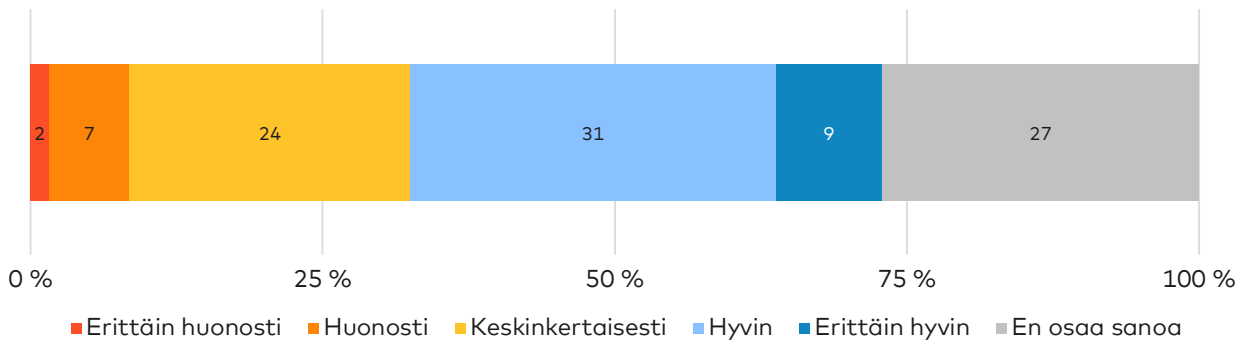

Kuva 14. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön näkemykset.

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön näkemykset opettajien pedagogisesta autonomiasta

Vastaajilta kysyttiin siitä, miten arvioivat tavoitteen siitä, ettei uudistus heikennä opettajien pedagogista autonomiaa toteutuneen. Vastaajista 40 prosenttia arvioi tavoitteen toteutuneen hyvin, 24 prosenttia keskinkertaisesti, 9 prosenttia huonosti ja loput eivät osanneet arvioida. Tarkastellessa arvioita oppilaitoksen koon mukaan on havaittavissa, että pienemmissä oppilaitoksissa arvioitiin tavoitteen toteutuneet paremmin kuin suurissa oppilaitoksissa.

Oppimateriaalien maksuttomuus suunniteltiin toteutettavaksi niin, ettei se heikennä opettajien pedagogista autonomiaa. Miten arvioitte tämän tavoitteen toteutuneen? (n=985)

Kuva 15. Ammatillisen koulutuksen henkilöstön näkemys opettajien pedagogisesta autonomiasta

Vastaajista puolet koki, että he pystyvät vaikuttamaan oppimateriaaleihin liittyviin valintoihin riittävästi, mutta viidennes koki, etteivät pysty vaikuttamaan riittävästi. Mikäli valintoihin pystyttiin vaikuttamaan, oltiin autonomiaan pääsääntöisesti tyytyväisiä. Avovastauksissa nousi kuitenkin esiin tilanteita, missä opettajien autonomia oli kaventunut, eivätkä he pysty vaikuttamaan enää täysin siihen, mitä materiaaleja käyttävät opetuksessaan.

"Nyt meidät pakotetaan käyttämään samaa oppimateriaalia muiden opettajien kanssa. Pedagoginen johtaja tekee päätöksiä kysymättä opettajilta, kuinka me haluaisimme työmme hoitaa. -- Meillä ei siis ole pedagogista autonomiaa."

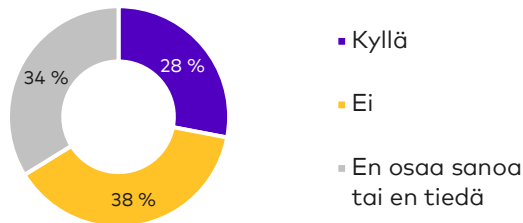
"Meillä opettajan omaan opettamiseen ja opetustyön valintoihin liittyvät asiat ovat varsin hyvin opettajien päätettävissä."

"Opettajien pedagoginen autonomia tukee kunkin opettajan opetusmenetelmiä ja -tyylejä, minkä vuoksi autonomiaa ei saisi rajata (liikaa) sitä perustelematta."

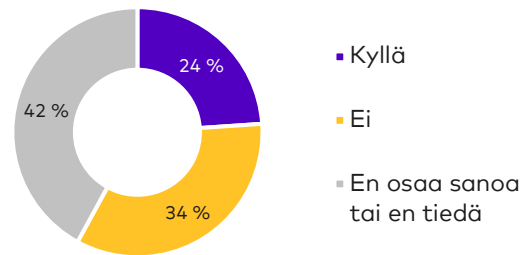
Ammatillisen koulutuksen henkilöstön näkemykset muutoksista

Henkilöstön mukaan muutosten tekeminen oppimateriaali- tai laitevalintoihin on ollut vaihtelevaa. Oppimateriaalivalintojen osalta 28 prosenttia vastaajista kertoi, että muutoksia on tehty, 38 prosenttia, että niitä ei ole tehty ja loput eivät osanneet sanoa. Laitevalintojen osalta vastaavasti 24 prosenttia vastaajista kertoi, että muutoksia on tehty, 34 prosenttia, että niitä ei ole tehty ja loput eivät osanneet sanoa.

Onko uudistuksen myötä tehty muutoksia oppimateriaalivalintoihin?
(n=968)

Onko uudistuksen myötä tehty muutoksia laitevalintoihin?
(n=952)

Kuva 16. Uudistuksen myötä tehdyt muutokset

Vastaajat kokivat laitteisiin ja materiaaleihin tehdyt muutokset pääsääntöisesti neutraaleina, joskin noin kymmenesosa vastaajista koki muutokset kielteisinä. Muutokset oppimateriaaleissa ovat liittyneet useimmiten siihen, että on siirrytty käyttämään digitaalisia materiaaleja. Näihin liittyen henkilöstöllä oli erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä. Digitaalisiin oppimateriaaleihin liittyen toivottiin parempia digitaalisia alustoja. Vastauksissa tuotiin esiin kuitenkin näkemyksiä siitä, että digitaaliset materiaalit eivät sovi kaikkeen opetukseen ja opettajilla oli toiveita, että voisivat itse valita, käyttävätkö digitaalisia vai painettuja materiaaleja. Osa vastaajista kertoi käyttävänsä itse tekemiään materiaaleja, koska kokivat ne pedagogisesti parhaiksi tai koska opetettavalla alalla ei ole saatavilla valmiita materiaaleja.

Vastauksissa nostettiin esiin huoli suuresta laitteiden käytöstä ja korostettiin tarvetta mm. sisällyttää liikuntaa, vuorovaikutusta ja kädentaitoja oppimisympäristöissä. Esiin nousi huolta siitä, ettei erilaisten oppijoiden tarpeita huomioida tarpeeksi hyvin, kun siirrytään esimerkiksi käyttämään digitaalisia laitteita ja materiaaleja.

"Ei ole muuttunut, kun oppimateriaalia ei ole alalle juuri saatavissa suoraan."

"Siirryttiin enemmän digitaalisiin materiaaleihin, kun oppivelvolliset saivat henkilökohtaiset laitteet. Nyt heikentyvässä taloustilanteessa kaikilla aloilla ei enää ensi lukuvuonna anneta oppivelvollisille henkilökohtaisia laitteita, jolloin joudumme toimimaan läppärivaunujen kanssa ja voi tulla tilanteita, että materiaali on sähköistä, mutta laitteita ei ole riittävästi."

"Hankittava materiaali on pääsääntöisesti digitaalista, vaikka osa opiskelijoista hyötyisi paperisista kirjoista. Yksilöllisiä tarpeita ei välttämättä pystytty huomioimaan riittävästi."

Vastaajat tunnistivat uudistuksella olleen useammin ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia kuin ennakoimattomia myönteisiä vaikutuksia. Vastaajista 8 % oli sitä mieltä, että uudistuksella on ollut ennakoimattomia myönteisiä vaikutuksia, 33 % koki, ettei ennakoimattomia myönteisiä vaikutuksia

ole ollut ja loput eivät osanneet sanoa. Vastaavasti vastaajista 26 prosenttia koki, että uudistuksella on ollut ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia, 25 prosenttia koki, ettei ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia ole ollut ja loput eivät osanneet sanoa.

Ennakoimattomina myönteisinä vaikutuksina nostettiin erityisesti esiin se, että kaikilla opiskelijoilla on käytössään samat oppimateriaalit ja välineet ja uudistus on lisännyt yhdenvertaisuutta. Ennakoimattomina kielteisinä vaikutuksina esiin nostettiin muun muassa opiskelijoiden välinpitämättömyys materiaaleja ja välineitä kohtaan. Esiin nostettiin myös eriarvoisuus opiskelijaryhmien välillä, kun ryhmissä on sekä heitä, jotka saavat materiaalit ja välineet uudistuksen myötä ilmaiseksi, että heitä, jotka joutuvat itse kustantamaan materiaalit ja välineet.

"Maksuttomuus on hyvä asia ja tuo lisää tasa-arvoisuutta esim. työvaatteiden työkenkien ja oppikirjojen kautta."

"Ehkä juuri tuo asenne yleistä omaisuutta (kirjat, laitteet, hiiret jne.) kohtaan. Ihan reippaasti voidaan omaisuutta tuhota."

"Samassa ryhmässä on erilaisia opiskelijoita: joku saa ilmaiset materiaalit ja joku toinen ei."

2.3.4 Henkilöstön kokemukset: lukiokoulutus

Keskeiset havainnot

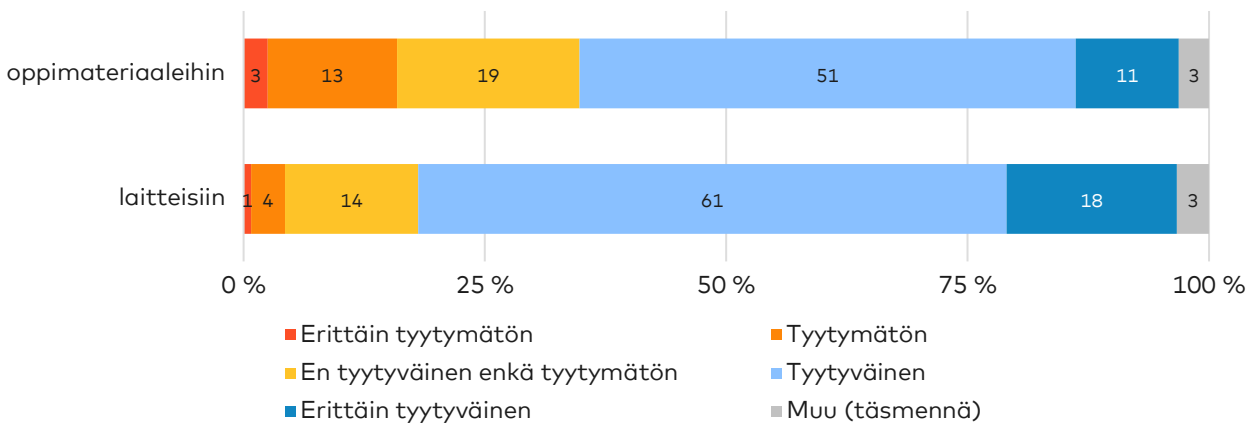
- » Lukiokoulutuksen henkilöstön vastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen sekä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin, joskin laitteisiin oltiin hieman tyytyväisempiä. Lukiokoulutuksen henkilöstön antama yleisarvosana oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuudesta oli 7,4 (asteikolla 4–10).
 - » Noin neljännes henkilöstöstä kertoi kohtaavansa haasteita oppimateriaalien laadussa tai käytössä vähintään viikoittain. Useimmiten haasteet liittyivät digitaalisen oppimateriaalin toimimattomuuteen.
 - » Henkilöstön näkemykset opettajien pedagogisen autonomian toteutumisesta olivat vaihtelevia. Enemmistö vastaajista arvioi, että pystyy vaikuttamaan riittävästi oppimateriaaleihin liittyviin valintoihin, mutta viidennes koki, ettei pysty vaikuttamaan näihin riittävästi.
-

Lukiokoulutuksen henkilöstön tyytyväisyys

Lukiokoulutuksen henkilöstön vastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin, joskin laitteisiin oltiin hieman tyytyväisempiä. Vastaajista 79 prosenttia koki olevansa tyytyväisiä käytössä oleviin laitteisiin ja 62 prosenttia käytössä oleviin

oppimateriaaleihin. Tarkastellessa tilannetta lukion koon mukaan on havaittavissa, että pienissä lukioissa ollaan tyytyväisempiä käytössä oleviin materiaaleihin kuin suurissa lukioissa (taulukko 2). Käytössä olevien laitteiden osalta ei ole havaittavissa samaa ilmiötä, tämä linkittyy luultavimmin siihen, että suuremmissa lukioissa käytetään enemmän digitaalisia oppimateriaaleja.

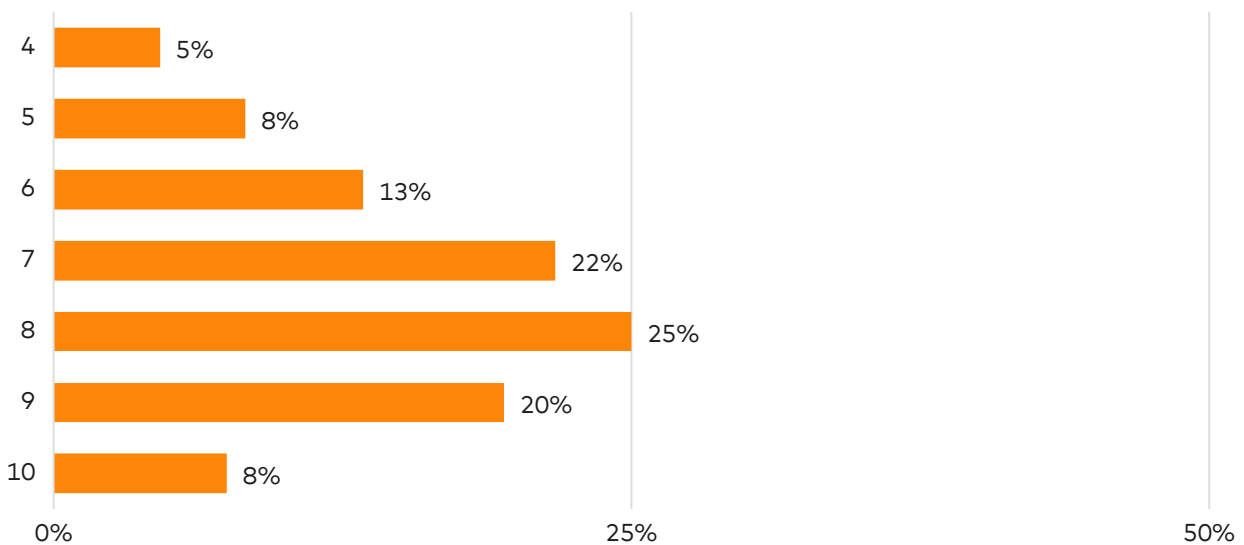
Kuinka tyytyväinen olette tällä hetkellä käytössä oleviin (n=636)

Kuva 17. Lukiokoulutuksen henkilöstön tyytyväisyys käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin

Vastaajilta kysyttiin, kuinka tyytyväisiä he ovat kokonaisuudessaan koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen asteikolla 4–10 (4 = erittäin tyytymätön, 10 = erittäin tyytyväinen). Vastausten keskiarvo oli 7,4.

Kuinka tyytyväinen kokonaisuudessa olette koulutuksen maksuttomuuteen liittyvään uudistukseen? (n=544)

Kuva 18. Lukiohenkilöstön kokonaistyytyväisyys uudistukseen

Kun uudistukselle annettua kokonaisarvosanaa tarkastellaan lukion koon mukaan, on selvää, että pienten lukioden vastaajien suhtautuminen uudistukseen on myönteisempää. Alle 200 opiskelijan lukioden opettajista 64 prosenttia antoi hyvän, kiitettävän tai erinomaisen arvosanan uudistukselle (8,9 tai 10). Keskikokoisten lukioden (201–500 opiskelijaa) opettajista hyvän, kiitettävän tai erinomaisen arvosanan antoi 50 prosenttia vastaajista. Suurten lukioden (yli 500 opiskelijaa) vastaajien keskuudessa vastaava osuus oli 46 prosenttia.

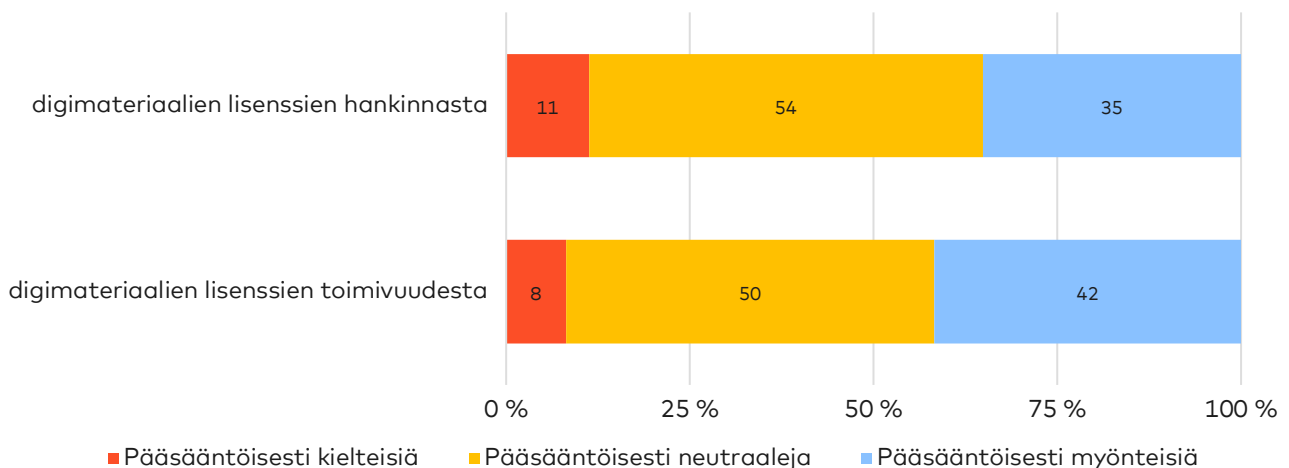
Avovastauksissa nousi esiin se, että henkilöstön tyytyväisyyteen vaikuttaa se, onko henkilöstöllä mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitkä materiaalit ovat käytössä. Mikäli henkilöstö pystyy vaikuttamaan käytettäviin materiaaleihin, ollaan niihin tyytyväisempiä. Osa vastaajista kertoi, että haluaisi esimerkiksi tarjota opiskelijoille painettuja oppimateriaaleja, mutta koulussa on päätetty käyttää vain digimateriaaleja.

Laitteisiin liittyen nostettiin esiin, että kaikissa kouluissa ei ole riittävästi henkilöstöresursseja laitteiden huoltoon, hallintoon ja sovellusten lataamiseen.

Lukiokoulutuksen henkilöstön kokemukset lisensseistä

Henkilöstöllä, jolla oli omaa kokemusta digimateriaalien lisensseistä, oli niistä pääsääntöisesti neutraaleja kokemuksia. Noin puolet vastaajista kertoi kokemusten olevan neutraaleja, noin kymmenesosa kielteisiä ja loput myönteisiä.

Minkälaisia kokemuksia teillä on... (n=532–575)

Kuva 19. Lukiokoulutuksen henkilöstön kokemukset digimateriaalien lisensseistä

Henkilöstö kertoi vaihtelevia kokemuksia lisenssien toimivuudesta. Osalla lisenssit ovat toimineet ongelmitta ja osalla on ollut näiden kanssa usein haasteita. Avovastauksissa tuotiin esiin useita huomioita liittyen lisenssien kestoihin. Lisensseihin liittyvä kokonaiskuva ei kaikille selkeä, sillä kustantamoilla on eripituisia lisenssien voimassaoloaikoja. Osa vastaajista nosti esiin huomioita siitä, että lisenssien pitäisi olla voimassa lukiokoulutuksen alusta ylioppilaskirjoituksiin saakka ja digimateriaalien lisenssit ovat aiheuttaneet haasteita etenkin ylioppilaskirjoituksiin.

valmistautumisen osalta kesällä, jos lisenssit ovat vanhentuneet. Vastauksissa tuotiin esiin myös huomioita siitä, että opettajien työmäärä on lisääntynyt, kun he joutuvat tilaamaan ja jakamaan lisenssejä.

"Jokaisella kustantajalla oli ainakin alkuun oma systeeminsä (hinta, lisenssien jakaminen, kesto jne.), näitä oli todella vaikea vertailla toisiinsa. Nytkin ongelmana on edelleen se, että kustantajilla on eri käytäntöjä. Jos käytät omissa oppiaineissasi eri kustantajien materiaaleja (niin kuin itse teen), on aikamoinen työ yrittää opetella kaikki käytännöt ja pysyä perässä siinä, miten lisenssit toimivat/jaetaan/saadaan palautettua/uudelleen käyttöön jne. Pääsääntöisesti lisenssit ovat kuitenkin toimineet. Ongelmaa on enemmän ollut digimateriaalien toimimattomuudessa."

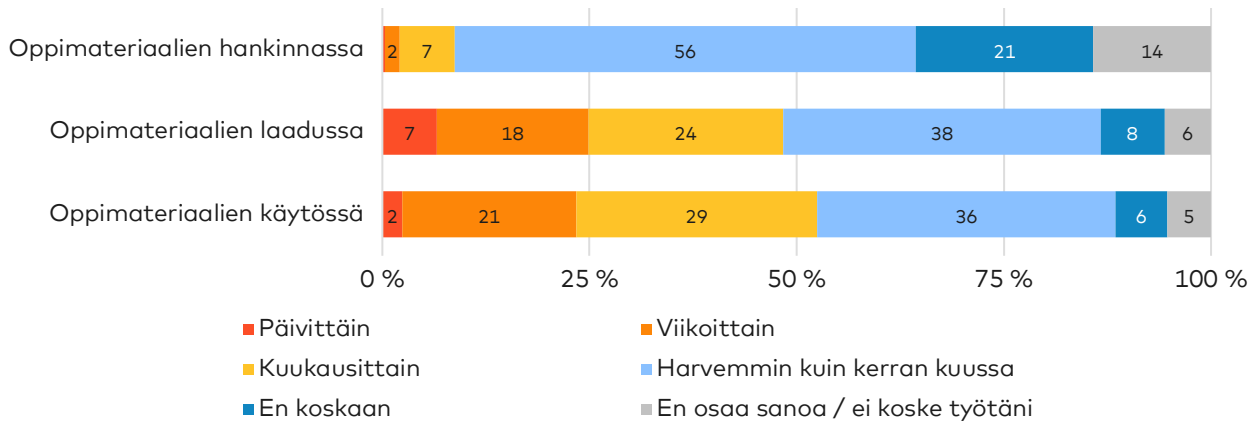
"Yleensä lisenssien jaossa/käyttöönnotossa kestää turhan kauan ja lisenssien kanssa joutuu "säätämään". Lisenssit ovat pääsääntöisesti vain vuoden voimassa, joten opiskelijoille joutuu antamaan lisenssit moneen kertaan esim. yo-kokeisiin valmistautumista varten. Mielestäni olisikin järkevää, että lisenssit olisivat voimassa lukio-opiskelun ajan. Ajattelen, että yo-kokeisiin valmistautuminen olisi opiskelijalle helpompaa, jos hänellä olisi omana ihan perinteinen kirja lisenssin sijaan."

"Mielestäni ei opettajan homma käyttää aikaa lisenssiasioihin - pitäisi olla yksi vastuhenkilö koulutus kuntayhtymässä hoitamassa 3 koulun lisenssiasiat alusta loppuun."

Lukiokoulutuksen henkilöstön kokemat haasteet

Vastaajilta kysyttiin siitä, kuinka usein he kohtaavat haasteita oppimateriaalien laadussa, käytössä ja hankinnassa. Vastaajat kokivat harvimmin haasteita oppimateriaalien hankinnoissa ja useimmiten oppimateriaalien laadussa. Vastaajista vain 2 prosenttia oli kokenut haasteita oppimateriaalien hankinnassa vähintään viikoittain, kun taas oppimateriaalien laadussa haasteita oli kokenut vähintään viikoittain 25 prosenttia ja oppimateriaalien käytössä 23 prosenttia vastaajista.

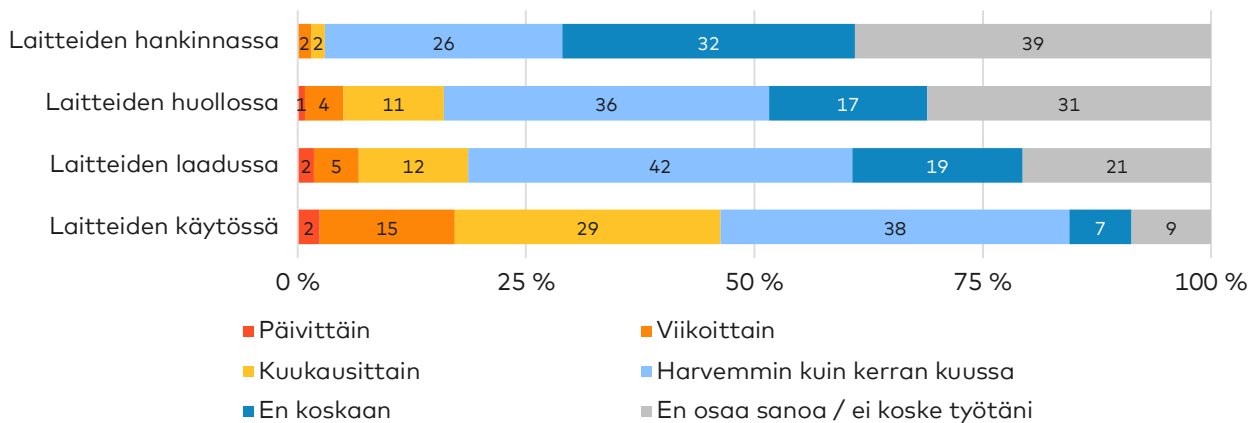
Kuinka usein kohtaatte jonkinlaisia haasteita (n=620–625)

Kuva 20. Lukiokoulutuksen henkilöstön kohtaamat oppimateriaalien haasteet.

Laitteiden osalta haasteita kohdattiin useimmin niiden käytössä ja vähiten niiden hankinnassa. Vastaajista 17 prosenttia kertoi kohtaavansa haasteita laitteiden käytössä vähintään viikoittain ja vain neljä prosenttia kertoi kohtaavansa haasteita laitteiden hankinnassa vähintään viikoittain.

Kuinka usein kohtaatte jonkinlaisia haasteita (n=616–620)

Kuva 21. Lukiokoulutuksen henkilöstön kohtaamat laitteiden haasteet

Oppimateriaaleihin ja laitteiden haasteisiin liittyen tuotiin esiin useissa vastauksissa digitaalisen oppimateriaalin toimimattomuus. Vastauksissa kerrottiin tilanteista, joissa digitaaliset materiaalit eivät toimi ja tämän vaikutuksista oppituntien toteuttamiseen. Digitaalisen oppimateriaalin osalta nostettiin myös siinä ilmenneet virheet. Henkilöstö kertoi, että digitaalisten oppimateriaalien tehtävissä on ollut virheitä ja toimivuudessa on ollut usein ongelmia. Useat vastaajat nostivat esiin myös toistuvat käyttökatkot. Osan opettajista näkökulmasta digitaalisen oppimateriaalin muokattavuus on ollut heikkoa ja opiskelijoiden työn seuranta vaikeaa sähköisillä alustoilla, joskin osa vastaajista koki muokattavuuden toimivana.

Laitteiden osalta haasteina tuotiin esiin muun muassa niiden tehottomuus, ongelmat akkujen kestoissa ja ohjelmistoihin liittyvät käyttöongelmat ja päivitykset. Nämä haastoivat erityisesti, mikäli oppilaitoksessa oli puutetta riittävästä IT-tuesta.

"Hienosti suunniteltu pedagoginen näkökulma kaatuu aika usein tunneilla siihen, että jokin ympäristö junnaa paikallaan. Opiskelijat ei esimerkiksi pääse tekemään tehtäviä tai saa oppikirjaa auki, laitteistoista ei jokin video näykään tai videotykki ei toimi tai ei ainakaan näytä suunniteltua materiaali. Usein vaihdetaan lennosta liitutauluun ja omaan selostukseen. Syö kovasti motivaatiota suunnitella, koska usein ei voi toteuttaa suunnitellusti."

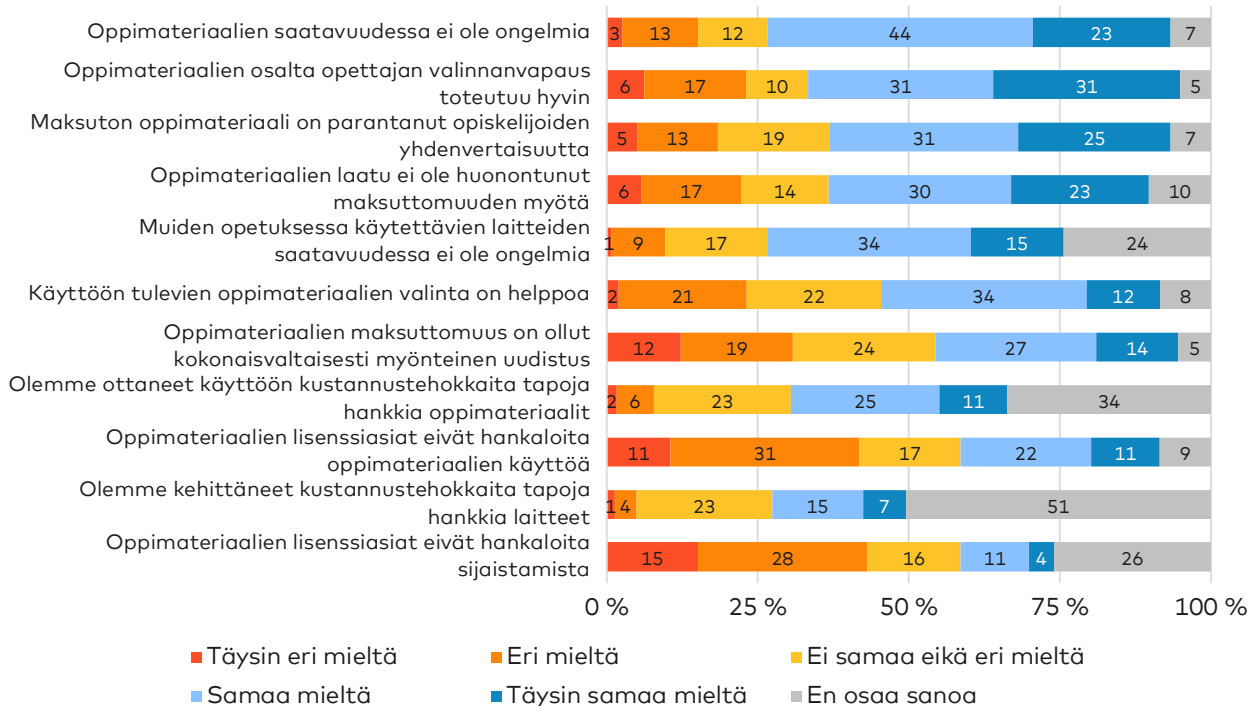
"Suurin osa haasteista liittyy muutoksiin, joita tapahtuu opintojen aikana (salasanan vaihto, tunnistautumiseen ja salaukseen liittyvät muutokset jne.) Laitteet toimivat, ohjelmat on valmiina asennettuna ja siksi nekin toimivat. Kaikilla on samat versiot kaikista lukiossa tarvittavista ohjelmista → opettajan työ on paljon helpompaa nyt kuin aikana, jolloin jokaisella oli käytettävistä ohjelmista eri versio, eri laskin tai eri käyttöjärjestelmä, johon ei voi asentaa sitä sun tätä. Eli ei erityisiä haasteita"

"On ihan arkipäivää, että laitteiden tai sähköisten materiaalien kanssa on säätämistä → turhauttavaa, kun aikaa menee epäoleellisiin asioihin. Toisinaan ei päästä ollenkaan opiskelemaan suunniteltua asiaa, kun yhteydet ei toimi tai sähköinen materiaali ei toimi tai laitteet eivät toimi. Ei mitään järkeä tässä sähköisyyden hullunmyllyssä!"

"Uuteen LOPS:iin siirtyminen syksyllä 2021 vaikutti siihen, että kustantajilla on tullut kiire tehdä (digi)kirjat valmiiksi. Välillä kurssi on pitänyt aloittaa ilman, että kirja on täysin valmis. Joissain kursseissa koepaketin tehtävät on selvästi tehty kiireellä (eivät niin laadukkaita kuin ennen)."

Vastaajilta kysyttiin näkemyksiä oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyviin väittämiin. Vastaajat olivat eniten samaa mieltä siitä, että oppimateriaalien saatavuudessa ei ole ongelmia, opettajan valinnanvapaus toteutuu oppimateriaalien osalta ja maksuton oppimateriaali on parantanut opiskelijoiden yhdenvertaisuutta. Vastaajista 56–67 prosenttia oli samaa mieltä näiden väitteiden kanssa. Vastaajat olivat puolestaan eniten eri mieltä siitä, että oppimateriaalien lisenssiasiat eivät hankaloita sijaistamista, lisenssiasiat eivät hankaloita oppimateriaalien käyttöä ja maksuttomuus on ollut kokonaisvaltaisesti myönteinen uudistus. Vastaajista 31–43 prosenttia oli eri mieltä näiden väitteiden kanssa.

Vastaa seuraaviin väitteisiin (n=602–610)

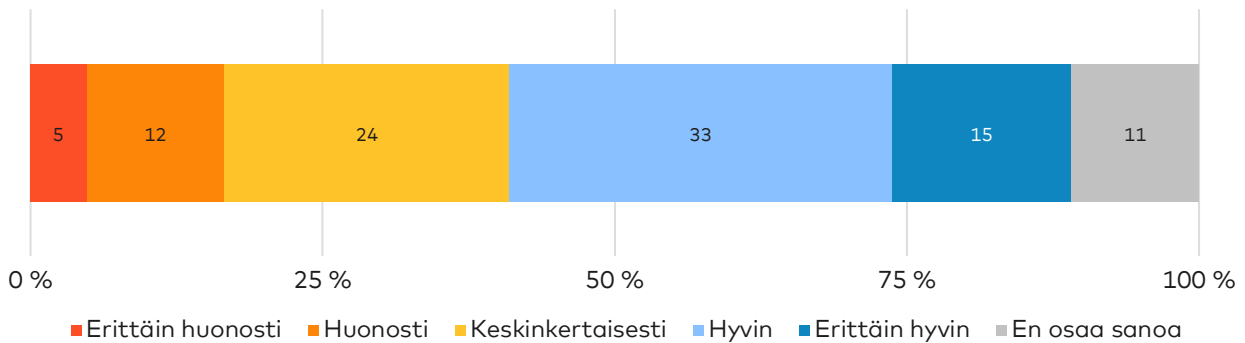

Kuva 22. Lukiokoulutuksen henkilöstön näkemykset

Lukiokoulutuksen henkilöstön näkemykset opettajien pedagogisesta autonomiasta

Vastaajilta kysyttiin siitä, miten arvioivat tavoitteen siitä, ettei uudistus heikennä opettajien pedagogista autonomiaa toteutuneen. Vastaajista hieman vajaa puolet (48 %) arvioi tavoitteen toteutuneen hyvin, 24 prosenttia keskinkertaisesti, 17 prosenttia huonosti ja loput eivät osanneet arvioida. Tarkastellessa arvioita oppilaitoksen koon mukaan on havaittavissa, että suurissa lukioissa oltiin pieniä lukioita useammin sitä mieltä, että tavoite on toteutunut huonosti.

Oppimateriaalien maksuttomuus suunniteltiin toteutettavaksi niin, ettei se heikennä opettajien pedagogista autonomiaa. Miten arvioitte tämän tavoitteen toteutuneen? (n=603)

Kuva 23. Lukiokoulutuksen henkilöstön näkemykset opettajien pedagogisesta autonomiasta

Vastaajista enemmistö, 63 prosenttia arvioi, että pystyy vaikuttamaan riittävästi oppimateriaaleihin liittyviin valintoihin, mutta viidennes koki, ettei pysty vaikuttamaan valintoihin riittävästi ja loput eivät osanneet arvioida. Pienissä lukioissa koettiin useammin mahdollisuuksia vaikuttaa valintoihin kuin suurissa lukioissa.

Avovastauksissa nousi useita huomioita siitä, että käytettävät materiaalit päätetään kuntatasoisesti ja opettajien vaikutusvalta on tämän myötä pienentynyt. Opettajien heikentynyt vaikutusvalta oppimateriaalivalintoihin huolestutti monia vastaajia. Monet opettajat toivovat voivansa vaikuttaa enemmän siihen, mitä materiaaleja käytetään ja siihen, käytetäänkö painettuja vai digitaalisia oppimateriaaleja. Vastauksissa tuotiin esiin myös huolta autonomian säilymisestä tulevaisuudessa, vaikka toistaiseksi opettaja saisikin päättää oppimateriaalit.

”Tehokkuus- ja yhdenmukaisuusajattelu kaupunkitasolla on kaventanut opettajien mahdollisuuksia valita haluamansa oppimateriaalit.”

”Nyt kaupunki pakottaa kaikki saman aineryhmän opettajat (säästösyistä) valitsemaan yhden yhteisen materiaalin. Äänestäminen ei sujunut sopuisasti. Nyt osa opettajista joutuu opettamaan todella kauan, vuosia, itselleen epämieluisalla materiaalilla. Lisenssien paketoiminen kustantajan suunnalta ohjaa oppimateriaalien valintaa.”

”Opettajien pedagoginen autonomia oppimateriaalien valinnassa on ehdottomasti säilytettävä. Tämä tulisi ihan selkeästi kirjata.”

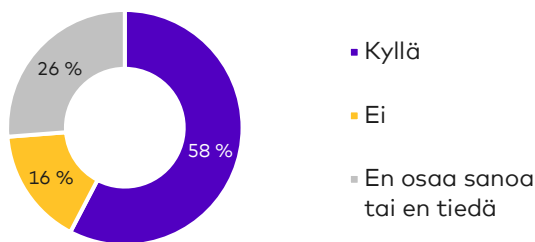
”Toistaiseksi opettajilla on koulussamme vapaus valita itse kustantaja/oppimateriaalit. Monessa paikassa näin ei enää ole, kun koulutuksen järjestäjä on tehnyt päätöksen halvimmasta materiaalista. Tämä on massiivinen muutos autonomiaan.”

"Kunnassamme on pakotetusti oltava samat materiaalit kaikilla kunnan alueen kouluilla. Opettajan valta materiaalin valintaan on heikko, raha puhuu."

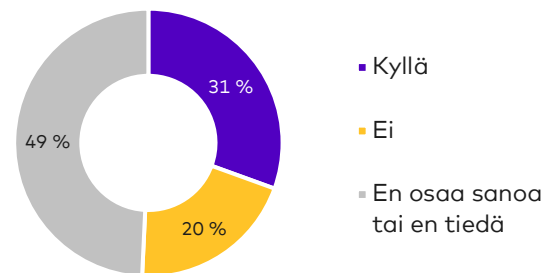
Lukiokoulutuksen henkilöstön näkemykset muutoksista

Vastaajien mukaan uudistuksen myötä muutoksia on tehty etenkin oppimateriaalivalintoihin. Oppimateriaalivalintojen osalta 58 prosenttia vastaajista kertoi, että muutoksia on tehty, 16 prosenttia, että niitä ei ole tehty ja loput eivät osanneet sanoa. Laittevalintojen osalta vastaavasti 31 prosenttia vastaajista kertoi, että muutoksia on tehty, 20 prosenttia, että niitä ei ole tehty ja loput eivät osanneet sanoa.

Onko uudistuksen myötä tehty muutoksia oppimateriaalivalintoihin lukiossanne? (n=602)

Onko uudistuksen myötä tehty muutoksia laitevalintoihin? (n=593)

Kuva 24. Lukiokoulutuksen henkilöstön näkemykset uudistuksen myötä tehdyistä muutoksista

Enemmistö vastaajista koki muutokset oppimateriaali- ja laitevalinnoissa neutraaleina. Oppimateriaalivalintoihin tehdyt muutokset koettiin hieman kielteisemmiksi kuin laitevalintoihin tehdyt muutokset. Tarkastellessa näkemyksiä muutoksista lukion koon mukaan on havaittavissa, että pienemmissä lukioissa työskentelevät vastaajat kokivat muutoksen useammin myönteisinä kuin isoissa lukioissa työskentelevät vastaajat.

Taulukko 2. Muutosten kokeminen lukion koon mukaan.

Mikäli muutoksia on tehty, ovatko ne olleet pääsääntöisesti mielestänne			
Lukion koko	Myönteisiä	Neutraaleja	Kielteisiä
Alle 200	23 %	65 %	13 %
200–500	15 %	64 %	21 %
Yli 500	11 %	56 %	33 %

Muutokset oppimateriaalivalinnoissa tarkoittivat suurimmalla osalla vastaajista sitä, että on siirrytty pakotetusti digimateriaaleihin. Myönteisinä vaikutuksina nostettiin esiin se, että opiskelijoilla on käytössään samat laitteet. Kaikilla on materiaalit ja laitteet alusta asti käytössä,

mikä on opettajien mukaan helpottanut opetustyötä. Osa vastaajista nosti esiin myös sen, että taloudellinen tasa-arvo parantanut ilmapiiriä.

"Sähköiset materiaalit ovat pedagogisesti heikompi vaihtoehto. Ne tarjoavat etuja painettuun materiaaliin verrattuna, mutta kokonaisuutena painettu materiaali on kuitenkin opiskelijalle parempi vaihtoehto. Erityisesti tämä korostuu heikkojen ja luki- tai keskittymisvaikeuksisten opiskelijoiden kohdalla. Eli käytännössä oppimateriaalien laatu heikkeni oppivelvollisuus uudistuksen myötä, koska koulutuksen järjestäjä alkoi hankkia materiaalit ja päätti käyttää vain sähköisiä materiaaleja."

"Koska kaikki opiskelijat saavat materiaalin heti käyttöön (ja toimivana), on opetuksen järjestäminen huomattavasti helpompaa. Aiemmin osa opiskelijoista odotti esim. opintotukea, jotta sai materiaalin ostettua ja se vaati opettajalta erityisiä järjestelyitä opetuksen kannalta. Koska kaikilla on nyt sama, toimiva materiaali käytössä, on opetus ollut sujuvampaa. Kaikki materiaali on diginä. Alkuun uuden harjoittelu vaatii opiskelijoilta aikaa, mutta pääsääntöisesti kaikki oppivat digikirjan käytön nopeasti. Opettajana saan kuitenkin lopullisen vastuun opetettavasta asiasta ja voin lisätä digikirjaan uusia tehtäviä halutessani helpostikin."

Lukiokoulutuksen henkilöstö koki uudistuksella olleen enemmän ennakoimattomia kielteisiä kuin myönteisiä vaikutuksia. Vastaajista 8 prosenttia arvioi, että uudistuksella on ollut ennakoimattomia myönteisiä vaikutuksia, 46 prosenttia arvioi, ettei näitä ole ollut ja loput eivät osanneet sanoa. Ennakoimattomien kielteisten vaikutusten osalta puolestaan 43 prosenttia vastaajista arvioi uudistuksella olleen ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia, 23 prosenttia arvioi, ettei näitä ole ollut ja loput eivät osanneet arvioida. Ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia olivat havainneet erityisesti erityisopettajat (50 %) ja opinto-ohjaajat (56 %), joka voi kertoa osaltaan siitä, millaisia haasteet ovat olleet ja kehen ne ovat erityisesti kohdistuneet. Toisaalta vastaajamäärät näiden vastaajien osalta ovat pieniä (erityisopettajat n=12 ja opinto-ohjaajat n=45), joten asiasta ei voida vetää laajempia johtopäätöksiä tämän aineiston perusteella.

Myönteisinä vaikutuksina tuotiin esiin se, että opetus on helpottunut sen myötä, kun jokaisella on tarvittavat materiaalit ja laitteet käytössä ensimmäisestä oppitunnista lähtien. Kielteisinä ennakoimattomina vaikutuksina tuotiin esiin erityisesti siirtyminen digitaalisiin oppimateriaaleihin sekä opettajien valinnanvapauden väheneminen ja työmäärän lisääntyminen. Useat vastaajat nostivat esiin ennakoimattomana kielteisenä vaikutuksena myös sen, että laitteista ei pidetä yhtä hyvää huolta kuin aiemmin. Esiin nostettiin huomioita myös siitä, että uusi opetussuunnitelma ja maksuttomuus tuli samaan aikaan voimaan ja näin ollen kaikkiin opintojaksoihin ei ole ollut materiaaleja käytössä.

"Jokaisella on materiaali käytössä heti ekasta tunnista lähtien. Nyt opetus voi toteutua heti eikä tarvitse odotella opiskelijan hankkivan tarvittavia materiaaleja."

"Jos voidaan puhua "ennakoimattomista": maksuttomuus ja uusi LOPS tulivat voimaan melkeinpä samanaikaisesti. Isoja muutoksia molemmat. Nyt ollaan siinä tilanteessa, että ei ole kaikkiiin opintojaksoihin materiaalia, mitä hankkia opiskelijoille. Ne eivät ehdi valmistua ajoissa eikä vanhoja voi käyttää/ole olemassa. Tämä lisää opettajien työtä paljon."

"Opiskelijoiden välinpitämättömyys välineitä ja materiaaleja kohtaan. Vastuu omasta opiskelusta vähentynyt, kun hankintoja ei tehdä itse."

2.3.5 Koulutuksen järjestäjien kokemukset

Keskeiset havainnot

- » Koulutuksen järjestäjien uudistukselle antama arvosana oli 7 (asteikolla 4–10), joka on heikompi kuin opiskelijoilla ja henkilöstön kyselyihin vastanneille henkilöillä.
- » Uudistuksen keskeiset elementit toimivat koulutuksen järjestäjien näkökulmasta kuitenkin hyvin ja uudistuksen myönteisiä vaikutuksia oli tunnistettu.
- » Hallinnollisen työn määrä on selkeästi kasvanut eikä lisääntyntä työmäärää ole osattu riittävästi arvioida etukäteen työaikasunnittelussa.
- » Hallinnollisiin tehtäviin liittyen toivottiin lisää resursseja, yhteistyötä ja koordinaatiota, jolla voitaisiin saada myös kustannussäästöjä.
- » Vastaajista 59 prosenttia oli sitä mieltä, että uudistuksella on ollut ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia. Uudistukseen liittyvinä kielteisinä vaikutuksina nostettiin esille opiskelijoiden asenne oppimateriaalia kohtaan, jonka oli havaittu muuttuneen osittain välinpitämättömäksi.

Koulutuksen järjestäjien tyytyväisyys oppivelvollisuuden maksuttomuuteen

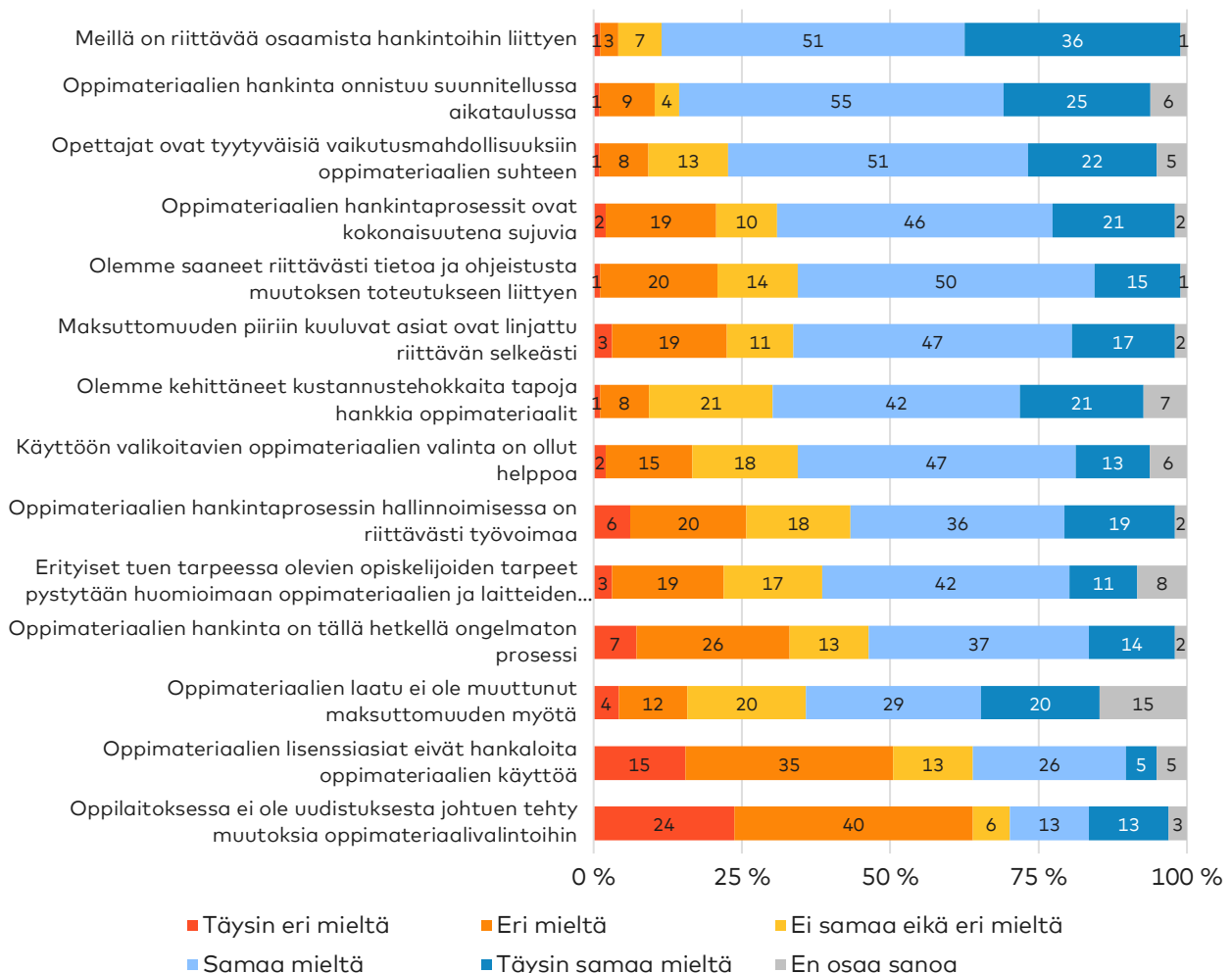
Kyselyyn vastanneet ammatillisen ja lukiokoulutuksen järjestäjät antoivat uudistukselle arvosanan 7,0 (asteikolla 4–10), joka on selkeästi heikompi yleisarvosana, jos verrataan opiskelijoihin ja opettajiin. Koulutuksen järjestäjien yleisesti kriittisempi lähestyminen uudistukseen johtunee aineiston perusteella muutamasta eri tekijästä, kuten uudistuksen suuresta työmäärästä ja erityisesti alkuvaiheen käynnistysvaikeuksista ja lisäresurssitoiveista sekä rahoituksen että työvoiman suhteen.

Koulutuksen järjestäjiltä kysyttiin näkemyksiä erilaisiin väitteisiin liittyen oppimateriaaleihin sekä laitteisiin. Näiden osalta vastausten jakaumat ovat esitettyinä kuvissa 25 ja 26.

Eniten yhdenmielisiä oltiin väitteiden kanssa, jotka koskivat riittävää hankintaosaamisen tasoa, oppimateriaalien hankinnan onnistumista sovitussa aikataulussa, hankintaprosessien sujuvuutta, sekä opettajien vaikutusmahdollisuuksia oppimateriaalivalintoihin. Näiden osalta vaikuttaa siltä, että uudistuksen keskeiset elementit toimivat koulutuksen järjestäjien näkökulmasta oppimateriaalien osalta hyvin.

Eniten erimielisiä oltiin väitteissä koskien lisenssiasioita sekä oppimateriaaleissa tehtyjä muutoksia. Aineiston perusteella on näyttää siltä, koulutuksen järjestäjät kokevat lisenssiasioiden hankaloittavat oppimateriaalien käyttöä ja että uudistuksen takia on tehty muutoksia oppimateriaalivalintoihin.

Vastatkaa väitteisiin oppimateriaaleihin liittyen (n=97–100)

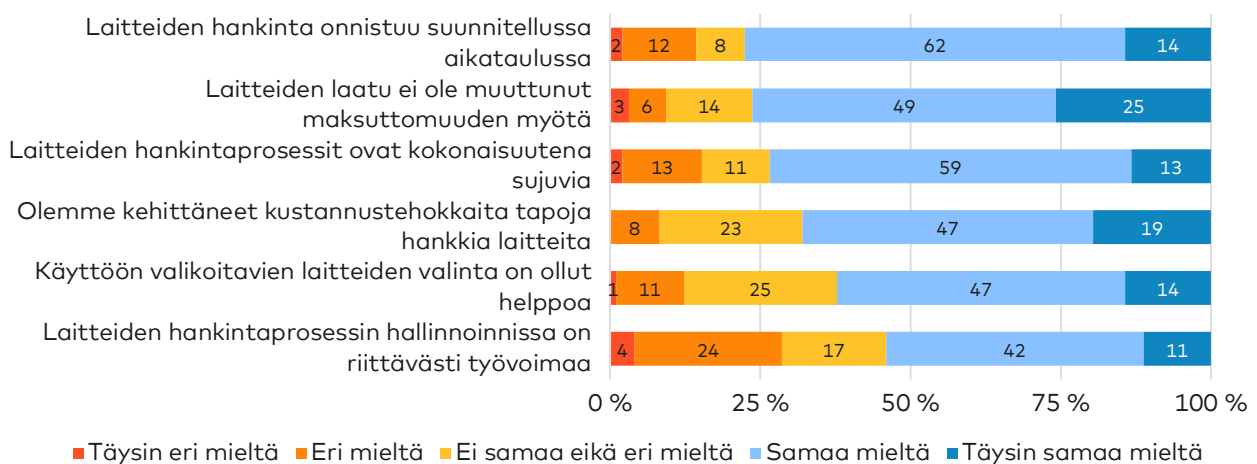
Kuva 25. Koulutuksen järjestäjien vastaukset väitteisiin koskien oppimateriaaleja.

Laitteiden hankintaan liittyen kysyttiin myös koulutuksen järjestäjien näkemyksiä. Lähes 80 prosenttia vastaajista koki, että laitteiden hankinta onnistuu suunnitellussa aikataulussa ja lähes

sama osuus vastaajista koki, että hankintaprosessit ovat sujuvia. Vastaajista 74 prosenttia näki, ettei laitteiden laatu ole muuttunut maksuttomuuden myötä. Vajaa 70 prosenttia vastaajista oli yhdenmielisiä sen suhteen, että on kehitetty kustannustehokkaita tapoja hankkia laitteita.

Eniten erimielisiä vastaajia oli suhteessa hankintaprosessien hallinnoimisen työvoiman riittävyteen, jonka osalta melko iso osuus vastaajista, 28 prosenttia oli väitteen kanssa joko eri mieltä tai täysin eri mieltä.

Vastatkaa väitteisiin laitteisiin liittyen (n=99–100)

Kuva 26. Koulutuksen järjestäjien vastaukset väitteisiin koskien oppilaitoksessa käytettäviä laitteita.

Koulutuksen järjestäjien kokemat muutokset

Koulutuksen järjestäjät nostivat esille useita merkittäviä parannuksia uudistuksen seurauksena. Koulutuksen järjestäjistä 15 prosenttia oli sitä mieltä, että uudistuksella on ollut haasteiden lisäksi myös odottamattomia myönteisiä vaikutuksia. Avovastauksissa odottamattomat myönteiset vaikutukset olivat pitkälti sitä, mitä uudistuksella alun perinkin tavoiteltiin. Koulutuksen järjestäjät kuvasivat vaikutuksia seuraavin tavoin:

"Myönteinen vaikutus opiskelijan näkökulmasta katsottuna, maksuttomuus varmistaa työvälaineiden ja oppimateriaalin saamisen riippumatta opiskelijan oman/huoltajan taloudellisesta tilanteesta; opiskelijoiden yhdenvertainen kohtelu."

"Lisää kyllä tasa-arvoa, sillä aina on ollut niitä opiskelijoita, joilla ei ole ollut oppimateriaaleja, koska kotona ei ole ollut rahaa ostaa. He ovat sitten joutuneet opettajien silmätikuiksi, sillä opettajien on vaikea kuvitella tällaista tilannetta."

"Kaikilla opiskelijoilla on samanlainen tietokone, joten ongelmatilanteiden ennakointi on helpompaa kuin aiemmin, jolloin opiskelijat hankkivat omat

tietokoneet ja niissä olleet ongelmat esim. yo-koejärjestelmässä olivat hyvin moninaisia.”

Keskeisimpänä asiana nostettiin esille uudistuksen merkitys tasa-arvon edistämisen näkökulmasta. Kyselyn vastaajista 45 prosenttia näki, että uudistuksen myötä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanne on muuttunut myönteisemmäksi. Toisaalta melkein yhtä suuri osuus, 42 prosenttia koki, että tilanne on pysynyt ennallaan ja 13 prosenttia koki, että uudistuksella on ollut tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta heikentäviä vaikutuksia. Tähän liittyen koulutuksen järjestäjät nostivat kyselyvastauksissa esille sen, että tilanne maksuttomuuden piiriin kuuluvien ja kuulumattomien osalta on eri, ja tämä näkyy esimerkiksi ammatillisen koulutuksen arjessa.

Koulutuksen järjestäjien kyselyvastausten mukaan uudistuksen myönteinen vastaanotto opiskelijoiden keskuudessa on huomattu. Erityisen hyvänä pidettiin sitä, että tasavertaisuus toteutuu kautta linjan ja että opiskelijat ovat yhdenvertaisessa asemassa perusopetuksen oppilaiden kanssa.

Varmuus siitä, että kaikilla opiskelijoilla on käytössään samat oppimateriaalit ja välineet opintojen alkaessa, on tuonut helpotusta opetukseen sekä mahdollistanut paremman ja nopeamman neuvonnan erilaisissa ongelmatilanteissa. Tämä havainto koski erityisesti lukiokoulutusta ja tietokoneisiin liittyviä ongelmatilanteita. Se, että kaikilla on pääsy samaan oppimateriaaliin lähtökohtaisesti samoilla laitteilla, helpottaa kokonaisuuden hallintaa opetustilanteissa sekä poistaa stressiä opiskelijoilta ja opettajilta opetustilanteissa.

Keskeisimpinä havaintoina koulutuksen järjestäjien kyselystä nousi esille, että hallinnollisen työn määrä oli selkeästi kasvanut eikä lisääntynyttä työmäärää ole osattu arvioida etukäteen työaikasuunnittelussa. Yleisesti hallinnollisiin tehtäviin liittyen toivottiin lisää resursseja, yhteistyötä ja koordinaatiota, jolla voitaisiin saada myös kustannussäästöjä.

Vastaajat nostavat esille sen, ettei rahoituksen tasoon ole oltu tyytyväisiä. Oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuus on aiheuttanut koulutuksen järjestäjälle kohtuullisen suuren taloudellisen menoerän, jota ei kuitenkaan ole valtionosuusrahoituksella heidän näkökulmastaan riittävästi kompensoitu. Kyselyyn vastanneista koulutuksen järjestäjistä 57 prosenttia oli sitä mieltä, että kustannukset ovat olleet ennakoitua suurempia, 42 prosenttia arvioi niiden olleen ennakoitulla tasolla ja 3 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että kustannukset ovat olleet matalampia mitä on odotettu. Kustannusten nousu maailmantilanteen takia on ollut monen vastaajan mielestä merkittävää ja aiheuttanut huolta resurssien riittävydestä.

Hankintaprosessien luominen on ollut iso työ ja se tehtiin tiiviissä aikataulussa. Hankintaprosessin pyörittäminen ei ole kausittain tapahtuva asia, vaan oppimateriaalien ja laitteiden hankintaan liittyvää työtä tulee jatkuvasti ympäri vuoden; erityisesti huoltotoimenpiteitä tulee tehdä jatkuvasti, kuten myös oppimateriaalien täydennystilauksia.

Vastaajista 59 prosenttia oli sitä mieltä, että uudistuksella on ollut ennakoimattomia kielteisiä vaikutuksia. Uudistukseen liittyvinä kielteisinä vaikutuksina nostettiin esille opiskelijoiden asenne oppimateriaalia kohtaan, jonka oli havaittu muuttuneen kielteisemmäksi. Yleisesti arvostuksen

huomattiin vähentyneen oppimateriaaleja ja laitteita kohtaan ja niihin suhtautumista kuvattiin osin välinpitämättömäksi, joskaan kaikkialla ei ole tehty tätä samaa havaintoa. Vastauksissa mainittiin myös päinvastaisesti, että osalla opiskelijoista on arkuutta laitteiden käyttöön liittyen, johtuen siitä, ettei laitteita haluta vahingossa hajottaa.

Uudistukseen liittyen nostettiin esille myös opiskelijoiden itseohjautuvuuden heikentyminen, kun oppimateriaalit ja laitteet toimitetaan valmiiksi. Aikaisemmin opintojen suorittaminen edellytti opiskelijan oma-aloitteisuutta oppimateriaalien hankinnassa ja niistä myös pidettiin tarkemmin huolta, koska niistä oli itse maksettu. Tähän keskusteluun liittyen nostettiin esille toisen asteen koulutuksen muutos niin sanotuksi "peruskoulun jatkeeksi", jossa vaatimukset opiskelijaa kohtaan ovat aikaisempaa selkeästi alhaisemmat. Osin oli havaittu ns. asiakasmentaliteettia opiskelijoiden keskuudessa, koska oppimateriaalit, tietokoneet ja muut välineet annetaan valmiiksi.

"Monella tavalla lukiossa on palattu peruskouluun. Käytös ja motivaatio on heikentynyt merkittävästi, kun koulu onkin pakollista ja materiaalit ja laitteet ilmaisia. Kunnioitus opettajia ja materiaalia kohtaan on laskenut. Jokainen, joka tietää edes alkeet taloustieteistä tietää, että ilmaisia palveluita ei arvosteta eikä kunnioiteta."

Kyselyaineiston vastaajista 27 prosenttia kertoi, ettei uudistus ollut vaikuttanut oppimateriaalivalintoihin mutta selkeä enemmistö, noin 64 prosenttia vastaajista kertoi, että uudistuksen takia muutoksia oli tehty.

Oppivelvollisuuden maksuttomuuden rajautuminen oppivelvollisiin aiheuttaa haasteita erityisesti ammatillisen koulutuksen puolella, jossa opetuksessa on mukana myös heitä, joita maksuttomuus ei koske. Koulutuksen järjestäjien esiin tuomien esimerkkien mukaan tilanne on ratkaistu eri tavoin; osassa oppilaitoksia ilmaiset oppimateriaalit tarjotaan oppivelvollisuuden maksuttomuuden rajauksista riippumatta kaikille. Näin ei kuitenkaan toimita joka paikassa.

Muita erilaisia koulutuksen järjestäjien nostoja aihepiiriin nousi esille sekalaisesti. Osa nostoista liittyi enemmänkin oppivelvollisuuden laajentumiseen yleisesti ja siitä aiheutuneisiin muutoksiin, kuten siitä että lukioissa on nykyisin opiskelijoita, joilla ei ole suurta motivaatiota siellä opiskeluun. Selkeästi lisääntynyt tuen tarve on myös hyvin olennainen tähän liittyvä asiakokonaisuus, joka nousee aineistosta esille. Kokonaisuudessaan toisella asteella on tarvetta suuremmille resursseille näiden muutosten takia. Tähän toivotaan apua ja tukea eri muodoissa.

2.4 Keskeiset haasteet ja kehittämissuhteet koulutuksen järjestäjien näkökulmasta

Keskeiset havainnot

- » Resursoinnin ja kustannusten osalta toivottiin kautta linjan enemmän taloudellista tukea valtiolta kustannusten kattamiseksi.
- » Rahoituksen suhteen toivottiin selkeyttä resurssien saatavuuden suhteen.
- » Lisenssiasioihin toivottiin selkeyttä, sillä kokonaisuus koetaan osin haastavana.
- » Yhdenvertaisuuden osalta keskeisin haaste liittyi ammatillisen puolen opintoihin, joihin osallistuu samanaikaisesti maksuttomuuden piiriin kuuluvia ja kuulumattomia, joka aiheuttaa haasteita opetustilanteissa.
- » Uudistuksen muutoksia toivottiin seurattavan jatkossakin.

Tässä kappaleessa vastataan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- *Mitkä ovat koulutuksen järjestäjän kannalta keskeiset haasteet maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden järjestämisen kannalta?*
- *Mitä kehitettävää maksuttomuuden toteutumisessa käytännössä on havaittu?*

Koulutuksen järjestäjien esille nostamia kehittämissuhteita on esitelty muutaman keskeisimmän teeman alle jaoteltuina.

Resursointi ja kustannukset

Resursoinnin ja kustannusten osalta toivottiin kautta linjan enemmän taloudellista tukea valtiolta kustannusten kattamiseksi. Rahoituksen suhteen toivottiin selkeyttä, eli suoraa tietoa siitä onko taloudellisia resursseja saatavilla lisää vai ei. Todettiin esimerkiksi, että on epäselvyyttä sen suhteen, korvaako OKM uudistuksen aiheuttamat kustannukset täysimääräisenä. Kustannusten osalta toivottiin erilaisia konkreettisia tapoja madaltaa kustannuksia, esimerkiksi mahdollistamalla joustavampi hintojen vertailu. Kustannuksiin liittyen toivottiin pienten lukioiden rahoitusosuuden turvaamista. Lisäresurssien suhteen toivottiin enemmän yhteistä keskustelua aihepiiriin liittyen.

Digitaaliset oppimateriaalit

Digitaalisten oppimateriaalien merkitys korostui aineistossa erityisesti lukiokoulutuksen osalta. Kehittämistä toivottiin erityisesti lisenssiasioiden suhteen ja kokonaisuutta pidettiin työläänä, vaikeasti hallittavana ja "sotkuisena". Lisäksi toivottiin yksittäisten lisenssien käytön mahdollistamista niin, etteivät ne ole aina sidottuna johonkin pakettiin. Huomioita tulisi kiinnittää myös siihen, että opiskelijoilla olisi pääsy oppimateriaaleihin ylioppilaskirjoituksiin valmistautumisessa. Erityisesti näissä tilanteissa lisensseille saatetaan tarvita jatkoaikaa. Lisenssien joustavuuden kehittämistä pidettiin myös tärkeänä, sillä varsinkin lukiokoulutuksessa

opiskelijoiden tekemät ainevalinnat voivat muuttua. Tämä voi tilanteeseen, jossa opiskelijoille joudutaan hankkimaan useita lisenssejä.

Digitaalisten oppimateriaalien osalta keskustelua oli myös liittyen jatko-opintoihin hakeutumiseen ja erityisesti pääsykokeisiin valmistautumiseen. Pääsy oppimateriaaleihin säilyy jonkin aikaa, mutta opiskelija saattaa joutua kuitenkin hankkimaan itsenäisesti oppimateriaalit lukion loppumisen jälkeen, mikäli esimerkiksi pitää väli vuoden. Toisaalta monesti kirjastoista on mahdollista saada oppimateriaalia lainaan ilman kustannuksia.

Digitaalisten oppimateriaalien osalta nousi esille pohdintoja toisen asteen opintojen oppimateriaalien "katoamisesta bittivaruuteen" opintojen päättymisen jälkeen. Keskustelu liittyi siihen, tulisiko opintojen ajalta säästyä jotain kirjallista materiaalia tai tehtäviä, esimerkiksi pääsykokeisiin valmistautumista varten, vai hyväksytäänkö suoraan se, että suoritukset, esseet ja kokeet ovat digitaalisia, eikä niitä välttämättä tule otettua talteen opintojen aikana. Asiasta olisi tarve käydä julkista keskustelua ja kenties kuulla sen osalta myös opiskelijoiden omia näkemyksiä.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuuden osalta keskeisin haaste liittyi ammatillisen puolen opintoihin, joihin osallistuu samanaikaisesti maksuttomuuden piiriin kuuluvia ja kuulumattomia. Asiaan toivottiin jonkinlaista ratkaisua, sillä sen nähtiin aiheuttavan haasteita käytännön toteutukseen. Toisaalta esitettiin myös vastakkaisia näkemyksiä, joissa tuotiin esille mahdollisuus lainata oppimateriaalia kirjastoista sekä se, ettei ammatillisella puolella ole tarvinnut ennen uudistusta tehdä suurempia hankintoja itsenäisesti. Tietokoneiden osalta korostettiin myös mahdollisuutta käyttää ilmaiseksi koneita oppilaitoksen tiloissa, joka puolestaan mahdollistaa opintojen etenemisen ilman oman koneen hankintaa niiden osalta, jotka eivät kuulu maksuttomuuden piiriin.

Muita näkökulmia

Koulutuksen järjestäjien kyselyaineistosta nousi esille sekalaisia kommentteja eri aihepiireihin liittyen, joita on koottu tähän osioon. Tässä esitetyt nostot ovat esiintyneet aineistossa yksittäisinä tai muutamien vastaajien näkemyksinä, mutta kuitenkin sellaisina, jotka erottuivat merkityksellisinä kokonaisuuden kannalta. Koulutuksen järjestäjät nostivat esiin seuraavia seikkoja:

- Alueellisen koulutustarjonnan säilyttämisen tärkeys, matkakustannusten kattaminen saattanut johtaa siihen, että toisen asteen opintoihin hakeudutaan kauemmas ja ilmiö voi uhata pienten lukioiden olemassaoloa.
- Uudistuksen äärelle rauhoittuminen, nuorten tukeminen muutoksissa (esim. erilainen oppimateriaali mihin totuttu).
- Uudistuksen aiheuttamien muutosten seurannan tärkeys.
- Painettujen oppimateriaalien lainausmahdollisuus kirjastoista tulee säilyttää.
- Asuntolatoiminnan parempi haltuunotto, jatkossa tarve voi olla suurempi.
- "Maksuttomuus kaikille" on kritisoitu malli, yhdenvertaisuus tukien kautta olisi toinen vaihtoehto.
- Vastuut ja sopimus pohjat tulisi yhtenäistää.

- Matkakorvausasia on selkiytymätön ja epäselvä oppivelvollisille.

Palaute uudistukseen liittyen

Yleisesti uudistukseen liittyen haluttiin myös antaa palautetta kyselyn kautta. Keskeisin palaute oli uudistuksen kiireellisyys ja valmisteluajan tiiviys, joka haastoi oppilaitoksia ja jonka seurauksena maksuttomuuteen siirtyminen oli iso ponnistus toisen asteen toimijoille. Palautteissa haluttiin tuoda myös esille se, etteivät maksuttomat oppimateriaalit ratkaise nuorten ongelmia.

Oppivelvollisuuden laajentumiseen liittyen tuotiin esille toisen asteen erityisopetuksen tarpeen selkeä nousu, joka tuo paineita toisen asteen toimintaan ja vaikuttaa myös yleisesti opetukseen ja oppimisympäristöön.

3. Johtopäätökset

Luvussa on esitetty arvioinnin keskeiset johtopäätökset suhteessa arviointikysymyksiin.

Hankkeen tavoitteena on ollut selvittää, miten ja millä eri tavoin koulutuksen järjestäjät käytännössä huolehtivat siitä, että opiskelijat saavat tarvitsemansa oppimateriaalit ja työvälineet käyttöön koulutuksen ajaksi. Lisäksi on tarkasteltu, miten oppivelvollisuuden laajentamiseen liittyvä maksuttomuus kokonaisuudessaan toteutuu niin koulutuksen järjestäjän kuin henkilöstön ja opiskelijan näkökulmista. Selvityksessä on tarkasteltu myös, miten koulutuksen järjestäjät käytännön tasolla huolehtivat opiskelijoiden tarvitsemien oppimateriaalien ja työvälineiden käyttöönotosta koulutuksen aikana.

3.1 Koonti selvityksen kokonaisuudesta yleisesti

Yleisesti lähtötilanne uudistukseen valmistautuessa oli eri toimijoilla erilainen; osa lähti luomaan prosesseja alusta asti, osalla oli käytännöt valmiina olemassa ja siirtymä uuteen sujui helposti. Tilanteen teki haastavaksi uudistuksen nopea toteutusaikataulu. Tämän selvityksen aineistonkeruun aikana tilanteessa on nähty muutos sen suhteen, että käytännöt ja toimintamallit ovat menneet eteenpäin. Kokonaistilanne on kehittynyt siis myönteiseen suuntaan vuoden 2023 aikana.

Uudistus on otettu vastaan myönteisimmin uudistuksen keskeisimmän kohderyhmän, eli opiskelijoiden keskuudessa. Opetushenkilöstön ja koulutuksen järjestäjien näkökulmat uudistukseen ovat yleisesti kriittisempiä kuin opiskelijoiden, joskin myös opetushenkilöstö ja koulutuksen järjestäjät tunnistavat uudistuksen myönteiset vaikutukset esimerkiksi tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmista.

Opiskelijoiden aineistosta nousee esille selkeästi se, että uudistus on vaikuttanut myönteisesti taloustilanteeseen ja vaikuttanut osalla myös siihen, minne hakee toisen asteen opintoihin. Keskeistä kuitenkin on, että aineistosta välittyy uudistuksen myönteinen vaikutus tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuden taloudellisen tilanteen kohentumisen välityksellä. Tällä myönteisellä kehityksellä on vaikutuksia myös toisen asteen opintojen kuormittavuuden vähentymiseen, kun stressi ja huoli opintojen taloudellisista vaikutuksista helpottaa.

Uusien käytäntöjen luominen hankintojen ja ylläpidon osalta on kokonaisuutena ollut iso ponnistus, jossa on päästy vaikeimman vaiheen yli. Uudistuksen aikana monen toimijan osalta kaikki on ajateltu uudelleen ja erilaisesta näkökulmasta, mukaan lukien kustannustenjako, oppimateriaalien laatu ja toimivuus opiskelijoille, vaihtoehtoiset materiaalit, jne. Oppeja voidaan ottaa esimerkiksi perusopetuksesta, jossa on oppimateriaalien- ja laitteiden hankintojen osalta vakiintuneet käytännöt entuudestaan.

Kaikilla toimijoilla ei ole ollut riittävää hankintaprosesseihin liittyvää osaamista, mutta uudistuksen jälkeen uusia oppeja on kertynyt paljon, ja uutta myös edelleen opitaan koko ajan.

Ohjeistukset ovat jatkossakin tärkeitä ja tietyt yhtenäiset linjaukset auttaisivat kaikkia toimijoita, esim. toimintatavat tilanteissa, joissa opiskelija aiheuttaa vahinkoa tietokoneelle, muille laitteille tai oppimateriaaleille.

Taloudellinen huoli toistuu aineistossa opettajien ja koulutuksen järjestäjien osalta, mutta vastaavaa ilmiötä ei näy opiskelijoiden aineistossa, eli oppimateriaaleihin ja laitteisiin ollaan tyytyväisiä ja kokonaisuus näyttäytyy toimivalta. Tältä osin selvitykseen kerätty aineisto on ristiriitainen. Yksi mahdollisuus on, ettei taustalla tapahtuva työ ja siihen liittyvät resurssien haasteet näyttäyty opiskelijoille tai ei ole tietoa siitä, mitä kaikkea voitaisiin tehdä ja tarjota, jos resurssit olisivat jollain tavoin runsaammat.

Henkilöstön kyselyssä ammatillisen puolen vastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin ja kokonaisuudessa he olivat melko tyytyväisiä koko uudistukseen. Ilmenneitä haasteita olivat esimerkiksi oppimateriaalien laadun vaihtelevuus ja sen vaikutus opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Laitteiden käytössä oli myös ollut erilaisia tietoteknisiä haasteita. Vastaajat olivat eniten samaa mieltä siitä, että laitteiden ja oppimateriaalien laatu ei ole huonontunut maksuttomuuden myötä sekä siitä, että oppimateriaalien osalta opettajan valinnanvapaus toteutuu hyvin. Vain pieni osa vastaajista arvioi pedagogisen autonomian kehittyneen huonoon suuntaan uudistuksen myötä. Viidennes vastaajista kuitenkin koki, ettei pysty vaikuttamaan riittävästi oppimateriaalivalintoihin.

Lukion henkilöstön kyselyssä oltiin myös melko tyytyväisiä uudistukseen yleisesti. Kun uudistukselle annettua kokonaisarvosanaa tarkastellaan lukion koon mukaan, tulee esille, että pienten lukioden vastaajien suhtautuminen uudistukseen on myönteisempää. Avovastauksissa nousi esiin, että henkilöstön tyytyväisyyteen vaikuttaa se, onko henkilöstöllä mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitkä oppimateriaalit ovat käytössä.

Henkilöstöllä oli vaihtelevia kokemuksia lisenssien toimivuudesta. Osalla lisenssit ovat toimineet ongelmitta ja osalla on ollut näiden kanssa usein haasteita. Laitteiden osalta haasteita kohdattiin useimmin niiden käytössä ja vähiten niiden hankinnassa. Niiden osalta haasteina tuotiin esiin muun muassa niiden tehottomuus, yleisesti ongelmat akkujen kestoissa ja ohjelmistoihin liittyvät käyttöongelmat ja päivitykset. Nämä haastoivat erityisesti, mikäli oppilaitoksessa oli puutetta riittävästä IT-tuesta. Oppimateriaalien ja laitteiden osalta vastaajat olivat eniten samaa mieltä siitä, että oppimateriaalien saatavuudessa ei ole ongelmia, opettajan valinnanvapaus toteutuu oppimateriaalien osalta ja maksuton oppimateriaali on parantanut opiskelijoiden yhdenvertaisuutta. Vastaajista enemmistö, 63 prosenttia arvioi, että pystyy vaikuttamaan riittävästi oppimateriaaleihin liittyviin valintoihin, mutta viidennes koki, että ei pysty vaikuttamaan riittävästi. Enemmistö vastaajista koki muutokset oppimateriaali- ja laitevalinnoissa neutraaleina.

Uudistuksen myönteisiä vaikutuksia ovat erityisesti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lisääntyminen ja opetuksen, neuvomisen sekä ongelmatilanteiden ratkaisujen helpottuminen

yhdenmukaisten laitteiden takia. Taloudellisten paineiden helpottuminen opiskelijoiden keskuudessa vaikuttaa erityisen myönteisesti heikommassa asemassa olevien opiskelijoiden tilanteeseen. Uudistus on mahdollistanut stressin vähentymisen ja opintoihin keskittymisen ilman taloushuolia. Tämän vaikutuksen pidempiaikaiset, isomman mittakaavan yhteiskunnalliset vaikutukset ovat nähtävillä vasta vuosien kuluessa. Tätä asiaa voidaan pohtia myös siitä näkökulmasta, jos uudistusta ei olisi toteutettu. Vuoden 2023 aikana olemme eläneet tilanteessa, jossa hintojen nousu on vaikuttanut perheiden arkeen monin eri tavoin. Mikäli uudistusta ei olisi tehty, luultavasti aikaisempaa suurempi joukko olisi jäänyt erityisesti lukiokoulutuksen ulkopuolelle.

Uudistukseen liittyviä haasteita ovat olleet esimerkiksi työmäärän lisääntyminen, kustannusten arvioitua korkeampi taso ja huoli resurssien riittävydestä koulutuksen järjestäjien ja henkilökunnan näkökulmasta. Kielteisenä ilmiönä on havaittu arvostuksen lasku ja välinpitämättömyys oppimateriaalia ja laitteita kohtaan. Viitteitä on myös siitä, että opiskelijoiden omatoimisuus ja itsenäisyys on vähentynyt, kun oppimateriaalien osalta ei tarvitse tehdä mitään hankintoja itsenäisesti.

Yhdenvertaisuuteen liittyen aineistosta nousi esille oppivelvollisuuden piiriin kuuluvien ja kuulumattomien osallistuminen samaan opetukseen, joka näkyy erityisesti ammatillisen koulutuksen opetuksessa. Toisaalta oppilaitosten kirjastot tarjoavat monipuolisesti erilaisia ilmaisia vaihtoehtoja näille opiskelijoille. Osassa paikoista asia oli ratkaistu tarjoamalla kaikille opiskelijoille samat materiaalit, kuului hän maksuttomuuden piiriin tai ei.

Erillisenä asiakokonaisuutena, johon liittyy haasteita, näyttäytyy hankintojen aikataulutukset sekä kustannusmallit. Hankintojen toteutustavan nähdään johtavan esimerkiksi turhiin tilauksiin, joista tulee kuluja, jotka olisivat vältettävissä käytäntöjä kehittämällä. Näiden osalta toivottiin opastusta ja neuvonantoa sekä yhteistyön tekemistä. Oppimateriaalien lisenssien osalta toivottiin myös käytäntöjen kehittämistä siihen suuntaan, että ne palvelisivat kustantamojen tuottojen sijaan oppilaitosten ja opiskelijoiden tarpeita.

Digitaalisten oppimateriaalien kokonaisuus linkittyy aktiivisesti tämän uudistuksen teemaan, tosin vain osittain. Digitaalisten materiaalien laaja käyttöönotto on tapahtunut uudistuksen kanssa samanaikaisesti, tosin osalla oli jo aiemmin ollut laajasti digitaalista oppimateriaalia käytössä. Ei voida suoraan sanoa, että digiloikka olisi tapahtunut uudistuksen takia, mutta uudistuksen myötä oli selkeästi tunnistettu sen vaikutus oppimateriaalivalintoihin. Uudistus on vauhdittanut siirtymää. Erityisesti isoissa yksiköissä digitaalisia oppimateriaaleja siirryttiin käyttämään sen takia, ettei ollut mahdollisuuksia säilyttää ja hallinnoida isoja kirjamääriä. Selvitykseen kerätty tutkimusaineisto on sisältänyt runsaasti kommentointia aihepiiriin liittyen. Yleisesti ottaen digitaalisten materiaalien osalta nousee esille paljon erilaisia mielipiteitä. Osa arvostaa niiden helppoutta ja monipuolisuutta, osa sen sijaan toivoo, että niitä käytettäisiin selkeästi vähemmän. Sittemmin digitaalisten materiaalien osalta on havaittavissa tietynlaista jarruttelua, ja kaikki eivät kannata niiden laajamittaista käyttöä. Yhtenä näkökulmana ovat digitaalisten materiaalien juoksevat lisenssimaksut ja painetun oppimateriaalin paremmat kierrätysmahdollisuudet. Tutkimusaineistossamme on viitteitä siitä, että oppilaitoksissa, joissa

digitaalista materiaalia on käytössä todella paljon, on myös enemmän haasteita niihin liittyen sekä kielteisempi suhtautuminen uudistuksen kokonaisuuteen. Haasteet liittyvät erityisesti lisenssikokonaisuuksien monimutkaisuuteen, teknisiin haasteisiin ja oppimateriaalien laadun vaihteluun. Oppilaitoksissa, joissa digitaalista materiaalia käytettiin niukasti, suhtautuminen uudistukseenkin oli myönteisempää.

Kokonaisuudessaan tässä selvityksessä kerätyn aineiston perusteella todetaan, että oppivelvollisuuden laajentamisen maksuttomuuden uudistus on monilta osin onnistunut kokonaisuus, johon ollaan eri näkökulmista todella tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä.

Tyytyväisempiä ovat opiskelijat, joiden tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen on ollut uudistuksen keskiössä. Tältä osin on onnistuttu hyvin.

Haasteita löytyy edelleen resursoinnin ja hankintaprosessien osalta, ja kustannustehokkuutta pystytään vielä parantamaan. Joiltain osin toivotaan lisää ohjeistuksia, opastusta ja yhteistyön tekemistä, jota on verrattain helppoa edistää esim. hallinnon toimesta. Koulutuksen järjestäjien ja opetushenkilöstön huoli resurssien riittävydestä tulee ottaa kuitenkin vakavasti, sillä ei ole tarkoituksenmukaista, että muutos rasittaa jatkossakin liikaa toisen asteen opettajia, muuta henkilökuntaa ja koulutuksen järjestäjiä. Liian niukoilla resursseilla ja työn kuormittavuudella on merkittäviä vaikutuksia työhyvinvointiin ja jaksamiseen. Opetushenkilöstön jaksamisen haasteet heijastuvat myös opiskelijoihin. Toisaalta osa toimijoista on saanut hankintaprosessinsa erittäin hyvin toimiviksi, joten pitkälti on kyse haasteista, jotka ovat ratkaistavissa hankintaosaamista, ohjeistuksia ja hyviä käytäntöjä kehittämällä. Kehittämistyöhön tulee kuitenkin varata realistisesti aikaa ja resursseja.

3.2 Koonti selvityksen kokonaisuudesta opiskelijoiden näkökulmasta

Ammatillisten oppilaitosten opiskelijat ovat kohtalaisen tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin. Opiskelijat olivat kokonaisuudessaan tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Ammatillisen koulutuksen maksuttomuus vaikutti osan vastaajista hakeutumiseen ammatilliseen koulutukseen. Maksuttomiin laitteisiin liittyen kohdattiin haasteita verrattain vähän.

Selkeä osuus vastaajista, joilla on erityisen tuen tarve, koki, että ei saa riittävästi tukea oppimateriaalien ja laitteiden suhteen. Toiveista maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen tuotiin esiin myös toive mahdollisuudesta saada opiskeluun tarvittavat välineet myös erityisestuen päätöksellä oleville.

Toiveina ja kehittämis ehdotuksina maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen opiskelijat nostivat esiin keskeisiä opiskelua helpottavia tekijöitä. Erityisesti opintoihin liittyen toivottiin koulun tarjoamia maksuttomia työvaatteita ja tarvikkeita kaikille, parempia tietokoneita ja laitteita erityisesti vaativiin tehtäviin, oppimateriaaleja digimateriaalin lisäksi saataville myös painettuna materiaalina sekä koulun tarjoamia laitteita ja kirjoja myös kotikäyttöön.

Ammatillisten oppilaitosten tarjoamat materiaalit (kirjallinen materiaali, paperinen tai digitaalinen) annetaan opiskelijoille pääsääntöisesti lainaan. Opiskelijat saavat lähes kaikki opetuksessa käytettävät laitteet (työasut, työtarvikkeet ja muut laitteet) käyttöön koulutuksen järjestäjältä. Eniten haasteita oppimateriaaleihin koettiin oppimateriaalien laatuun liittyen.

Lukio-opiskelijoiden keskuudessa oppimateriaaleihin ja laitteisiin ollaan vastaajien mukaan suhteellisen tyytyväisiä ja lukiolaiset olivat kokonaisuudessaan hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Lukio-opiskelijoiden kokemukset digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta ovat kohtalaisen hyviä. Lukiokoulutuksessa oppimateriaalit saadaan tyypillisesti pääosin lainaksi. Vastaajista 58 prosenttia kertoi saaneensa selkeät ohjeet tilanteiden varalle, joissa opiskelussa käytetty laite kuten tietokone hajoaa. Maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyviä haasteita koettiin eniten oppimateriaalien käytettävyyteen liittyen. Laitteiden osalta lukiolaiset ovat vastausten perusteella kohdanneet vain vähän haasteita. Vastaajat nostivat esiin erityistarpeiden huomioinnin tarpeen ja esimerkiksi lukihäiriöstä johtuvat haasteet.

Vastaajista noin puolet arvioi maksuttomuuden vaikuttaneen lukioon hakeutumiseen ja noin puolet tunnisti toisen asteen opintojen maksuttomuuden myönteisen vaikutuksen taloudelliseen tilanteeseen. Pienelle osalle vastaajista maksuttomuudella oli ollut vaikutusta siihen, missä sijaitsevaan lukioon vastaaja haki. Kokonaisuudessaan uudistus on vaikuttanut myönteisesti opiskelijoiden taloudelliseen tilanteeseen sekä pieniltä osin vaikuttanut siihen, minne on hakeuduttu opiskelemaan.

3.3 Kootut vastaukset tutkimuskysymyksiin

Millä järjestelyillä koulutuksen järjestäjät huolehtivat siitä, että opiskelijat saavat tarvitsemansa oppimateriaalit ja työvälineet käyttöön koulutuksen ajaksi? Millaisia hyviä käytänteitä koulutuksen järjestäjillä on maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden organisoimisessa?

Selvityksen perusteella käytössä on erilaisia käytäntöjä sen suhteen, miten oppimateriaaleja ja työvälineitä hankitaan, miten niitä huolletaan ja miten ne annetaan opiskelijoiden käyttöön ja kuka osallistuu näihin prosesseihin. Osalla hankintaprosessit olivat kokonaisuudessaan sujuvia jo uudistuksen alkuvaiheessa, osa sen sijaan loi uudet toimintamallit alusta alkaen. Hankintaprosessit ja oppimateriaalien ja työvälineiden hallinnointi oli sitä sujuvampaa, mitä selkeämmin se oli organisoitu. Resurssien merkitys oli hyvin suuri ja niitä sekä hankintaprosessiosaamisen kehittämistä toivottiin jatkoa varten. Kehittämistyön esteeksi mainittiin ajalliset resurssit, joita toivottiin myös taloudellisten resurssien ohella lisää. Tilausten tekeminen ei tyypillisesti ole palvellut tarveharkintaista hankintaa, koska hankintojen tilaukset pitää tehdä hyvissä ajoin. Hankinnat kokonaisuudessaan työllistävät koko vuoden ajan eli oppimateriaalien ja työvälineiden osalta tapahtuu jotain koko ajan, hankintoja, huoltoa, uusien hankintojen suunnittelua, oppimateriaalien valitsemista, jne. Keskeisessä roolissa kokonaisuuden suhteen on myös kattava IT-tuki sekä toimivat huolto- ja neuvontapalvelut, joiden merkityksen arvo tulee selkeästi esille tutkimusaineistosta tämän kokonaisuuden toimivuuden osalta.

Millaisia eroja koulutuksen järjestäjien välillä on oppimateriaalien ja välineiden kustannuksissa? Millaisia hyviä käytäntöjä järjestäjillä on maksuttomuuden kustannustehokkaassa toteuttamisessa? Vertailussa on otettava huomioon eri alojen koulutuksen erilaiset materiaali- ja välinetarpeet.

Kustannustehokkuudessa havaittiin olevan vielä osin kehittämisen mahdollisuuksia, mutta tilanne on parantunut kokonaisuudessa jo uudistuksen lähtötilanteesta. Hyvällä suunnittelulla, keskittämällä hankintoja ja kilpailuttamalla yhteistyössä muiden kanssa on saatu selkeitä säästöjä aikaiseksi. Samoin tekemällä aktiivista tarveharkintaa sen suhteen, mitä oikeasti tarvitaan. Yksin toimivien nähdään olevan heikommassa asemassa kustannustehokkuuden suhteen, koska tällöin on hankalaa saada neuvoteltua hintoja alemmaksi. Kustannustehokkuuteen liittyen nousee esille keskustelu halvan ja keskitetyn ja laadukkuuden osalta, eli arvostetaanko esimerkiksi opettajien pedagogista autonomiaa yli hinnan. Digimateriaalit näyttäytyvät halvemmilta kokonaisuutena, mutta ovatko kuitenkin, kun lisenssimaksut juoksevat ja ovat suuria opiskelijaa kohden. Painettujen oppimateriaalien kierrätys mahdollistaa kustannustehokkuuden digitaalisiin materiaaleihin verrattuna. Laitteiden aktiivinen huolto ja korjaus on iso osa kustannustehokasta toimintatapaa. Kaikkea ei tarvitse hankkia joka vuosi uudelleen.

Miten oppimateriaalien maksuttomuus on vaikuttanut käytettäviin materiaaleihin ja välineisiin? Miten käytettäviä materiaaleja ja välineitä on muutettu maksuttomuuden toteuttamisen yhteydessä?

Uudistuksen myötä on havaittu muutoksia oppimateriaaleihin ja välineisiin liittyen. Uudistus on vauhdittanut digitaaliseen oppimateriaaliin siirtymistä, koska painettujen oppimateriaalien hallinnointi koettiin isona haasteena varsinkin suurten toimijoiden osalta. Muutoksiin suhtaudutaan kuitenkin melko myönteisesti. Opettajien suhtautuminen on sitä myönteisempää, mitä enemmän heillä on vaikutusmahdollisuuksia sisällön suhteen. Eroja havaittiin sen suhteen, miten paljon käytössä on digitaalista tai painettua materiaalia. Pääsääntöisesti digitaalista materiaalia käytetään hieman yleisemmin suurissa kuin pienissä lukioissa tämän selvityksen vastaajien keskuudessa, tosin erot ovat maltillisia. Oppimateriaalien suhteen on mahdollisuus ottaa painettu materiaali tueksi, jos digitaalinen materiaali aiheuttaa haasteita, eli joustoa on opiskelijan tilanteen mukaan. Toisaalta esimerkiksi vastaajilla, joilla on oppimisvaikeuksia, oli tarvetta saada lisää tukea oppimateriaalien osalta. Uudistuksen aikana on kiinnitetty huomiota laitteiden uudenaikaisuuteen ja toimivuuteen esimerkiksi tietokoneiden laadun, kestävyuden ja internetyhteyksien osalta.

Millaisia kokemuksia opettajilla ja opiskelijoilla on maksuttomista oppimateriaaleista ja työvälineistä sekä niiden saamiseen liittyvistä käytänteistä?

Ammatillisen koulutuksen henkilöstö oli pääsääntöisesti tyytyväinen käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin, joskin laitteisiin oltiin hieman oppimateriaaleja tyytyväisempiä. Vastaajista 57 prosenttia oli tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja 68 prosenttia oli tyytyväisiä käytössä oleviin laitteisiin.

Lukion henkilöstö oli pääsääntöisesti tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja laitteisiin, joskin laitteisiin oltiin hieman tyytyväisempiä. Vastaajista 79 prosenttia koki olevansa tyytyväisiä käytössä oleviin laitteisiin ja 62 prosenttia käytössä oleviin oppimateriaaleihin.

Ammatillisten oppilaitosten opiskelijat olivat kohtalaisen tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin. Opiskelijat olivat kokonaisuudessaan tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Ammatillisen koulutuksen maksuttomuus vaikutti osan vastaajista hakeutumiseen ammatilliseen koulutukseen. Maksuttomiin laitteisiin liittyen kohdattiin haasteita verrattain vähän. Ammatillisen koulutuksen maksuttomuus oli vaikuttanut osalla vastaajista hakeutumiseen ammatilliseen koulutukseen. Erityisen tuen tarpeen vastaajista selkeä osuus, hieman yli kolmannes koki, ettei saa riittävästi tukea oppimateriaalien ja laitteiden suhteen. Toiveina ja kehittämisehdotuksina maksuttomiin oppimateriaaleihin ja laitteisiin liittyen opiskelijat nostivat esiin keskeisiä opiskelua helpottavia tekijöitä. Erityisesti opintoihin liittyen toivottiin koulun tarjoamia maksuttomia työvaatteita ja tarvikkeita kaikille, parempia tietokoneita ja laitteita erityisesti vaativiin tehtäviin, oppimateriaaleja digimateriaalin lisäksi saataville myös painettuna materiaalina sekä koulun tarjoamia laitteita ja kirjoja myös kotikäyttöön.

Lukiovastaajien keskuudessa oppimateriaaleihin ja laitteisiin ollaan vastaajien mukaan suhteellisen tyytyväisiä. Lukio-opiskelijat olivat verrattain tyytyväisiä käytössä oleviin oppimateriaaleihin. Lukiolaiset olivat kokonaisuudessaan hyvin tyytyväisiä koulutuksen maksuttomuuteen. Lukio-opiskelijoiden kokemukset digimateriaalien lisenssien toimivuudesta ja hankinnasta ovat kohtalaisen hyviä. Maksuttomiin oppimateriaaleihin liittyviä haasteita koettiin eniten oppimateriaalien käytettävyyteen liittyen. Laitteiden osalta lukiolaiset ovat vastausten perusteella kohdanneet vain vähän haasteita. Vastaajat nostivat esiin erityistarpeiden huomioinnin tarpeen ja esimerkiksi lukihäiriöstä johtuvat haasteet.

Mitkä ovat koulutuksen järjestäjän kannalta keskeiset haasteet maksuttomien oppimateriaalien ja työvälineiden järjestämisen kannalta?

Keskeisenä haasteena nousee esille ajallisten ja taloudellisten resurssien rajallisuus. Kehittämistyötä kuvattiin aineistossa "lennossa tekemiseksi" suunnitellun tekemisen sijaan. Lisenssikokonaisuus vaikuttaa yleisesti sellaiselta, jossa on kehittämisen varaa, vaikkakin tilanne myös sen osalta on pitkälti riittävällä tasolla. Laadun vaihtelu on myös yksi opetukseen vaikuttava tekijä. Lisäksi toivotaan lisää joustavuutta esimerkiksi tilausmääriin ja hintojen vertailun helpottamista, joka auttaisi kustannussäästöjen saamisessa.

Mitä kehitettävää maksuttomuuden toteutumisessa käytännössä on havaittu?

Maksuttomuuden toteutumisessa kehittämisen varaa on vielä hankintaprosessiosaamisen suhteen, resurssien lisäämisen tai tekemisen uudelleen organisoimisen osalta, jotta resursseja käytetään fiksummin. Yhteinen kehittäminen, yhteistyön tekeminen ja koulutukset auttavat koulutuksen järjestäjiä ja oppilaitosten henkilökuntaa viemään toimintaa eteenpäin. Lisenssikokonaisuuksien kehittäminen palvelemaan nimenomaan opiskelijoiden ja koulutuksen järjestäjien etuja kustantamojen sijaan, olisi tärkeä edistysaskel. Taloudellisen tuen tarve on perusteltu kohonneiden

kustannusten takia, joka nousee aineistosta selkeästi esille. Rahoituksen osalta toivotaan selkeää viestintää, onko lisärahaa saatavilla vai ei. Maksuttomuuden piiriin kuuluvien ja kuulumattomien sekoittuminen opetuksessa on asia, joka myös nousee aineistosta esille erityisesti ammatillisella puolella, tähän toivotaan myös jonkunlaista ratkaisua, vaikkakin kirjastot pitkälti vastaavat tarpeeseen.

Muut havainnot

Opiskelijoita tulee kuulla osana kehittämisprosesseja. Oppimateriaalien maksuttomuus ei ratkaise kaikkia toisen asteen haasteita, vaikkakin se lieventää taloudellisia paineita. Opiskelijoiden kuuleminen osana tätä prosessia on nähty tärkeäksi, ja tärkeää se on jatkossakin, kun uudistuksen vaikutuksia tarkastellaan myöhemmässä vaiheessa tai toisen asteen toimintaa kehitetään muilla tavoin.

3.4 Toimenpidesuositukset

Olemme koonneet tähän 8 keskeistä toimenpidesuositusta jatkoa ajatellen, jotka tukevat selvityksen aineistosta keskeisenä nousevia asioita.

1. Suositellaan hankintaosaamisen kehittämistä yleisesti kaikille eri osapuolille, jotka siihen osallistuvat sekä yhteistyömallien luomista, jotka yhdessä edesauttavat kustannustehokkuutta sekä olemassa olevien resurssien kokonaisvaltaista hyödyntämistä. Oppimateriaalien hankinnassa ja organisoimisessa hyviä käytäntöjä olivat aineiston perusteella hankintaosaamisen kehittäminen, tarveharkintaiset tilaukset, sekä yhteistyön tekeminen kilpailutuksissa, joka mahdollistaa kustannustehokkuuden.

2. Resursoinnin näkökulmasta tulee saada selkeys oppimateriaalien ja työvälineiden hankintaan käytettävissä olevista taloudellisista resursseista. Resursoinnin ja kustannusten osalta toivottiin kautta linjan enemmän taloudellista tukea valtiolta kustannusten kattamiseksi.

3. Oppimateriaalien ja työvälineiden osalta tulee edistää ja kehittää huolto- ja kierrättämiskäytäntöjä. Työvälineiden osalta huoltaminen, kierrättäminen ja opastus käytön suhteen ovat keskeisimpiä tekijöitä siinä, että hankittujen työvälineiden käyttöikä on pitkä, jonka avulla saadaan myös säästöjä. Huoltoon liittyvä asia on myös korvausvastuu tahallisten vahingontekojen yhteydessä, josta toivottiin yhtenäistä toimintamallia ja ohjeistusta.

4. Kustannustehokkuuden ei tule olla ainoa merkityksellinen kriteeri oppimateriaalivalinnoissa. Opetushenkilöstön pedagogisen autonomian toteutuminen oppimateriaalivalinnoissa on erittäin tärkeää niin opetuksen laadun kuin työhyvinvoinnin näkökulmista. Laadun vaaliminen on tärkeää kustannustehokkuuden näkökulmasta, kun laitteiden uusimisen sijaan pystytään huollon kautta pitämään laitteet käytössä pitkiä aikoja ja välttämään huollon kuormitusta jatkuvien korjaustarpeiden suhteen.

5. Korostetaan opiskelijoille vastuullista toimintaa oppimateriaaleihin ja työvälineisiin liittyen, ja pohditaan, miten opiskelijoita voisi osallistaa prosesseihin, vaikka huolto- ja kierrätyskäytäntöjen osalta, esimerkiksi osana opetusta. Selvityksessä nousi esille opiskelijoiden osin välinpitämätön suhtautuminen työvälineisiin ja oppimateriaaleihin, siksi ehdotetaan, että opiskelijoille tähdennetään vielä selkeämmin oppimateriaalin ja työvälineiden hyvän kohtelun merkitystä. Vastuullisen käytöksen tukeminen ja korostaminen on olennaista, sekä vastuun ymmärtäminen yhteisistä oppimateriaaleista ja työvälineistä. Maksuttomuuden myötä opiskelijoiden oma vastuu ei ole kadonnut. Opiskelijoiden konkreettisen roolia voitaisiin pohtia esimerkiksi osana huoltokäytäntöjä tai kierrätystä.

6. Painetun oppimateriaalin arvo tulee nähdä kokonaisuutena. Painetun oppimateriaalin tärkeys näyttäytyy selvityksen valossa hyvin merkitykselliseltä. Painettua oppimateriaalia voidaan kierrättää ja siten ne mahdollistavat maltilliset kustannukset, kun joka vuosi ei tarvitse hankkia uusia. Painetun oppimateriaalin käyttöön ei myöskään liity hankaluuksia esimerkiksi teknisistä tai lisenssinäkökulmista. Painetun oppimateriaalin käyttäminen opetuksessa vähentää myös ruutu-aikaa.

7. Lisenssikokonaisuus tulee uudistaa opiskelijoiden ja koulutuksen järjestäjien etuja palvelevaan muotoon. Selvityksessä on havaittu, että lisenssit ja niiden hallinta tuottaa jonkin verran haasteita ja niiden koetaan palvelevan kustantamojen etuja opiskelijoiden ja koulutuksen järjestäjien etujen sijaan. Hallinto ei voi tietenkään suoraan vaikuttaa kustantamojen toimintaan, mutta ehdotetaan aktiivista yhteistyön edistämistä sekä palautteen antamista kustantamopuolelle tässä selvityksessä nousseesta tarpeesta kehittää toimintaa.

8. Digitaalisen oppimateriaalin organisoinnin kehittämistä tulee edistää. Digitaalisen oppimateriaalien käyttö on tullut tutuksi lähes kaikille toisen asteen toimijoille viimeistään tämän uudistuksen yhteydessä, jos ei jo korona-aikana. Aineistosta nousee ehdotuksia järjestää digitaalinen oppimateriaali esimerkiksi yhteen paikkaan, jonka nähtäisiin helpottavan opetustyötä. Samoin digitaalisten oppimateriaalien toimintavarmuutta ja laatua toivotaan kehitettävän, esimerkiksi siten, että käyttö onnistuisi myös ilman internetyhteyttä.

Liitteet

Liite 1: Laki oppivelvollisuuden maksuttomuudesta

4 luku

Koulutuksen maksuttomuus

16 §

Oikeus maksuttomaan koulutukseen

Edellä 4 §:ssä tarkoitettu koulutus on 17 §:ssä tarkoitetulla tavalla maksutonta sen kalenterivuoden loppuun saakka, jolloin opiskelija täyttää 20 vuotta. Oikeutta maksuttomaan koulutukseen ei kuitenkaan ole, jos opiskelija on suorittanut lukion oppimäärän ja ylioppilastutkinnon taikka ammatillisen tutkinnon taikka niitä vastaavat ulkomaiset opinnot. Jos opiskelija suorittaa samanaikaisesti ammatillista koulutusta ja lukion oppimäärää, oikeus maksuttomaan koulutukseen päättyy, kun opiskelija on suorittanut ammatillisen tutkinnon ja ylioppilastutkinnon, kuitenkin viimeistään sen kalenterivuoden lopussa, jolloin opiskelija täyttää 20 vuotta.

Maksuttomuutta pidennetään niiden ajanjaksojen kestoja vastaavasti, joiden aikana oppivelvollisuuden suorittaminen on ollut perusopetuksen suorittamisen jälkeen keskeytyneenä 7 §:ssä säädetyillä perusteilla tai 4 §:ssä tarkoitetun koulutuksen suorittaminen on ollut väliaikaisesti keskeytyneenä asianomaista koulutusta koskevassa laissa säädetyillä perusteilla. Jos oppivelvollisuuden suorittamisen keskeytyminen johtuu 7 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitetusta syystä tai koulutuksen suorittamisen keskeytyminen johtuu asianomaista koulutusta koskevassa laissa tarkoitetusta muusta perustellusta syystä, maksuttomuutta pidennetään kuitenkin enintään yhden vuoden ajan.

Edellä 2 momentissa säädetyin lisäksi maksuttomuutta voidaan pidentää enintään yhden vuoden ajan, jos opiskeluaikojen pidentymisen syynä on:

- 1) terveydellisiin tai muihin painaviin syihin liittyvä opiskelualan vaihto;
- 2) oppimisvaikeudet;
- 3) perusopetuksen jälkeisen valmentavan tai valmistavan koulutuksen suorittaminen;
- 4) perusopetuksen oppimäärän suorittamisen viivästyminen.

Maksuttomuuden pidentämisestä päättää opiskelijan hakemuksesta se koulutuksen järjestäjä, jonka opintojen aikana opiskelija hakee maksuttomuuden pidentämistä. Maksuttomuuden pidentämistä voi hakea aikaisintaan kuusi kuukautta ennen 16 §:n 1 momentissa tarkoitetun maksuttomuuteen oikeuttavan ajan päättymistä. (8.7.2022/715)

Tässä pykälässä ja 17 §:ssä säädettyä sovelletaan opiskelijaan, joka on tai on ollut tässä laissa tarkoitettu oppivelvollinen. Tässä pykälässä säädettyä ei kuitenkaan sovelleta opintoihin, jotka on aloitettu sen kalenterivuoden päättymisen jälkeen, jolloin opiskelija täyttää 20 vuotta.

17 §

Maksuttomuuden laajuus

Opetuksen edellyttämät oppimateriaalit sekä työvälineet, -asut ja -aineet ovat opiskelijalle maksuttomia. Maksuttomia eivät kuitenkaan ole erityistä harrastuneisuutta painottavissa koulutuksissa tarvittavat opiskelijan henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitetut soittimet, urheiluvälineet tai muut vastaavat välineet ja tarvikkeet, joita opiskelija voi käyttää myös muutoin kuin opetuksen yhteydessä.

Opintoja täydentävistä vapaaehtoisista opintoretkestä, vierailuista, tapahtumista ja muista vastaavista toiminnoista voidaan periä kohtuullisia maksuja.

Koulutuksen järjestäjän tulee antaa 16 §:n 1 momentissa tarkoitettua oikeutta maksuttomaan koulutukseen, 1 momentissa tarkoitettujen oppimateriaalien sekä työvälineiden, asujen ja -aineiden maksuttomuutta sekä 2 momentissa tarkoitettuja maksuja koskeva hallintolain (434/2003) 7 luvun mukainen hallintopäätös vain, jos opiskelija sitä kirjallisesti tai suullisesti pyytää. (8.7.2022/715)

Tätä pykälää sovelletaan 4 §:ssä tarkoitettussa koulutuksessa. Maksuttomuudesta ja opintososiaalisista etuuksista säädetään lisäksi perusopetuslaissa, lukiolaissa, ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa, vapaasta sivistystyöstä annetussa laissa, tutkintokoulutukseen valmentavasta koulutuksesta annetussa laissa ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta annetussa laissa. Koulumatkojen maksuttomuudesta säädetään koulumatkatukilaissa (48/1997).

Ylioppilastutkinnon kokeiden maksuttomuudesta säädetään ylioppilastutkinnosta annetun lain 20 §:ssä.

Vammaisuuden perusteella opiskelijoille järjestettävistä muista palveluista ja tukitoimista säädetään erikseen. Koulutuksen järjestäjän tulee yhdessä oppivelvollisen ja hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa selvittää palveluiden ja tukitoimien tarve sekä ohjata oppivelvollista hakemaan tarvittavia palveluita ja tukitoimia.

18 §

Opetushenkilöstön kuuleminen opetuksen edellyttämien tarvikkeiden hankinnassa

Edellä 4 §:ssä tarkoitetussa koulutuksessa koulutuksen järjestäjän tulee kuulla opetushenkilöstöä ennen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettujen oppimateriaalien sekä työvälaineiden, -asujen ja -aineiden hankkimista.

19 §

Majoituskorvaus oppivelvolliselle

Oppivelvollinen on oikeutettu majoituskorvaukseen, jos:

1) matka oppivelvollisen kodista lähimpään sellaiseen lukioon tai monialaiseen ammatilliseen oppilaitokseen, jossa on mahdollisuus saada opetusta oppivelvollisen perusopetuslain 10 §:ssä tarkoitetun opetuskielen mukaisesti suomen tai ruotsin kielellä, on yli 100 kilometriä tai päivittäinen koulumatka nopeinta matkustustapaa käyttäen kestää yli kolme tuntia; (8.7.2022/715)

2) hän opiskelee sellaisessa edellä 1 kohdassa tarkoitetussa lukiossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa, joka sijaitsee lähinnä oppivelvollisen kotia tai jonne muutoin joukkoliikennettä tai muuta soveltuvaa kulkutapaa käyttäen on nopein kulkuyhteys ja jossa on mahdollisuus saada opetusta oppivelvollisen perusopetuslain 10 §:ssä tarkoitetun opetuskielen mukaisesti suomen tai ruotsin kielellä; ja

3) hänellä ei ole mahdollisuutta asua oppilaitoksen maksuttomassa asuntolassa.

Majoituskorvausta maksetaan vuosittaisen opintojen alkamis- ja päättymispäivän väliseltä ajalta, jos opintojen suorittaminen edellyttää asumista oppilaitoksen sijaintipaikkakunnalla.

Majoituskorvauksena korvataan oppivelvolliselle opintojen aikaisesta asumisesta aiheutuvat kohtuulliset kuukausittaiset asumiskustannukset, enintään kuitenkin yleisestä asumistuesta annetun lain (938/2014) 10 §:ssä säädetyt enimmäisasumismenot. Majoituskorvauksena maksetaan se osuus kohtuullisista asumiskustannuksista, jota ei korvata muun lain nojalla.

Koulutuksen järjestäjä päättää majoituskorvauksen myöntämisestä hakemuksesta.

Majoituskorvaukseen on oikeutettu myös oppivelvollinen, joka opiskelee tutkintokoulutukseen valmentavassa koulutuksessa tai työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa, jos:

1) matka oppivelvollisen kodista lähimpään sellaiseen oppilaitokseen, jossa on mahdollisuus saada opetusta oppivelvollisen perusopetuslain 10 §:ssä tarkoitetun opetuskielen mukaisesti suomen tai ruotsin kielellä, on yli 100 kilometriä;

2) hän opiskelee sellaisessa edellä 1 kohdassa tarkoitetussa oppilaitoksessa, joka sijaitsee lähinnä oppivelvollisen kotia tai jonne muutoin joukkoliikennettä tai muuta soveltuvaa kulkutapaa käyttäen on nopein kulkuyhteys ja jossa on mahdollisuus saada valmentavan koulutuksen opetusta oppivelvollisen perusopetuslain 10 §:ssä tarkoitetun opetuskielen mukaisesti suomen tai ruotsin kielellä; ja

3) hänellä ei ole mahdollisuutta asua oppilaitoksen maksuttomassa asuntolassa.

20 §

Majoituskorvauksen myöntämisen erityistilanteet

Poiketen siitä, mitä 19 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdassa säädetään, majoituskorvaus myönnetään myös saamelaiden kotiseutualueella asuvalle saamelaiselle, joka opiskelee Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa, jos matka oppivelvollisen kodista kyseiseen oppilaitokseen on yli 100 kilometriä.

Poiketen siitä, mitä 19 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädetään, oppivelvollisella on oikeus majoituskorvaukseen, jos hän ei voi terveydentilaansa tai erityisen tuen tarpeeseen liittyvistä syistä ottaa vastaan opiskelupaikkaa mainitussa kohdassa tarkoitettussa oppilaitoksessa tai häntä ei ole otettu opiskelijaksi edellä tarkoitettuun oppilaitokseen, ja hän opiskelee mainitussa kohdassa säädetyllä tavalla lähimmässä hänelle soveltuvassa oppilaitoksessa. Sama koskee mainitun pykälän 4 momentin 2 kohdassa tarkoitettua tilannetta. (8.7.2022/715)

21 §

Matkakorvaus oppivelvolliselle

Oppivelvollinen on oikeutettu matkakorvaukseen, jos hän saa majoituskorvausta.

Matkakorvaukseen on oikeutettu myös maksuttomassa asuntolassa asuva oppivelvollinen, jos hän täyttää 19 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdassa, 19 §:n 4 momentin 1 ja 2 kohdassa tai 20 §:ssä säädetyt edellytykset majoituskorvauksen myöntämiseksi, mutta hänellä ei ole oikeutta asua asuntolassa viikonloppuisin.

Matkakorvauksena korvataan oppivelvollisen kodin ja opiskeluaikaisen asunnon välisistä matkoista aiheutuvat kustannukset viikonloppujen ja lomien yhteydessä. Matkakorvaus maksetaan halvimman käytettävissä olevan matkustustavan mukaan. Jos matkoihin ei ole mahdollisuutta käyttää joukkoliikennettä, sovelletaan matkakustannusten määrittämisessä, mitä koulumatkatukilaissa säädetään oman matkustustavan matkakustannuksista. Matkakorvausta ei myönnetä, jos oppivelvollinen saa tukea vastaavista matkoista aiheutuviin kustannuksiin muun lain nojalla.

Koulutuksen järjestäjä päättää matkakorvauksen myöntämisestä hakemuksesta.

owalggroup